



NORSK
PRESSE
HISTOR
ISKFOR
ENING ■

”Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender et kvinnfolk?”

Kjønnspektiv på pressehistorien

Pressehistoriske skrifter nr. 8 2007

**”Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender
et kvinnfolk?”**

Kjønnsperspektiv på pressehistorien

Pressehistoriske skrifter

8/2007

Redaksjon for Pressehistorisk skrifter:

Idar Flo (ansv. red.)

Hans Fredrik Dahl

Martin Eide

Guri Hjeltnes

Rune Ottosen

© Forfatterene 2007

Trykk: Lobo Media AS

Omslagsutforming: Thomas Lewé

ISSN 1503-9161

ISBN 82-92587-07-1

Utgitt av Norsk pressehistorisk forening

med støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)

Abonnement er gratis

Pressehistoriske skrifter

IMK

Universitetet i Oslo

Postboks 1093 Blindern

0317 Oslo

Tlf: (+47) 70 07 52 22

Faks: (+47) 70 07 52 01

E-post: idar.flo@hivolda.no

Internett: www.pressehistorisk.no

KJÆRE LESER!.....	5
”DAMER KAN VI IKKE HA PÅ MØTET!” KJØNNSPERSPEKTIV PÅ PRESSEHISTORIEN	7
<i>Av Guri Hjeltnes</i>	
KVINNER BLIR BORTE, KJØNN OGSÅ!	12
<i>Av Elisabeth Eide</i>	
DEN UØSKTE HISTORIA	20
<i>Av Sigrun Slapgard</i>	
KVINNELIGE PIONERER	23
<i>Av Rune Ottosen</i>	
KVINNELIGE JOURNALISTER I NORSKE KYSTAVISER 1920-1970.	34
<i>Av Else-Beth Roalsø</i>	
ELLA ANKER –	44
DAGBLADETS KORRESPONDENT I LONDON UNDER 1. VERDENSKRIG	
<i>Av Elisabeth Solheim Sandberg</i>	
”SIER KVINNENE NEI (...), ER VALGET AVGJORT”	54
KVINNEBILDER OG LESERKJØNN I POLITISKE LEDERE 1957-73	
<i>Av Arnhild Skre</i>	
ENGEBRET-BEVEGELSENS MØTER.....	61
<i>Av Maria Utheim</i>	
FULL FART FOROVER!.....	65
SKJØNNLITTERATUR SOM MULIGE KILDER TIL KVINNERS ARBEIDSLIV I MEDIENE	
<i>Av Arnhild Skre</i>	
MELLOM BARKEN OG VEDEN	89
<i>En novelle av Herborg Handagard</i>	
PRESSEKLIPPET	96
TROTSKIJ – EXIT EKSIL NORGE	
PRESSEPROFIL:	101
HANS LAURITZ HANSSEN: UTENRIKSKOMMENTATOR OG UTENRIKSKORRESPONDENT I MORGENPOSTEN OG AFTENPOSTEN, 1945 TIL 1976.	
<i>Av Rolf Werenskjold</i>	

Kjære leser!

En av norsk presses pionerer fra Vestfold, Randi Istre (1907-1962), sa en gang: "Vi skriver ikke om det som foregår *inne* i damer."

Betyr det noe om norsk presse gjennom årtier har vært befolket av menn? Betyr det noe at norsk presse langsomt har fått et tilsig av kvinner?

Hva har mannsdominans betydd – for avisenes innhold, for avisenes miljø, for leserne?

I vår tid, hvor de fleste tabuer har falt, skriver avisene om det meste av hva som foregår inne i, utenpå og omkring damer, ja inni, utenpå og omkring menn også. Selveste Aftenposten brakte en "teknisk" illustrasjon av det mannlige kjønnsorgan da kong Harald gjennomgikk en kreftoperasjon.

Derfor: Vær velkommen til en ny utgave av Pressehistoriske skrifter. Hovedfokus denne gang er et kjønnsperspektiv på norsk presses historie. Den 1. november 2006 arrangerte prosjektet Norsk presses historie 1763-2010 og Norsk pressehistorisk forening i fellesskap seminaret "Opp fra fotnotene" – om kjønn og medier i historisk perspektiv.

Tittelen var med tillatelse fra Else-Beth Roalsø lånt fra hennes prosjekt som heter "Opp fra fotnotene" – om kvinnelige journalister i norske kystaviser 1920-1970. Roalsøs bidrag kan leses i denne utgaven av skriftet, sammen med de øvrige bidragene.

Det er en mangfoldig bukett som her er presentert, både i tema og i form. Noen av prosjektene er slutførte, andre er underveis, noen innlegg hadde mer karakter av skisser og høyttenking – slik det skal være på et arbeidsseminar. Fra pressehistoriemiljøets side er det et ønske at flere vil sette et kjønnsperspektiv på små og større områder av norsk presses historie.

Et klart mål med seminaret var å sikre at det nye bokverket om norsk presse skal få et godt og innarbeidet grep i forhold til kjønn. Vi som arbeider med bokverket som dekker en så lang periode som 1763-2010, vet at vi vil ha mange kritiske lesere,

lesere som forventer en moderne framstilling innen mange ulike temaer, og som også integrerer kjønnsperspektivet.

Mellom disse permer står å lese et minne av litterær karakter, en novelle av Herborg Handagard, fra slitet med gjenoppbyggingen av en avis etter 2. verdenskrig. Arbeidssituasjonen hun beskriver for en mor og yrkesaktiv pressekvinne, var gyldig for mange etter henne i de nære etterkrigsårene. Handagard skrev i alle år, i alle livsfaser, og hun delte sine erfaringer i en rekke epistler i Arbeiderbladet. Redaktørene var nok ikke alltid begeistret for de personlige skildringer fra privatlivet – som også kunne handle om hva som skjer ”inne i damer” – men avisen fikk stor respons fra leserne, som verdsatte de mange treffende hverdagslige – og andre – beskrivelser.

Innholdet på seminaret og i dette skriftet utgjør ingen fyllestgjørende omtale av kjønn og medier i et historisk perspektiv. På mange vis er bidragene representative for det litt tilfeldige forskningsfokus som har vært på feltet. Vi vet det finnes flere arbeider der ute, vi vet at flere holder på med oppgaver på universitet og høyskoler og at andre forsøker å skaffe finansiering til forskning på feltet.

Her er blant annet et historisk tilbakeblikk på pionerene, et glimt inn i to kvinnelige utenrikspionerer, kystkvinner, litterære kvinner, leserens kjønn i politiske ledere, kvinnebildet i norsk dagspresse, og et glimt inn i Engebret-bevegelsen.

Seminaret i november 2006 trakk til seg blant andre mange veteraner i norsk presse, både menn og kvinner. I debattene bidro veteranene både med perspektiver og gode historier. Vi håper vi kan friste pressefolk, enten de er fortsatt aktive eller veteraner, til å sette seg ned og skrive en liten beretning. Den behøver ikke være stor – det kan være alt fra én enkelt erfaring eller et helt presseminne.

Og om det er lesere av dette skriftet, som har ideer og innspill på feltet, sitter på kilder eller bilder eller har en god historie – ta kontakt!

Redaksjonen

"Damer kan vi ikke ha på møtet!" Kjønnsperspektiv på pressehistorien

Av Guri Hjeltnes

"Jeg hadde i sannhet hatt en del å si om dagen, men jeg kan ikke gjøre det, fordi det er umulig, absolutt umulig å ha noe med Dagbladet å bestille, og i andre aviser skriver jeg ikke..."

Deres hengivne

Amalie Müller, 1882

Ganske velkjent, ikke sant: En veklage over Dagbladet. Dette er kvinnen som senere ble kjent som Amalie Skram, litterær medarbeider i Dagbladet fra januar 1880 til januar 1884. Sitatet stammer fra et brev Skram skrev til Georg Brandes i 1882. Hun kom inn i kretsen etter å ha sendt en anmeldelse til Bjørnstjerne Bjørnson. Brevet kom etter at Amalie Müller ikke mottok honorar, og redaktøren ikke svarte på brev. Hun ga nok etter og leverte ikke lenge etter et innlegg om Henrik Ibsens Gjengangere.

Er kjønn og pressehistorie noe problem? Nei – egentlig ikke. Men jo – i praksis, viser det seg. Det er over 20 års siden Reidun Kvaale utga sin fine bok, "Kvinner i norsk presse gjennom 150 år", Gyldendal 1986. Boken står fortsatt støtt på sine egne ben, men trenger faglig selskap.

Vi som arbeider med verket Norsk Pressehistorie 1763-2010, vet at vi vil få mange kritiske lesere der ute, lesere som forventer en moderne framstilling hvor mange vinkler, mange perspektiver, som forventer en moderne anlagt historie som blant annet integrerer kjønnsperspektivet.

Hva er nå kjønnsperspektivet? Hva mener vi? Det kan gjelde omtale av kvinner/menn – allment, om det finnes en bevisst framstilling av kjønn – i spaltene. Det kan også omfatte hvem som befolker avisene, gjennom tiårene. Dette bare nevnt som meget forenklede utlegninger av kjønnsperspektiv. Redaksjonen for det nye pressehistorieprosjektet har medarbeidere som har skrevet artikler, bøker og som fortsatt skriver artikler og bøker med et bevisst kjønnsperspektiv. Noen av dem gir her glimt fra sine bidrag på feltet i denne utgaven av Pressehistoriske skrifter.



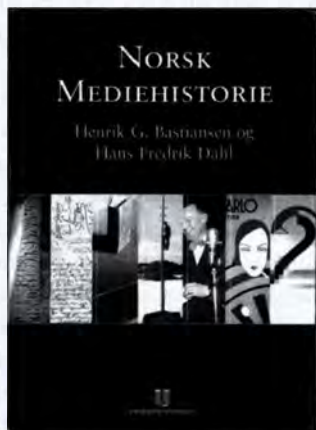
Dette er omslaget på Dagbladets jubileumsbok som utkom til Dagbladets 125 års jubileum i 1993, redigert av Gudleiv Forr, Hans Fredrik Dahl, Leiv Mjeldheim og Arve Solstad.

Det er en typisk jubileumsbok, eller festskrift, med enkeltstående artikler. Det var her jeg fant Amalie Skram-sitatet innledningsvis, i en artikkel av Irene Iversen som skrev om kvinnene i Dagbladet, under den talende tittelen "Bespottede og fryktede skrivende damer". Iversen skrev om kvinneoffentligheten, kvinnene som var litterære medarbeidere i Dagbladet, de var kunstanmeldere,

litteraturanmeldere på 1880-tallet. Iversen skriver også litt om kvinner som skrev reportasjer, som Fernanda Nissen. Men hun slo fast at det var vanskelig å få oversikt over hva kvinner faktisk skrev i avisene i denne perioden. Det fantes et tabu mot kvinners offentlige opptreden som gjør det vanskelig å få oversikt over hva kvinnene skrev på denne tiden. Man finner flust av usignerte debattinnlegg som synes å være skrevet av kvinner, men hvor opphavspersonen ikke finnes.

Det kan synes som et paradoks at disse aktive kvinnene, det var Skram, Vilhelmine Ullmann, født Dunker, hennes datter Ragna Nielsen, Fernanda Nissen blant andre – at dette ikke ubetydelige innslaget kvinner på venstrescenen respekterte tabuet mot offentlig opptreden. Men Iversen viser hvor krevende det ble for forgjengerne Camilla Collett og Aasta Hansteen, og hvor sterke stengsler det fortsatt fantes for kvinnelig intellektuell og sosial utfoldelse. Amalie Skram og Margrete Vullum – de var få, sentrale på den trange venstrescenen. Etablering av et ”kvinnestandpunkt” ble et konfliktmoment i det moderne gjennombrudd, blant annet fordi de forsvarte den nye radikale litteraturen. Irene Iversen finner at kvinnene på en og samme tid ville skape en offentlig debatt om egen stilling, men gjorde alt de kunne for å skjule sin identitet enkeltvis. Avismedarbeidere flest signerte ikke artikler og anmeldelser, men leserne gjettet godt. Vi snakker om et tabu mot kvinners offentlige opptreden.

Vel, det er lett å fortape seg i Iversens artikkel, fordi den er den mest fyllestgjørende artikkel med sitt kjønnsperspektiv fra 1880-årene, i en jubileumsbok som ellers ikke er særlig fokusert på kjønn. Kollega Martin Eide omtaler i en artikkel om ”Pøbler i mellom – på sporet av Dagbladstilen”, både Gerd Benneche og Haldis Stenhammar i en bildetekst. Ellers er det forunderlig hvordan jubileumsboken allment ikke tok noe samlende grep om nyere, skarpe og kritiske kvinnelige penner. Her er ingen fyllestgjørende omtale av pioneren Benneche, Stenhammar eller andre. Sissel Benneche Osbold var ikke nevnt den gangen. For så vidt et poeng at ingen omtalte familierelasjonene, at det faktisk da jubileet fant sted, levde og virke to generasjoner årvåkne journalister i Dagbladet. Hvorfor ikke? Redaktørene tenkte vel ikke på det. Mer mystisk er det ikke.



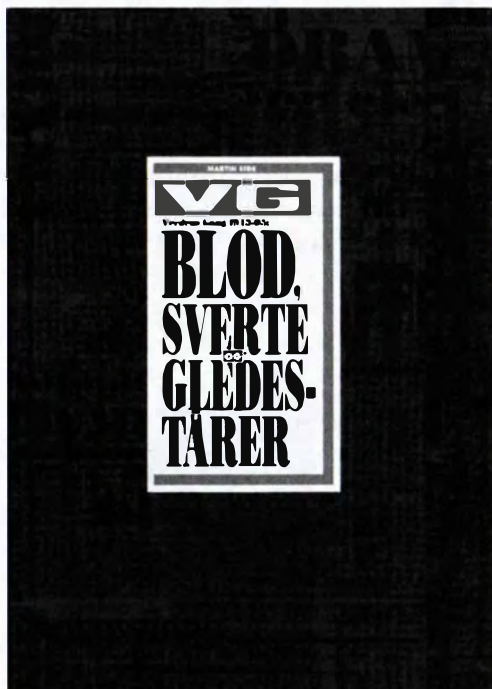
Det er jo heller ikke karakteristisk at kjønnsperspektivet i noen stor utstrekning har kommet inn i nyere lærebøker. Denne ambisiøse boken av Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahls ”Norsk mediehistorie” fra 2003 er nå på alle pensumlister. Den er definitivt en fyldig, innholdsrik og spekket bok som nok har blikket et annet sted enn mot kjønn. Hvis man leter etter hvordan et kjønnsperspektiv kunne ha vært integrert, er ikke det lett, for grepet til Bastiansen og Dahl på mange vis er godt bearbeidet, ut fra klare overordnede mediehistoriske epoker.

Kjønnsperspektiv har selvsagt med hvilket nivå man analyserer. Ulike angrepsvinkler og nivåer, til tross, det kan fungere kreativt om man sammenholder Elisabeth Eides epoker med

Bastiansen/Dahls mediehistoriske epoker, 1850-1920 Den store tekniske revolusjon, 1920-1950 Mediene i massesamfunnets tidsalder, 1950-1960 Dreining mot det visuelle i alle fire massemedier: dagspresse, ukepresse, film og radio, 1960-1980 Det norske system i senit, 1980-2000 Det store hamskiftet.

Eides første epoke (se hennes artikkel her i Pressehistoriske skrifter) går fram til ca 1920, den kaller hun "massiv usynliggjøring", perioden 1920-1970 kaller hun "Husmortiden". I den tredje mellom 1970 og 2000 "fosser" kvinnene inn i politikken, blir synlige, lederskikkelser når fram, men samtidig kommer kommersialisering og seksualisering. For den siste perioden, etter 2000 spør Eide om vi er inne i en fase der kjønn "oppløses" eller deler av utviklingen reverseres?

Det er slikt vi som nå skal lage presshistorie må analysere og finne ut – er det ikke her et sted plass til et kjønnsperspektiv – på kryss og tvers av flere angrepsvinkler og epoker. Om man kan klare å sammenholde ulike perspektiver og gjøre noen dypdykk, kan vi kanskje klare å ta noen avgrensede epoker på pulsen.



Så har vi avismonografiene – de er det mange av, og flere blir det forhåpentligvis. De er erfaringsmessig ujevne når det gjelder kjønn, selv om flere av dem har med profiler av både redaktører og journalister av begge kjønn. Aviser har jo vært mannsbastioner, så det hele har lett endt med at "kjønnsbiten" dekkes med mindre spalter, tekster og avsnitt med ulike tittelvarianter av "kvinnelige journalister". VG fikk sin historikk av Martin Eide i boken "Verdens Gang 1945-95. Blod, sverte og gledes-tårer". VG har vært en standhaftig mannsbastion som alle andre, men i en ramme løfter Eide fram flere av VGs profilerte kvinnelige penner, fra Randi Istre og Lillian Boyesen til Elsa Askeland og Annemor Møst.

Eide fikk vel, som så mange andre forfattere for liten plass til alle emner og aspekter.

Men for denne avisen, som for andre aviser, er det å håpe at det en gang kan komme supplerende framstillinger som setter et energisk fokus på kjønn og evt. viser betydningen av en mer sammensatt redaksjonsstab. En måte å få dette til på, er jo faktisk å inspirere til studentoppgaver. Alle som er i posisjon til å utfordre studenter til

å velge tema for oppgaver på ulike nivåer, har når det gjelder kjønnsperspektiv en uendelighet av spennende temaer å ta fatt på....!



Det finnes mange, mange bøker som er skrevet om enkeltaviser, eller om regioner. En av dem er denne, skrevet både con amore og med kløkt av Ivar Tollnes og ble utgitt av Vestfold Journalistklubb i 1992.

Tollnes har tatt seg på tak og gir i et avsnitt kalt "Kvinner på mannsbastioner" en samvittighetsfull gjennomgang av kvinnene blant journaliststabene i Vestfold. Han går inn på blant annet tre av pionerene i fylket, Julie Bergh, Randi Istre og Inger Baggethun.

Da Ivar Tollnes samlet det han fant om pionerne i Vestfoldpressen, ble materialet av stor verdi, både i forhold til kjønn, arbeidsforhold for journalister, teknologi og allment virke.

Her er en av pionerene. Inger Baggetun var første kvinnelige journalist i Horten. Hun arbeidet som skrivende i Gjengangeren i 45 år – fra 1932 til 1977. Til Reidun Kvaale fortalte hun om spaserter fra Horten til Ringshaug og tilbake, hun gikk til kommunestyremøter, rettssaker og foreningsmøter, var det for langt, tok hun bussen. I mer enn 30 år refererte hun fra praktisk talt alle kommunestyremøter i Borre, som oftest også i Våle, Horten og av og til i Åsgårdsstrand. Ikke noe stoffområde var tabu. Når redaktøren var borte, skrev hun politiske ledere.

Livet i redaksjonen var ingen spøk, nattevaktene var strevsomme. Eneste tekniske hjelpemiddel for å ta telegrammene var telefonen, og det til faste tider. Norsk Telegrambyrå meldte seg klokken 20, 22 og 24, og da gjaldt det å være på plass og ta av røret.

En gang sendte redaktøren Baggetun til en



generalforsamling i Håndverkerforeningen. Baggetun ble møtt av en forferdet formann. "Damer kan vi ikke ha på møtet, for da kan ikke medlemmene si hva de vil". Selv sa hun: "Jeg har ofte lurt på hva mitt nærvær ville ha forhindret"



I historien om Norsk Journalistlag som Rune Ottosen skrev til NJs 50 års jubileum, "Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn", Aschehoug 1996, måtte jo jenter, kvinner og kjønn komme med. I denne perioden strømmet en nye journalister til pressen, deriblant kvinner – mange unge, mange med utdanning – og de flommet inn i organisasjonen. Det er en viktig dokumentasjon som Ottosen vil følge opp også for årene etter i den nye pressehistorien.

Hva har så flere kvinner betydd for journalistikken i spaltene? Her er det gjort en del studier, noen planlegger, noen søker penger om å få studere dette, studenter har gjennomført eller er i gang med tekststudier og andre studier.

Alle monner vil dra. Det er en utfordring å få fram en oversikt – om ikke for hele eller kjempelange perioder, men gjerne noen dypstikk, ut fra et kjønnsperspektiv. Et kjønnsperspektiv innbefatter notabene også menn, studier som tematiserer menn, avis, journalistikk vil være meget velkomne.

Vi som er knyttet til pressehistorieprosjekter ønsker innspill og prosjekter av vidt forskjellige slag velkommen. Vi er glade for de bidrag som kom fram på seminaret høsten 2006 og som du kan lese om mellom disse to permene. Men vi håper på og ønsker reaksjoner, kommentarer og bemerkninger. Ordet er fritt, forslag velkomne!

Kvinner blir borte, kjønn også!

Av Elisabeth Eide

Jeg må bare tilstå. Jeg har vært en av dem som i perioder har telt kjønn til jeg fikk pels på tungen, et snedig Wenche Mühleisen-uttrykk. Jeg er egentlig filolog, men var glad i tall som barn, og gjenoppdaget denne gleden da jeg for første gang skulle forske på medier og kjønn. Det kan bli en mani, som å telle trappetrinn. Mer positivt kunne vi kalle det for kjønnsblikket. Sporen til min beskjeftigelse på slutten av 1980-tallet var blant annet et møte i Paris, et intervju med den franske forfatteren Catherine Rihoit i Paris 1980. Hun sa i en viss frustrasjon over franske medier, at om en marsboer hadde landet på jorden og blitt vist til et kammers fullt av aviser, ville den (!) tenkt at 90 prosent av beboerne på kloden var menn. Jeg grublet mye på denne uttalelsen, som kanskje bidro til at jeg søkte midler fra Råd for anvendt medieforskning i 1988.

Dermed ble rapporten "Kvinnebildet i norsk dagspresse ved inngangen til 1990-tallet" en realitet (Eide 1991). Den dokumenterte at det var en grov underrepresentasjon av kvinner i norsk dagspresse (i spaltene), så vel i sentrale aviser som i lokalaviser. Den viste en viss stigning når det gjelder synlige kvinner i årene 1979-1989, om enn ikke på bekostning av oppslag om menn (se tabell 1).

Tabell 1: Kjønnrepresentasjon i seks dagsaviser (i %)

Årstall	Kvinne	Mann	Nøytral I	Nøytral II
1979	9	62	8	20
1989	14	63	8	15
1999	13	62	5	9
2009	?	?	?	?

Oppslagene, hentet fra seks dagsaviser (VG, Dagsavisen/Arbeiderbladet, Vårt Land, BT, Adresseavisen og Nordlys. De er definert etter tre kriterier: Bilde, kilde og vinkling. To kriterier i en retning gir utslag i retning mannlig/kvinnelig. Nøytral I er oppslag med både menn og kvinner, forholdsvis likt fordelt, Nøytral II handler i mindre grad om mennesker, snarere om dyr eller bygninger osv. (For mer om dette, se E. Eide (red.): Narrespeil (2000))

Seinere fikk jeg hjelp av studenter til å lage en oppdatering i 1999 som viste full stagnasjon, men en viktig endring. Mens politikerkvinnen var den mest synlige og siterte i 1989, hadde idolkvinnen, (her inkludert så vel pornostjerner som kongelige) rykket forbi i 1999.

Hva vet vi mer? NRK har sluttet med sine undersøkelser av hvem som snakker i NRK, uvisst av hvilken grunn. Kanskje burde de vært gjenopptatt?

Fire faser

En kan håpe at både det kvantitative og det kvalitative har endret seg til 2006, nå som Norge har fire kvinnelige partiledere av partiene som er representert på Stortinget. En kan håpe at det har endret seg som resultat av en viss debatt i mediene. For en ting er gledelig: Kjønnrepresentasjonen i mediene blir langt mer debattert i mediene enn for tjue, ja, for ti år siden. De 100 mest siterte kommer jevnlig fram, og vi som har arbeidet med dette temaet til en viss grad eller mye, får stadige henvendelser fra mediene om å kommentere utviklingen. Farvel Taliban-prosjektet i Nordlys så dagens lys for noen år siden. Der tok de for seg dagens avis hver morgen og registrerte kvinnelige kilder. De satte seg mål og hadde markant endring i kjønnrepresentasjonen, men opplevde tilbakefall da årvåkenheten ikke ble holdt ved like. Men skal vi forskere ha overbevisningens kraft, er det nødvendig å oppdatere, og fortsatt peke på skeivheter. Derfor tror jeg det blir en undersøkelse i 2009 også.

Under følger et forsøk på å dele inn representasjonen av kvinner i norske aviser i faser, blant annet med bakgrunn i det historiske materialet som ligger til grunn for et annet prosjekt: "Hundre år med 'de andre' i norsk presse". Disse fasene er nærmest formulert som hypoteser og fortjener grundigere forskning.

Den første fasen kan vi kalle massiv usynliggjøring, der kvinnen nærmest blir den "eksotiske andre" i spaltene. Det er ytterst få kvinnelige journalister og redaktører. La oss anta at den varer til 1920-tallet, i alle fall.

Neste fase, rundt regnet fra 1920-tallet til 1970, kan vi kalle Husmortiden. Mye av "kvinnestoffet" i avisene ble plassert i nisjer, på egne kvinnesider. Kvinnesidene bidro mye positivt, men ble kanskje også et alibi og en unnskyldning for å ignorere så vel kvinner som deres eventuelle særegne interesseområder på andre av avisenes sider.

Tredje fase kan en kalle fasen med en viss økning i representasjonen, som etterslep av kvinnekampen, en fase der kvinnene fosser inn i politikken. Denne fasen er preget av at kvinnelige lederskikkelser kommer fram i spaltene, men samtidig av kommersialisering, idol-dyrking og seksualisering (sex som "eget nyhetskriterium" (Grønn 2000)). Denne fasen dekker 1980- og 1990-tallet.

Er vi nå inne i en fjerde fase, der kjønn går mer i oppløsning, eller der noe av utviklingen reverseres? Det finnes flere underliggende tendenser, og dermed er det også vanskeligere å identifisere en trend, slik det alltid er når man står midt oppe i den.

Hvilke felt? Hvilke metoder?

Utforskningen av kvinneverrepresentasjon i mediene fordrer ulike metoder. Mine har vært sammensatte; både kvantitative, der avisoppslagene blir karakterisert etter kilde, bilde og vinkling – og mer kvalitative innholdsanalyser. Sigurd Allerns talte kilder i prosjektet støttet av Verdikommisjonen (1999). I Sonia Jensens undersøkelse av egen avis – Asker og Bærum Budstikke – registrerte hun avisens "kjønnsprofil", med vekt på tre kriterier: Hovedoppslaget på førstesiden (og hvem det handlet om), Lørdagsportrettet (hvem ble omtalt?) og spaltister (hvilket kjønn?). Turid Øvrebø studerte Dagsavisens utvikling under den første kvinnelige sjefredaktøren, og brukte også flere, sammensatte metoder, blant dem deltagende observasjon.

Hvilke andre tilnærminger kan vi tenke oss i tiden som kommer? For det første mer studier av maktens sentrum og hva det har å si; undersøke mediekonsernens

styrer og sjefredaktørsjiktet. Det er lenge siden den forrige undersøkelsen av de eksisterende kvinnelige sjefredaktørene i Norge (Synnøve Kåset 1993). For det andre vil sosiologisk anlagte studier av utviklingen i kjønnskampen på det journalistiske feltet være velkomne, der en registrerer milepæler og får fastere kunnskaper om begreper som "glasstaket" og "kvinnens vegring" mot lederposisjoner.

Et annet område er studiet av profesjonsroller og -identifikasjoner, inkludert den uformelle – og formelle – arbeidsdelingen i redaksjonene. Et tredje er retorikk, studiet av språklige praksiser som synliggjør eller usynliggjør kvinner

Videre kommer vi selvsagt ikke unna de nye mediene: Er blogger, en arena for nerdemenn og –gutter med avvikende synspunkter, eller blir dette framtidens mainstream media, med likere fordeling av kvinner og menn som deltakere enn i papirmediene?

Eller kanskje – hvis vi skal snakke om representasjon – hva da med de kvinnene som er dobbelt marginaliserte – som kjønn og som minoriteter?

Farlige taterkvinner og dyriske negre

Fra prosjektet "Norge fra halvkoloni til humanitær stormakt – 100 år med 'de andre' i norsk presse"¹ har vi registrert deknningen av så vel den ikke-vestlige verden, som minoriteter i den vestlige. I dette prosjektet er kvinneperspektivet med, mens det har et annet, postkolonialt og transnasjonalt preget hovedperspektiv. Mannstungheten er stor i dette materialet. I det følgende kommer noen eksempler fra deknningen av de "indre andre":

a) Betegnelser: Hva kaller man en kvinne?

Farlig taterkvinne med kniv

Truet kona til å ta av seg underkjolen

På en gård i Horg kom det forleden inn en taterkjerring. På gården var det bare en eldre frue hjemme, og hun hadde på seg en underkjole av rødt hjemmevevd tøy, kantet med sorte fløyelsbånd. Denne falt i taterkvinnens smak. Hun truet fruen til å ta av seg underkjolen og levere den fra seg. Taterkjerringen er kjent for å være et farlig menneske. Hun har vært sinnssyk og bruker å gå med kniv på seg, forteller Adresseavisen. (Dagbladet 13.09.1947)

Frue – kvinne – kjerring; kan vi her registrere et slags hierarki av betegnelser? Skalaen gir assosiasjoner til uttrykket "fante-kjerring" som jeg hørte av min mormor da jeg var liten. Oppslagene om tatere – kvinner som menn – er i vårt utvalg utelukkende negativt ladet.

b) Eksotisering av den "andre" kvinnen.

Dette rammer i særlig grad afroamerikanske kvinner. Josephine Baker (1906-1975) var en kjent entertainer, sanger og danser i flere tiår. Noen av oss husker henne på besøk hos Erik Bye i intens flørt. I Wikipedia har hun følgende kallenavn: Black Pearl, Black

¹ Prosjektet tar for seg sju aviser i elleve forskjellige år mellom 1902 og 2002, fjorten utgaver av hvert år. Til sammen har vi 7403 oppslag.

Venus, Creole Goddess. Jeg vet ikke om hun hadde noe mot dette, men morer meg over følgende oppslag som viser at Arbeiderbladet hadde sans for sensasjon og ironi.

Botsgudstjeneste for Josephine Baker

"Wiener Kirchenblatt" nr. 11 inneholder følgende bemerkelsesverdige kunngjørelse: "Botsgudstjeneste for de mange attentater som blir øvet mot den offentlige sedelighet ved for eksempel revyer og særlig neger-sensasjonen Josephine Baker, finner sted fra den 11. til den 13. denne måned i Paulanerkirken. Efter botspredikenen blir det botssang, og botsklokkene skal ringe". Da botsgudstjenesten begynte kl. 6 om ettermiddagen, og kirken ligger i Johann Strauss-teatrets umiddelbare nærhet (det er her Josephine Baker optrer), klarte man allikevel å komme tidsnok til Baker-forestillingen som begynner kl. 8. (Arbeiderbladet 17.03.1928)

Det kirkebladet i Wien ikke likte, var de provoserende bevegelsene Baker hadde oppvist under sine opptredener. Var de dyriske? Uforståelige?

c) Bidronningsyndromet

Dernest kan vi se hvordan bidronningsyndromet (den ene som hever seg over den gemene hop) kommer til uttrykk i denne billednotisen:

Skjønnheten over disse linjer er en negerinne, hvem skulde vel tro det ved første øiekast? Og hvad mer er: hun er filmstjerne og har den kvinnelige hovedrollen i en film, som nylig er innspilt efter en av Edgar Wallaces kriminalromaner. (Arbeiderbladet 13.08.1935)

Her finner vi et uttrykk for essensialisering: Slik må en negerinne se ut – som ikke-skjønn – og innfrir hun ikke forventningene, blir det komplisert. Vi finner for øvrig samme tendensen i representasjon av afroamerikanske menn: I dekningen av boksekampen mellom Pete Sanstøl og Al Brown i 1935, blir bantamvektbokseren Al Brown kalt ape, og han smiler "kokusnøttsmilet" (Simonsen 2004).

d) Negative stereotypier som konkurrerer

I 1953 rapporterer "redaktør Helge Wellejus" i Stavanger Aftenblad om "Raseforfølgelser i skolene" under tittelen **Tysklands negerproblem** og siterer Nobelprisvinner Albert Schweitzer, som sier at 3400 "mulattbarn [...] må bort fra Tyskland". I en bredt anlagt artikkel prøver han å se "problemet" med barn født som følge av et forhold mellom tyske kvinner og afroamerikanske soldater. Omtalen av kvinnene er meget nedlatende: "arbeidssky", "prostituerte", "primitive tyske piker" uten moral, selv om han innrømmer at noen kan ha vært drevet av kjærlighet (Stavanger Aftenblad 4.09.1953).

Skribenten konstaterer at "negersoldatene" ofte har sørget bedre for de illegitime barna sine enn andre har gjort, men drøfter så videre hvordan den vesttyske forbundsstaten har måttet overta ansvaret for å forsørge okkupasjonsbarna. Dernest skildrer han tysk "fordom og fiendtlighet". I dette tilfellet kan vi snakke om en tredobbel stereotypisering i en og samme artikkel: For det første av mulattbarna ("sensible, men samtidig godmodige") og deres fedre (forholdsvis sympatisk framstilt, som ansvarlige); for det andre av kvinnene som ble kjæresten og seinere mødre til disse barna (som umoralske og primitive), og for det tredje tyskerne, som i 1953 (med nær rasistisk fortid; fordomsfulle og fiendtlige) ennå ble sett skeivt til fra de fleste tidligere

tyskokkuperte landene. Denne artikkelen viser noe om hvor kompliserte mønstre representasjonen av kvinnekjønnene ofte inngår i.

e) Panteren Bess

Dekningen av afroamerikanere fikk en veldig vekst i året 1967, og da med *kultur* som viktigste tema. En viktig årsak – om ikke den eneste – til dette var at *Porgy and Bess* ble nylansert i Oslo på Den Norske Opera, med Anne Brown som regissør og fem gjestespillende såkalte negerskuespillere.

Operaens oppsetning av *Porgy and Bess* lener seg i betydelig grad på mørksminkede sangere ved Den norske opera, men har gjestesolister i fire hovedroller (to av gjestespillerne alternerer i en av dem). Det spennende med studier både av forhåndsdekningen og anmeldelsene etter premieren, er å se i hvilken grad omtalen av disse fire vektlegger deres minoritetsstatus, og hvordan dette skjer. Er vi vitne til en etnifisering² som innebærer en konsentrasjon rundt visse egenskaper ved "negrene" – som forskjellige fra de norske rolleinnhaverne, eller blir de alminneliggjort, slik musikerne blir i de langt på vei fargeblinde jazzreportasjene fra 1960-tallet?

De ble tillagt en rekke egenskaper de norske skuespillerne ikke anså å kunne gjøre etter dem, ikke minst gjaldt det Bess:

Allerede Bess' første entré var mesterlig, hun beveget seg med en jungelgratie som en *panter* ville ha misunt henne. [...] Koret viste en beundringsverdig samarbeidsvilje og var "med" etter beste evne, at det skulle utstråle like lidenskapelig spilleglede som de fargede gjester var ikke å vente, dertil har vi nordboere *verken de fysiske eller psykiske forutsetninger*. (Dagbladet 08.09.1967, mine uth.)

Den Norske Opera har gjort det eneste riktige ved å invitere negersangere for samtlige disse fire hovedroller. Og heldigvis er typene ypperlig valgt. [...] Enkelte Bess-tolkere spiller skjøgen i henne altfor sterkt ut; så tror man slett ikke på henne når hun vender seg fra *hundyr* til engel, fra Crown til Porgy. [...] Crown – Georges Goodman – var både smidig og sterk, men litt *tam*, tross alt. (Aftenposten 8.09.1967, min uth.)

Straks hun [Irene Oliver] spretter inn på scenen der i første scenebilde, som den *villkatt* av en tøs hun er, spiller hun opp med et eggende liv i alle kroppsrørsler, erotisk utfordrende, og med spill levende uttrykkskraft [...] en fjærlett dansespenst gjør denne figuren [Sportin' Life] til en leddløs sprellemannsdinglende skikkelse, som med mimikk og med djevelsk farlig farging i det vokale uttrykk gjorde denne skikkelsen så innmari farlig med sine lokkende geberder. [...] George Goodman som den brutale, fordrukne og tvers gjennom *ville* bryggesjauver Crown er også en uhyggelig sikkert gjennomført skikkelse, ... (Arbeiderbladet 8.09.1967 mine uth.)

Jeg lar oppslagene tale for seg, men antar at dekingen ville vært noe annerledes i 2006.

At diskrimineringen ennå lever sterkt i USA ser vi av oppslag i flere aviser om utenriksminister Dean Rusk som truer med å forlate sin posisjon fordi hans unge datter

² Etnifisering definerer jeg som ensidig fokus på den *andres* etniske bakgrunn og (ulike) kultur, på bekostning av individuelle trekk, eller andre sosiale kriterier. Fokus ligger på hennes forskjell fra et antatt *oss* og dermed konstrueres en konflikt via motsetningspar (*de vs oss*) snarere enn å (også) fokusere på det som forener.

har giftet seg med ”en neger, noe som kan skade demokratene”, heter det i Dagbladets tittelspråk. Derneat at:

Det er en sterk opinion mot ”blandede ekteskap” i store deler av De forente stater, og man kan ikke se bort fra at frøken Rusks ekteskap med en farget kan resultere i tilbakeslag for det herskende demokratiske parti, sier politiske observatører i Washington (Dagbladet 23.09.1967).

Kanskje en nyttig påminnelse om at kvinner i hjertet av den ”vestlige” kulturen også kan/kunne sees på som bærere av en ære – som eventuelt sto for fall – og som kunne få alvorlige politiske konsekvenser?

Offerheltinner og bestemte kvinner med hijab

Fra 1970-tallet kommer de ”nye minoritetene” – innvandrere og flyktninger – til å utgjøre en stadig større del av pressens minoritetsdekning. I et større oppslag fokuserer Dagbladet på en kvinne som sultestreiker mot utvisning:

Bigamiofferet Sumitra:

DØR AV SULT?

Indiske Sumitra Gosain er i ferd med å dø av sult. Den 51 år gamle kvinnen veier nå bare 34 kilo. – Jeg er ikke ønsket, verken i Norge eller i India, sier Sumitra. Hun er offer for bigami, og vil heller dø enn å vende tilbake til skam og fordømmelse i sitt hjemland.

De siste 37 døgnene har Sumitra bare tatt til seg te. Hun er blitt nektet oppholdstillatelse i Norge, og kan bli kastet ut av landet når som helst.

Sumitra har imot egen vilje blitt skilt fra sin ektemann, som er bigamist.

Skilte kvinner tar ofte selvmord i mitt land. Skammen er ikke til å leve med, sier Sumitra. (Dagbladet 28.02.1991)

Artikkelen, som også siterer Gerd Fleischer, leder for Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (”avgjørelsen er barbarisk”) er illustrert med et stort nært portrett av Sumitra. På samme side er for øvrig en notis om Hasina og ”resten av familien Shah Samim, som har reist til Pakistan etter utvisning fra Norge (”Hasina til Pakistan”, Dagbladet 28.02.1991). Disse to oppslagene minner om den svenske medieforskeren Ylva Brunes begrep ”offerhelter” (Brune 1998). Det er det først og fremst kvinner og piker som kan kvalifisere seg til å bli, enten som truet av innvandringsmyndighetene – eller som offer for umenneskelige praksiser (tvangsgifte, omskjæring, mishandling) i ”egen kultur”.

Men fra slutten av 1990-tallet kommer nye stemmer inn på arenaen. De vil ikke lenger være ofre, men tydelige talskvinner.

En feminist med skaut

Norges første kvinnelige presseansvarlige ved en muslimsk menighet Amber Khan (24), vil ha flere kvinner inn i moskestyrene. (slutt ingress)

- Det pakistanske miljøet er mannsdominert. Jeg ønsker økt deltakelse av kvinner i menighetsledelsene, og større engasjement blant kvinner i religiøse og sosiale sammenhenger. Det

er viktig at vi muslimske kvinner blir mer synlige slik at vi kan tale egne saker, og vise at vi ikke er underkuet slik som mange nordmenn tror, sier Khan. (Dags 21.08.2002).

En undersøkelse fra 1996-aviser viser at mens kvinner med skaut gjorde seg godt på bilder, ble de i liten grad vurdert som i stand til å snakke, de forble mest illustrasjoner (Hagen 2000). Dette er muligens i ferd med å endre seg, slik intervjuet med Amber Khan over viser. Men gjelder det bare unike talspersoner som henne og Lena Larsen? Blir hijab-kledte kvinner på gaten spurt hva de mener om været?

Nye og andre utfordringer

Lite utforskete områder i pressehistorien er ukeblader, fagblader og nisjeaviser. Medieforskningen har det med å gravitere inn mot "midten", mot de største mediene, og ofte de som kommer ut i hovedstaden. Mindre undersøkelser (i hovedsak semesteroppgaver) her ved Høgskolen avdekker at kjønnsrepresentasjonen i nisjeavisene ikke er markert annerledes enn i resten av pressen. Fagpressen varierer noe etter hvilke grupper de henvender seg til, det samme finner vi i ukepressen, men dessuten det at blad som henvender seg mest til kvinner er mer inkluderende (har mer menn som kilder og i portretter) enn blad som henvender seg i hovedsak til et mannlig publikum, de konsentrerer seg mye mer om menn, med unntak for enkelte unge blikkfang.

En siste og viktig utfordring ligger i å kartlegge journalistiske skikkelser. I Sverige har Stig Hansén og Clas Thor laget en hel serie med "Reportagens Mästare", der mange – i hovedsak mannlige – reportere har fått egne monografier (for eksempel Sven Lindqvist og Egon Erwin Kisch). De har også utgitt en bok om Jane Kramer (1994), og dessuten en "kvinnebok", der de har samlet en rekke kvinnelige reportere mellom to permer. Det er lett å tolke som et uttrykk for at kvinnelige journalister ennå betraktes som litt annenrangs. Sigrun Slapgards biografi om Lise Lindbæk er et steg i motsatt retning. Det bør bli flere slike.

Litteratur:

Allem, Sigurd (1999): "Pressens verdier", bilag til *Journalisten*, 19.8.1999

Brune, Ylva (red., 1998): *Mörk magi i vita medier*. Stockholm: Carlssons

Eide, Elisabeth (1991): *Kvinnebildet i norsk presse ved inngangen til 1990-årene*. Forskningsrapport, Norsk journalisthøgskole. Oslo: NJH

Eide, Elisabeth (red. 2000): *Narrespeil. Kjønn, sex og medier*. Kristiansand: Høgskoleforlaget

Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (2007): *Mistenkelige utlendinger. Minoriteter i norsk presse gjennom hundre år*. Kristiansand: Høgskoleforlaget

Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (2004): *Å se verden fra et annet sted. Medier, norskhet og fremmedhet*. Oslo: Cappelen/Cappelen Akademisk (2005)

Grønn, Margunn (2000): "Det sjette nyhetskriteriet" i Eide (red.): *Narrespeil*.

Hagen, Elisabeth (2000): "Sju barn og analfabet? Å gjere ein fordom til ein etterdom", i Eide (red.): *Narrespeil*

Hansén, Stig og Clas Thor (red. div. år): *Reportagens Mästare*, Stockholm: Ordfront

Hansén, Stig og Clas Thor (red. 1994): *Kvinna, reporter*. Stockholm: Ordfront

Kramer, Jane (1991): *Européer*, Stockholm: Ordfront

Slapgard, Sigrun (2003): *Krigens penn: ein biografi om Lise Lindbæk*. Oslo: Gyldendal

Van Zoonen, Liesbet (1994): *Feminist Media Studies*. London: Sage

Den uønskete historia

Av Sigrun Slaggard

Når ein er i hamn med ein biografi som både har blitt lesen og tiljubla av så vel forlag som publikum, ser det gjerne ut som det var eit opplagt prosjekt. Denne kvinna, Lise Lindbæk, var så spennande og viktig i si tid at det var på høg tid vi fekk ein biografi, er gjennomgangsmelodien som møter meg stadig vekk. Det er hyggeleg sjølv sagt, å ha blitt eit skryteprosjekt. Men da er det også på tide å minne om at alt ikkje var så opplagt.

Særleg yndar eg å minne mitt eige forlag, Gyldendal, om det som faktisk skjedde. Vi er jo alle glade i suksess, og forlaga ikkje minst. Eg vart ikkje berre møtt med spørsmålet "kven er Lise Lindbæk?", men også med spørsmålet "kvifor skal vi høre om henne, og kvifor skal DU skrive om henne?" Eg hadde på den tida aldri skrive ein biografi før, og Lise Lindbæk var åpenbart ein gløymt person hos dei yngre i forlaget. Forlaget var ikkje overtydd om prosjektet mitt etter vårt første møte. Kven ville vel høre om ein gløymt kvinneleg journalist som døde først på sekstitalet, ei kvinne med eit tvilsamt omdømme og ein journalist som for det meste var utelatt av norsk pressehistorie? Ingen løfter om støtte eller forpliktande interesse vart gitt. Men dette var mitt personlege prosjekt som eg hadde ruga på i mange år, heilt sidan studiedagane i Barcelona på slutten av 70-talet. Eg hadde ingen planar om gi meg. Av eigne ressursar starta eg research, og alt på neste møte med forlaget skjedde det noko forunderleg.

Eg hadde tenkt tabloid nok til å ta med to gamle Dagblad-førstesider i full storleik og la dei på bordet til min unge, oppegåande redaktør. På den eine stod historia om korleis Lise Lindbæk og Nordahl Grieg "inntok" Teruel, i det andre oppslaget hadde Lise Lindbæk eit eksklusivt intervju med Ernest Hemingway ved fronten. "Jøss," sa redaktøren, "dette er jo oppsiktsvekkande, denne dama er jo heilt gløymt!"

"Ja, nettopp," sa eg og føya til ein ekstraopplysning om at skinnveska ho alltid bar ved fronten, hadde ho fått av nettopp Hemingway. Han hadde skrive namnet "Lisa" på og gitt den til henne som takk for hjelpa der ved fronten i spanskekrigen på slutten av trettitalet.

Frå da av var det ei heilt anna interesse i forlaget. Eg fekk utgifter dekkja til reiser og research og støtte til å søke om stipend hos Faglitterært Fond. I tillegg var eg så heldig at at prosjektet viste seg å vere bedre enn eg først visste: Mi interesse for Lise Lindbæk handla i utgangspunktet om hennar uvanlege journalistiske innsats og profil, eg visst lite om privatlivet da eg starta. Men det viste seg raskt at det låg gøymt mange hemmelege sider ved livet hennar. Alt dette gjorde spennet i forteljinga større. Men også dei første spørsmåla meir påtrengande: Kvifor var ho så til dei grader utelatt av historia og til dels foraktelig omtala blant mange kjelder eg intervjuar? Blant dei fleire av hennar samtidige kollegar i pressa?

Lise Lindbæk er sjølv sagt omtala hos Yngvar Ustvedt når han skriv om den spanske borgarkrigen. Faktisk er ho hans viktigaste kjelde; Ustvedt siterer flittig og i lange strekk frå henne i *Arbeidere under våpen*. Guri Hjeltnes har ikkje berre brukt henne som kjelde, men også fortalt om hennar innsats for krigsseglarane i sitt verk om

handelsflåten. Og Reidun Kvåle har i si bok *Kvinner i norsk presse* via eit heilt lite kapittel til Lise Lindbæk. I seinare tid har Rune Ottosen i boka *Fra fjørpenn til internett* tatt med ein liten omtale av henne. Men da Dagbladet skreiv si eiga historie *Utskjelt og utsolgt* vart ingenting nemnt om Lise Lindbæk. Ein skulle kanskje tenkt at ho som pionerkvinne nettopp var ei som Dagbladet ville ha henta fram? Ikkje berre var ho vår første kvinnelege krigskorrespondent, kanskje var ho også ein av dei største. At ho var uvanleg kost i norsk presse med måten ho oppsøkte frontlinjene på er i alle fall sikkert, og få var som henne tidleg ute med å sjå fascimen og nazismens farer. Ho var minst like tidleg ute som Dagbladets Ragnar Vold.

Men Lise Lindbæk var uvanleg kost også på andre måtar. Ho levde eit turbulent og til tider kaotisk liv, ho drakk for mye i lange perioder etter krigspåkjenningane, ho var utaktisk og lite diplomatisk overfor kollegar, ho var på femtitalet sløv og naiv i sine analyser av Sovjetunionen. På mange måtar var ho eit krigsoffer etter alle påkjenningane etter spanskekrigen. Like fullt hadde ho overskot til å engasjere seg for andre både før, under og etter den andre verdskrigen. Gong etter gong vart eg imponert over at ho kom seg opp av sine djupe bølgedalar. Gong etter gong måtte eg undre meg over kor oversett ho har vore i forteljinga om vår næraste og mest turbulente fortid. Eg kunne ikkje la vere å undre meg på om ein forklaringsbit hadde med kjønn å gjere. Når ho levde som ein Hemingway der ute ved fronten, vart ho nok absolutt sett pris på hos dei som sat trygt heime i redaksjonen i Dagbladet, men når ho kom heim og drakk og herja som ein Hemingway på Theatercafeen, syntes ikkje Dagblad-kollegane det var like stas. Og det var synd for henne, sjølv sagt, at somme av dei som heldt seg på matta og såg på at ho drakk seg ned, var heldige og fekk skrive historia.

"Var det ikkje ho som drakk seg i hel og laga så mange skandaler?" er eit vanleg motspørsmål eg har fått når eg har etterlyst kjennskap til Lise Lindbæk. Og jovisst, det kan vere *eitt* svar. Men er det rett å oppsummere livet hennar til mørkesida som til slutt slo henne ut? Kva med å sjå på dette som prisen ho betalte? Mitt mål med biografien var ikkje å lage ein hagiografi på tvers av det verste som var sagt om henne, men å få fram kva det var som dreiv henne og kva ho faktisk gjorde med livet sitt. Kor stor ho var som journalist kan sikkert diskutertast, men bortsett frå at ho har sin opplagte plass i pressehistoria vår, meiner eg også at ho burde ha sin opplagte plass i norsk historieskriving med si sentrale rolle på særleg to frontar: I forhold til Spaniakrigen og kampen mot fascismen, og arbeidet ho gjorde for krigssegjarane. På begge desse frontane var ho tidleg ute med å sjå og gjere kjent kva kampen gjaldt.

Lise Lindbæk utmerka seg også i andre samanhengar, og aller først som journalist i Italia da Amundsen og Nobile gjekk inn i sitt berømte samarbeid. Seinare skreiv ho om fascismens framvekst i Europa, reiste rundt med eit lite barn og ei skrivemaskin, før ho ein periode slo seg ned i Genève og skreiv om Folkeforbundet og opptrapping til ny storkrig. Tidleg vart ho opptatt av jødesaka og reiste til Palestina. Saman med Max Hodann, tidlegare stadsfysikus i Berlin og flyktning frå naziregimet, skreiv ho boka *Jødene vender hjem* i 1935.

Frå jula 1936 dekkja Lise Lindbæk Spaniakrigen. Dotter si etterlot ho i lange perioder hos mora i Oslo. Da ho i 1940 arbeidde med spanske krigsflyktningar i Frankrike, vart ho sjølv fanga av den tyske invasjonen og hamna på flukt, først i Casablanca, deretter i USA. Da ho kom heim til Norge i 1945, var dottera blitt seksten

år. Det hadde gått over fem år sidan sist. Krigsåra hadde Lise Lindbæk i stor grad brukt til å engasjere seg i kampen mot nazismen og for dei norske krigssegjarane. Etter ein serie reportasjer om den uredde innsasten til norske sjøfolk i handelsflåten i avisa Nordisk Tidende, gav ho ut boka *Tusen norske skip* alt i 1943. Lise Lindbæk var sjølv merka av krig og alkohol, men i etterkrigsåra engasjerte ho seg likevel for gjenoppbygginga av Nord-Norge. Der hadde ho eit lykkeleg år saman med dottera, før ho igjen vikla seg inn i uryddige forhold og eit rastlaust privatliv. Ho fekk eit nytt journalistisk oppsving i sitt engasjement for FN-saka og gav ut ei bok om FN i 1949. At ho i dei påfølgjande åra prøvde å forfekte dialog som eit alternativ til den kalde krigen, skapte nye vanskar for Lise Lindbæk. Snart ville ingen redaksjonar i Akersgata ha stoffet hennar. Ho flytta til Vest-Tyskland og kasta seg snart over ei ny hjartesak: Amerikanske farga soldater hadde etterlate seg uønskete mulattbarn som ingen ville ta seg av. Lise Lindbæk skaffa personleg norske adoptivfamiliar til desse vanskjøtta barna, rundt eit dusin adopsjonar vart ordna. Etter dette fekk ho eit forskingsstipend for å ta opp eit gammalt yndlingstema ho hadde arva frå sin danske far, forholda i Slesvig-Holstein, men dette vart det siste oppdraget ho gav seg sjølv. Ho sette sjølv sluttstrek for livet da vanskane på nytt tok tak i henne ein marsdag i 1961. Da var Lise Lindbæk 56 år gammal og fullstendig utsliten.

Oppsummeringsvis var det under arbeidet med biografien om Lise Lindbæk stadig meir vanskeleg å forstå kvifor ho så og seie fall ut av nyare historieskriving, og at eg møtte ein viss motvilje mot å hente henne fram igjen. Når eg ser tilbake på mitt eige prosjekt i dag trur eg det er fleire samanfallande faktorar som førte til at ho var ei slags uønskt historie: Ho var politisk kontroversiell, ho trakka over grenser for journalistisk verksemd ved at ho i perioder gjekk til aktiv handling i tillegg til å rapportere, ho hadde ingen autoritetsangst og undervurderte truleg "kvinnefaktoren" og at ho kunne verke som ein provokasjon på mannsstyrte redaksjonar, og til sist var det dobbelt øydeleggande for henne at ho som kvinne gjekk på fylla som ein mann.

I dag er det ingen kald krig, kvinnene er mange i alle redaksjonar og historia om Lise Lindbæk har funne sitt publikum. Mange unge som les boka seier ho inspirerer til engasjement. For meg er historia om Lise Lindbæk ei stadig påminning om at vi treng eit aktivt forhold til historieskriving og at vi av og til treng å gå bak dei etablerte frontfigurane. Og den uønskete historia om Lise Lindbæk som vart ein suksessbiografi er framfor alt eit eksempel på at det er verdt å slåss for dei såkalt smale prosjekta.

Kvinnelige pionerer

Av Rune Ottosen

Innledning

Jeg vil i denne artikkelen se nærmere på hvordan de første kvinnelige pionerene slo seg til plass i det offentlige rom gjennom avisspaltene. Kvinneforskeren Gro Hagemann omtaler kvinnelivet i på begynnelsen av 1800-tallet som "de stummes leir". Den rådende norm var at kvinners verdighet var uforenlig med alle former for offentlighet (Hagemann 1999:203-205). Det fantes likevel unntak, modige sterke kvinner med et uttrykksbehov, ofte kombinert med en sosial samvittighet, som trosset, kirken, embetsmannstanden og familiens forventninger. Jeg kommer til å trekke fram eksempler på noen slike sterke kvinner og vise at noen av de mest aktive også engasjerte seg i presseorganisasjonene. Det var stort sett menn med akademisk bakgrunn og boktrykkere med sterkt engasjement som besatte redaktørkrakkene pressens barndom. Avishistorien og journalistikkhistorien er dominert av menn helt fram til Engebret-bevegelsen satte likestillingsspørsmål på dagsorden i 1970-årene. Jeg vil her begrense meg til perioden før Norsk Journalistlag ble etablert i 1946.

Pionerene

Norges første kvinnelige tidsskriftredaktør Birgitte Kühle (1762-1832) ga ut Provinzial-Lecture i Bergen fra 1794. Det var datidens ukeblad og inneholdt stort sett oversatte fortellinger. Selv om bladet kun kom ut med 52 numre ett års tid var det likevel en pionerinnsett det stod respekt av. Det var neppe tilfeldig at Birgitte Kühle kom fra Danmark og brakte med seg impulser fra Europa. Som gift med en oberstløytnant som var stasjonert i Bergen vanket hun i borgerlige kretser der det var en viss aksept for at også kvinner markerte seg i den dannede borgerlige offentlighet. Det var likevel uvanlig at kvinner tok redaktøransvar og markerte seg offentlig (Gunnarsjaa 1983. Kvaale 1986).

Det fantes også andre foregangskvinner som mot alle odds slo seg inn på mennenes domene. Magdalena Bucholm (1758-1825) skrev begeistrede dikt om unionen i Den norske Rigestidende. Camilla Collet bidrog i flere aviser fra 1840-årene. Gjennom boken *Amtmannens døtre* ga hun stemme til dem som var dømt til taushet og det som av mange kvinner ble oppfattet som unyttige liv. Camilla Collet var ganske ensom i sin generasjon, men det kom mange flere på banen i generasjonen etter henne. Det var kvinner som var født rundt midten av 1800-tallet og var midt i 20-årene da Camilla Collet ga ut sitt opprørsskrift. Hun har sikkert vært en inspirasjon for mange av dem.

Da kampen om parlamentarismen tilspisset seg i 1880-årene ble kravet om alminnelig stemmerett framsatt med tyngde. Denne kampen inspirerte mange kvinner til å bruke avisspaltene til å slå seg ut av "de stummes leir" (Hagemann 1999:204). En av disse pionerene var Karen Sundt (1841-1924). Hun jobbet i Verdens Gang under Johan Sverdrups redaktørperiode som en av de første kvinnelige all-round-journalister rundt 1875. Hun var kjent som en dyktig og engasjert politisk journalist, men som så mange andre samtidige journalister kunne hun ikke leve av lønnen som journalist, og

skrev i tillegg såkalte kolportasjeromaner for å få nok penger til det daglige brød (Ottosen 1996:24). Hun var i Verdens Gang under Johans Sverdrups redaktørperiode (1876-78). Hun bidro også til Varden og andre aviser. Det unike med Karen Sundt er at hun som ugift kvinne selv skaffet seg utdanning og skolering og trosset alle de barrierene som samtidens mannssamfunn satte mot kvinners inntreden i det offentlige rom. Hun lærte språk gjennom utenlandsopphold og ble knyttet til Verdens Gang som journalist alt i 1875-76. Hun støttet Johan Sverdrups linje i Venstre og var en flittig gjest og deltager på møtene i Christiania Arbeidersamfunds Samtalelag. Kari Haave skriver at hun «målbevisst og viljesterkt skapte seg en karriere som politisk journalist». Karen Sundt skrev også åpent og bramfritt om sin egen seksualitet i en tid der det var upassende snakke høyt om at kvinner hadde seksualdrift (Gunnarsjaa 1983).

Josephine Thrane

Mange kvinner hadde tidligere gjort en stor innsats i pressen i kraft av sin stilling som redaktørfruer eller fordi de var enker etter redaktører som falt fra. Josephine Thrane (1820–1860) drev Arbeiderforeningenes Blad da hennes mann havnet i fengsel i 1850-årene. Sjelden har vel betegnelsen dobbelt undertrykt passet bedre. Eller kanskje vi kan snakke om trippel. Hun sloss mot menns fordommer myndighetenes repressive tiltak og en skrantende helse. Hun hadde også en selvstendig funksjon i Arbeiderforeningernes Blad før Marcus ble arrestert. Hun var kasserer i dette pionerprosjektet som av veteraner som Axel Zachariassen regnes som arbeiderpressens forløper (Kvaale 1986:30-35).

Hadde Marcus Thrane levd i dag, ville han ganske sikkert ha blitt adoptert av Amnesty International som samvittighetsfange. Bevegelsens mål var primært organisering av de eiendomsløse landarbeiderne som sloss for alminnelig stemmerett. Da han og bevegelsens toppsjikt ble arrestert som oppviglere, var dette et repressivt tiltak for å stanse en demokratisk opposisjon. Thrane og flere andre i ledelsen for thranitterne endte bak lås og slå som revolusjonære oppviglere. Arbeiderforeningernes Blad var på fire sider, kom ut hver lørdag og kostet 2 shilling. Den var landsdekkende og fikk på kort en imponerende spredning. Etter halvannen måned hadde den 1.700 abonnenter, på toppen hadde den 6.000 abonnenter og et opplag på 21.000 (Ottosen 2001).

Etter å ha gått gjennom de få årgangene av bladet er min konklusjon at sammenlignet med samtidens aviser var Arbeiderforeningernes Blad en velredigert avis med ryddig lay-out. Det var faste spalter, stoff fra Sverige og Danmark og reisebrev fra utvandrere til Amerika. Det var føljetonger, skuespill, dikt og foreningsstoff fra Arbeiderforeningens indre liv. Mange prinsipielle artikler drøftet forfatningsspørsmål, etikk og historie. Avisen drøftet politisk teori, skrev om nasjonalisme og demokrati og diskuterte begrensingene i det konstitusjonelle demokratiet. Avisen hadde dikt og smedviser med brodd mot politikere og maktpersoner. Det forekom også kvinnerelatert forbrukerorientert stoff, som f.eks. "Poteters Brug til Brød". Det var imidlertid lite tradisjonelt nyhetsstoff utenom det rent politiske stoffet, og avisen fungerte primært som en agitator og organisator for den

sterkt voksende thranitterbevegelsen. Den ble oppfattet som en så sterk trussel mot maktthaverne at den måtte den knekkes.

Thrane ble dømt til fire års fengsel og hustruen, Josephine, besøkte ham daglig. Josephine Thrane arbeidet utrettelig med benådningssaken for sin mann og fortsatte driften av avisen. Som om ikke myndighetenes anslag var nok oppstod det en bitter maktkamp om avisen. Det foregikk en intens maktkamp om kontrollen av avisen mellom Thrane og den såkalte Abilgaard-fløyen som jeg ikke har tid til å gå nærmere inn på her. Egentlig hadde både Abilgaard og Thrane skriveforbud mens de var på frifot under påvente av en rettskraftig dom, men myndighetene hadde neppe noe imot at de to kamphanene angrep hverandre. Først da bladet Krydseren harselerte over den "vulgære" arbeiderjournalistikken i Arbeider-Foreningernes Blad og røpet at Thrane fortsatt var aktiv i spaltene takket være at Josephine smuglet ut artikler, ble han kalt ned til politikammeret og fikk en advarsel. Han fortsatte imidlertid å skrive uten videre innblanding fra myndighetene (ibid.).

Da visekongen kronprins Carl, høsten 1856 kom kjørende opp Karl Johan i sin åpne vogn i anledning Stortingets åpning brøt noen kvinner seg ut av menneskemengden på fortauet og kastet seg foran vognen. Det var Josephine og de tre eldste døtrene som protesterte mot fengslingen av ektemann og far. Som støttespiller, medarbeider og utgiver av Arbeider-Foreningernes Blad var hun utvilsomt en av pionerene blant norske kvinnelige journalister. Hun holdt avisdriften gående ut 1856, men da måtte hun gi seg siden helsa hennes hadde fått en varig knekk under all motgangen. Josephine ble avhengig av understøttelse fra fattigkassa. Barna ble delvis satt bort til slektninger slik at de kunne få skikkelig kost og losji.

Den 17. juli 1858 kunne Marcus Thrane gå ut i Kristianias gater som en fri mann. Det var ingen velkomstkommité til å møte ham. Josephine døde fire år senere, svekket av sykdom og motgang. Den bevegelsen han hadde slitt så mye for var knekt av indre fraksjonsstridigheter og myndighetenes jernhanske. Thrane emigrerte til USA og døde 30. april 1890. I USA fortsatte han å engasjere seg i arbeiderbevegelsen og den skandinaviske emigrantpressen. En journalistisk og politisk begavelse var drevet i eksil. Josephine møtte en altfor tidlig død fordi hun støttet opp under ektemannens virke og i høyeste grad satte sine egne spor i norsk pressehistorie.

Redaktørenkene

Det finnes også andre eksempler på enker som fortsatte der de ektemennene måtte slippe. Da boktrykker Johan Eeck døde i 1863, overtok enken Berthe Kirstine Eek driften av trykkeriet og avisen Ugebladet. Hun ble ved anledning også omtalt som Redaktrice, det eneste kjente kjønns spesifikke begrepet på en norsk kvinnelige redaktør. Hun drev trykkeri og avis til hun i 1883 solgte avisen ett år før hun døde (Øy 2000). Da redaktør Andreas Halvorsen i Fjeldposten (forløperen for Fjell-Ljom) døde i 1871, drev enken og døtrene hans avisa videre.

Einar Økland hentet tidligere i år fram minnet om en annen kvinnelig pioner. Edle Hartman Schjødt mest kjent under navnet Sfinx i en artikkel i Klassekampen (Økland 2006).

Hun er også omtalt i Reidun Kvaales enestående bok fra 1986: «Kvinner i norsk presse gjennom 150 år». Her er Sfinx omtalt sammen med andre kvinnelige journalist-

pionerer. Selv om Sfinx primært ble kjent som forfatter skreiv hun mest i aviser, mest i Verdens Gang, men etter 1910 i hovedsak for Tidens Tegn. Hun skrev både intervjuer, kritikker og anmeldelser. Økland karakteriserer formen hennes som "trillande og boblande og detaljglade skildringa av samtidig daglegliv - og festliv! - gjennomstrøymt av munnleg vitalitet" (sitert fra Økland 2006). Sjangermessig kan formen hennes karakteriseres som et forløp for reportasjen, med noe av featurejournalistikkens personlige form. Hun sympatiserte med Venstre, var kvinnesaks kvinne og nær venn av Fernanda Nissen. Hun skrev en del tekster i Verdens Gang i åra 1901 - 1902 med illustrasjoner av Olaf Gulbransson. Hennes tekster var på mange måter tekstlige karikaturer som stod godt til tegningene. Hennes rolle som humorist var betydelig. Hun titulerte seg også stolt "humor og journalist".

Vi ser altså at det fantes pionerer blant kvinnelige journalister som har satt varige spor. De eksemplene som jeg har nevnt hittil har det til felles at de kom inn i jobbene fra utenfra redaksjonene som enker, hustruer eller frilansere og uavhengige skribenter. Kvinner ble ikke synlig i redaksjonslokalene før de kunne gå inn i redaksjonelle stillinger og bli akseptert i presseorganisasjonene.

Kvinner i presseorganisasjonene

Mitt fokus vil det følgende være på kvinnes plass i journalistorganiseringen (basert på Ottosen (1996, 1996b)). Den norske Journalistforening ble stiftet av 24 menn som var samlet i Kristiania 24. januar 1883. Samuel Frederik Bætzmann var foreningens første formann og det er ingen kjente kvinner blant medlemmene i de ni årene foreningen eksisterte. Derimot skulle Bætzmanns datter Kitty Wentzel bli en markert profil i norsk journalistikk. Som vi alt har sett flere eksempler på var slektskap en måte som kvinner har kommet seg inn i yrket på. Det er grunn til å tro at kvinner som har vokst opp i kjente avisfamilier har møtt større forståelse for sitt ønske om å gå inn i journalistikken enn mange samtidige kvinner. En annen kvinnelig pioner, Henriette Wulfsberg (1846-1906), var sønnedatter av Morgenbladets grunnlegger, Niels Wulfsberg. Disse pionerkvinnene representerte nok i pressekreter det som som Gro Hageman beskriver som "selvbevisste middelklassekvinner" som mot alle odds i kraft av å være døtre av landets sosiale og kulturelle elite representerte en ikke "ikke ubetydelig sosial sprengkraft innenfor 1800-tallssamfunnet" (Hageman 1999:138).

Den konservative Presses Forening ble etablert i 1892 med Nils Vogt som formann. Anna Hvorslef ble medlem av foreningen alt i 1898 og er dermed den første kjente kvinnelige organiserte journalist. Men først måtte det en lovendring til. Mot en stemme ble følgende lovformulering vedtatt: "Foreningen antas ikke at legge nogen hindring i veien for kvinders optagelse". I 1900 ble Valbourg Platou medlem og tre år senere fulgte Angelique Frost. Fram til 1915 var disse tre kvinnene de eneste representanter for kvinnekjønn i den mannsdominert forsamling.

På den andre siden av den politiske skalaen finner vi Den socialdemokratiske Presseforening, som senere skiftet navn til Arbeiderpartiets Presseforbund og nå heter Arbeiderbevegelsens Presseforening. Her var det flere sterke kvinner som gjorde seg gjeldene og blant dem var Rachel Grepp, Fernanda Nissen for ikke å snakke om Ragna Hagen. Hun arbeidet i mange år i Det Socialdemokratiske Pressekontor (forløperen til

Arbeidernes Pressekontor) og arbeidet senere en årrekke i Arbeiderbladet. Hun var en av de få medlemmene av Norsk Journalistforbund.

Norsk Journalistforbund var den første landsomfattende forening, eksklusivt for journalister. Foreningen eksisterte i drøye fem år (1918-23) og ble nedlagt på grunn av de skarpe interne politiske motsetningene, der holdningen til streikebryterspørsmålet var et av stridstemaene. Ragna Hagen fra Kristiania og Ragnhild Dannell fra Jarlsberg og Larvik var de eneste kvinner som deltok på stiftelsesmøtet som observatører. Ingen av de valgte delegatene var kvinner.

Situasjonen var ikke bedre i de lokale journalistforeningene. Kristiania Journalistklub ble stiftet i 1894 og av årsberetningen fra 1902-03 går det fram at det ble en kampvotering over søknaden om medlemskap fra Marie Mathiesen i Dagbladet:

"Med Frk. Mathiesen har klubben faat sit første kvindelige medlem. Hendes Andragelse foranlediget at ogsaa i vor Klub reistes den gamle Principstrid, om Klubben som Fagsammenslutning (også skulle omfatte) de kvindelige Kolleger [...] (det) fremsattes Forslag til Lovforandring til at udelukke de kvindelige Kolleger fra at bli medlemmer. [...] forslaget faldt med stor Majoritet og Frk. Mathiesen indvoteres nær enstemmig".

Caro Olden, som begynte som eneste kvinne i Adresseavisen fra 1908, kunne fortelle hvordan kvinner i redaksjonen måtte slåss mot fordommer og usynliggjøring. Hun skriver: "Jeg var alene (i redaksjonen). Inn trer en mann, mønstrer meg og sier: Jaså det e ikjt nån te stess her."

I distriktene var det langt mellom de kvinnelige journalistene. Manny Altern var redaksjonssekretær i Porsgrunds Tidende fra 1901, og Nanna With redigerte Vesterålens Avis i årene 1905-07.

Norsk Presseforbund ble stiftet i 1910 som den første varige landsomfattende presseforening. Det var snarere en bransjeorganisasjon enn en fagforening og organiserte både redaktører, journalister og eiere. Det var ingen kvinner blant de rundt 50 initiativtakerne og heller ingen kvinner i det nye styret som valgte Nils Vogt til sin først formann.

Barbra Ring (1870-1955) var en anerkjent forfatter, men var også en dyktig journalist. Hun arbeidet i Ørebladet 1906-14. Hun var tilknyttet en rekke aviser som Aftenposten, Morgenbladet og Verdens Gang før hun ble fast tilknyttet Nationen fra 1929. Hun var den første kvinnen som tok tillitsverv i Norsk Presseforbund. Barbra Ring ble valgt inn som varamann til det konstituerende styre i Kristiania-avdelingen av Norsk Presseforbund i 1912 og satt i NPs hovedstyre fra 1914-1917.

Av de andre lokalavdelingene til NP i tiden før 1. verdenskrig var det bare Stavanger Presseforening som hadde et kvinnelig styremedlem. Betegnende for datidens kvinnesyn er at kvinnene konsekvent omtales uten fornavn, men med betegnelsen frk. I Stavanger ble kassereren således betegnet som frk. Henriksen. I perioden 1918-1919 fikk Trondheim-foreningen sine første kvinnelige styremedlemmer, det var henholdsvis frk. Agnell (Elfva) og frk. Stenhamar (Halldis).

I 1920 hadde NP 13 lokalavdelinger med tilsammen 400 medlemmer. Av disse var 18 kvinner. Kristiania Journalistklub som var den største lokale journalistforening hadde ved sitt 30 års jubileum i 1924 ni kvinner og 84 menn som medlemmer. Reidun Kvaale har identifisert de ni og undersøkt deres sosiale status. Av de ni var det bare Kitty Wentzel som var gift. Aagot Backe og Esther Normann skulle senere komme til

å gifte seg. De øvrige: Kari Aas, Ragna Horn, Ragnhild Hval, Bergliot Kittelsen, Marie Mathisen og Halldis Stenhamar forble ugift (Kvaale 1986:136). Den lave gifteprosenten forteller noe viktig om de kvinnene som valgte journalistikken i de dager. Dette bør delvis sees i sammenheng med at andelen ugifte kvinner i befolkningen var høy på første halvdel av 1900-tallet. Dette henger sammen med større dødelighet blant kvinner enn menn og at mange menn emigrerte for å finne arbeid. Vi kunne da kanskje vente at en stor andel ugifte kvinner betydde flere i arbeid. Allikevel sank andelen yrkesaktive kvinner fra 62% i 1900 til 57% i 1930. Dette skyldes at flere av de ugifte var gamle og flere gikk på skole (Melby 1999:235). Vi så mange eksempler på at kvinner valgte bort familieliv for å satse på journalistikken. Dette skulle bli et varig fenomen og endret seg først da også mannlige journalister fikk permisjon i forbindelse med barnefødsler og tok mer ansvar på hus og hjem på 1990-tallet. Den store helseundersøkelsen som Norsk Journalistlag gjennomførte i 1979-80 viste at 46 prosent av kvinnelige journalister var ugift. Til sammenlikning var bare 24 prosent av mennene enslige. På samme tidspunkt var mannlige gifte journalister i større grad gift enn gjennomsnittet for menn. Dette var bakgrunnen for den kjente uttalelsen fra kvinnelige journalister uttalte at kvinner i journalistikken måtte velge mellom "enten mann eller barn" dersom de skulle nå fram i yrket (Sørensen et. al. 2005:104). Etter hvert har den ekteskapelige statusen blitt utjevnet blant kvinnelige og mannlige journalister. I 2002 var det 32% enslige blant kvinnene og 26% enslige, mannlige journalister (Ibid.:106).

Halldis Stenhamar

Halldis Stenhamar er kjent som en av pionerene som kvinnelig journalist og skrev under signaturen "Hast". Det følgende bygger på en artikkel jeg skrev om henne i biografisk leksikon. Hun ble født i 1894 i Drammen. Foreldre var lærer August Steinhamar (født Halvorsen, 1863-1922) og lærer Anna (født Christophersen, 1860-1924). Foreldrene var også pressefolk og utgivere av avisen Oplandsposten på Hønefoss fra 1900-1905. Det å vokse opp i et hjem der journalistikken satt i veggene betydde nok mye for hennes yrkesvalg. Hun ble som journalist først og fremst kjent for sine sosialreportasjer og ble hun regnet som pioner innen dette området i journalistikken. Valget av sosiale spørsmål som et spesialområde var ikke tilfeldig. Gjennom dette kunne hun kombinere journalistikken med sitt brennende hjerte for de svake i samfunnet. Nyere forskninger om kjønn og medier viser at det er en overrepresentasjon av kvinner som velger dette stoffområde, noe som både hvis viser hva kvinner jobber med (Eide 1991) og hva de ønsker å jobbe med i framtiden (Bjørnsen 2003).

Stenhamar tok artium ved "Den høyere offentlige almueskole" i Drammen (kjent som Latinskolen). Hun deltok på NPs første journalistkurs i Kristiania i 1917. Hun begynte som journalistlærling i Nye Luren og Hallingen i Drammen rett etter artium i 1913. I 1915 begynte hun i venstreavisen Nidaros i Trondheim. Hun flyttet til Oslo i 1918 og begynte da som journalist i Norske Intelligenz-Seddeler der hun arbeidet fram til 1920. Stenhamar var i Verdens Gang fra 1920 fram til hun begynte sin livslange karriere i Dagbladet i 1923 der hun ble til hun gikk av med pensjon i 1964.

Hun var svært engasjert i samfunnsspørsmål og reagerte mot kvinnekategorisering, men stod utenfor partier og organisasjoner med unntak av presseorganisasjonene. Hun var kjent for gode referater skrevet med en neste uleselig håndskrift som bare et par av setterene i avisen kunne tyde. Med dagens debatt om kvotering friskt i minne kan det være interessant å sitere Hast fra et innlegg hun skrev i Journalisten i nr 1 1918. Her var det ikke snakk om særbehandling av kvinner eller krav om 6-timers dagen som gjaldt. I innlegget dokumenterte hun virkelig at hun var "en av gutta": Halldis Stenhamar harselerte over ideen om at journalistene skulle ha en avtalefestet normalarbeidsdag:

"Hvad ialverden skal vi med en normalarbeidstid paa 7-8 timer " spør hun, og svarer: "Enten er vi oplagt til at arbejde. Og da gjør vi vi kanskje et udmerket dagsverk paa 1 time. Eller er vi ikke oplagt. Og bruker 12-14 timer til noget som en anden kunde klart paa halvparten av tiden. Vilde det da være retfærdig at den uoplagte skulde ha overtidsbetaling for bortsomlede timer...En journalist skal altid staa til disposition, naar det pulserende liv kræver ham. ... Naar vi underordnede pressefolk arbejder for bedre lønninger, trodde jeg det var fordi man hittil ikke har vurdert vort arbejde høit nok. Men en journalists arbejde kan ikke maales i timer og døgn. Den som blir journalist, han ofrer livet."

Bak denne barske retorikken skjuler det seg en kvinne som hadde en tøff hverdag på linje med sine medsøstre i redaksjonene. Selv om denne uttalelsen ikke vitner om utpreget fagforeningsbevissthet var hun en av de første kvinner med tillitsverv i presseorganisasjonene. Hun ble valgt som første kvinnelige styremedlem i Trondheimsavdelingen av Norsk Presseforbund (NP) i perioden 1918-19. Stenhamar var som eneste kvinne tilstede på stiftelsesmøte i Norsk Presseforbunds journalistgruppe 1931 og ble valgt som vararepresentant til styret. Hun var i en årrekke vararepresentant til NPs hovedstyre. Norsk Presseforbunds Journalistgruppe (NPJ) eksisterte fra 1931 og skulle bli de direkte forløpere til Norsk Journalistlag som ble etablert i 1946. Det var NPJ som forhandlet fram den første avtalen med Norsk Arbeidsegiverforening om ordnete lønns- og arbeidsforhold. Halldis Stenhamar var den eneste kvinnen som deltok på det konstituerende møtet i Journalistgruppen og hun ble også valgt som vararepresentant til styret.

Hun var i mange år også styremedlem i Oslo Journalistklubb og satt også som vararepresentant til landsstyre i Norsk Journalistlag 1946-48.

I 1923 fikk Halldis Stenhamar sønnen Tore (senere byrettsdommer), og hun endret sitt navn fra frk. Steinhamar til fru Stenhamar. Hun nektet å oppgi farens navn og forsørget og oppdro gutten alene, men med støtte av sin søster Dagny Steinhamar, som var utdannet malerinne som det het den gang, men som i stedet for å fortsette som kunstner overtok husstellet. Først da sønnen var 12 år, fikk han vite at faren var den kjente journalisten og teatermannen Axel Otto Normann.

Halldis Stenhamar arbeidet under annen verdenskrig helt til avisen stanset utgivelsen våren 1943. Hun ba innstendig om å få slutte før, men ble overtalt av sine kolleger til å fortsette helt til avisen gikk inn.

Hun engasjerte seg hele sin aviskarriere i enkeltskjebner og kolleger kunne fortelle om køer av hjelpetrengende mennesker utenfor hennes kontor. Hennes kollega Arne Skouen uttalte: "Hast arbeidet på et humanistisk grunnlag, hun knyttet hver enkelt menneskeskjebne til den myndighet, den autoritet den hørte inn under – og

angrep – for å kunne hjelpe”. Hun var en av flere modeller for Arne Skouens skuespill om den kvinnelige journalisten ”Bess” som ble satt opp samme år som hun døde i 1983. Hun fikk Conrad Mohrs stipend i 1933 og ble ridder av ”Blækspruten”, Oslo Journalistklubbs æresbevisning i 1934 og fikk Hirschfeld-prisen i 1960 for sine sosialreportasjer. Hun fikk NPs hederstegn i 1964 og ble samme år æresmedlem av Dagbladets redaksjonsklubb. Hennes eneste bok, ”En kvinnes sociale arbeide gjennom 30 år”, kom ut i 1928 og omhandlet et av hennes store forbilder, Katti Anker Møller. Hun oversatte også Bertrand Russels bok ”Moral og ekteskap” til norsk som kom ut i 1930.

Pionerer som Haldis Stenhamar fikk stor betydning både som rollemodell og fordi hun slo seg til kvinnes rettmessige plass i redaksjonene og presseorganisasjonen. Da var et viktig grunnlag skapt som etterfølgerne kunne bygge videre på.

Kvinneprofiler

I mellomkrigstiden var journalistyrket fortsatt svært mannsdominert. Av de 702 journalistene som er omtalt i ”Pressefolk i 1938” er 52 kvinner. Flere av disse bidro hver på sin måte til å utvikle journalistikken og noen få var aktive i organisasjonene. Barbra Ring, Ragnhild Hval, Haldis Stenhamar og Marie Fearnley var alle på ulike fagområder dyktige og penneføre journalister. Gerda Grepp og Birgit Nissen markerte seg med skarpe penner mot den gryende fascismen. I fremste rekke var Lise Lindbæk med sine reportasjer fra Italia og Spania. (Kvaale 1986:172). Caro Olden har jeg tidligere omtalt i denne artikkelen. Hun begynte i Adresseavisen alt rundt århundreskiftet og beskriver kvinnelige journalisters engasjement på en måte som passer bra på Lise Lindbæk:

”De har i høyere grad enn de mannlige hatt øre og øye for menneskenes nød, både den åndelige og den materielle. De har tatt til orde for reformer, for nye tiltak av sosial natur. De har kjempet for kvinnesak, de har kjempet for rett, mot urett i samfunnet. Og de har såmenn ikke vært noe feminint i den gjengse oppfatning av begrepet - i ordvalg og billedvalg når de har grepet pennen. Det er slett ikke så at kvinnene da de fikk innpass i avisene ga dem en forsiktigere og snillere tone. Jeg er fristet til å si tvertimot”. (Journalisten 1949, s.190)

Atmosfæren på møtene så vel som det selskapelige samværet i journalistorganisasjonene var selvsagt preget av at organene i presseorganisasjonene bestod av 100 prosent menn. Den eneste kvinnelige representant på møtene var NPs sekretær gjennom mange år Mill Aakram. Følgende referat i Journalisten fra NPs hovedstyres sommermøte fra 1936 er talende i så måte:

”Det blev servert et fortreffelig koldtbord. Ordfører Barth gav uttrykk for byens glede over å se Norsk Presseforbund styre som gjester hos Sørlandets dronning og forsikret at her skulde man alltid være velkommen. Han utbrakte en skål for Norsk Presseforbund, for dets hovedstyre og for pressen. Presseforbundets viseformann Hans Amundsen, svarte med en tale for Arendal. Senere ut på aftenen utbrakte ordfører Barth en skål for minister Prebensen, hvorpå den hvithårete gamle herre reiste sig, takket for oppmerksomheten og endte med å utbringe en skål for den eneste tilstedeværende dame, frøken Aakram. Redaktør Nesse takket for maten og for oppholdet og for den ære man hadde vist pressens menn ved å gjøre dem til gjester i disse lokaler som vidnet om en

gammel kultur som byen kunde være stolt av. Måtte Arendal alltid kunne hevde sine stolte tradisjoner".

I en tilhørende billedmontasje får vi se festlige bilde av festen. Under bildet av Mill Aakra står det: Nedenfor til venstre Presseforbundets sekretær alle journalisters hjelpsomme venninne frøken Mill Aakrann.

Dette kvinnesynet levde vel videre i etterkrigstiden. I 1959 stod følgende annonse i fagbladet Journalisten: "UNG PIKE FÅR POST I HUS OG I X-BLADETS REDAKSJON

Hos X-bladets redaktør er det post ledig for en ung intelligent pike som har lyst til å lære moderne rasjonelt husstell og sunn matlagning, og dertil arbeide delvis i redaksjonen. Ung pike som har kjennskap til maskinskrivning blir foretrukket. Flink i norsk rettskrivning. Husmorskole ikke nødvendig" (sitert fra Ottosen 1996b) .

Som vi skjønner har kvinnelige journalister kjempet en hard kamp for likeverd og anerkjennelse. Og det skulle gå helt til 1984 før NJ fikk sin første kvinnelige leder da Anne Skadtvedt ble valgt og da gjorde ikke fagbladet Journalist en gang et poeng av at hun var den første kvinnelige NJ-leder. Senere har hun fått følge av Diis Bøhn og Ann-Magrit Austenå. Norsk Redaktørforening fikk sin første kvinnelige leder da Marit Haukom ble valgt i 2003. Selv om kvinner har nådd til topps i både Norsk Journalistlag og Norsk Redaktørforening er det fortsatt langt fram til reell likestilling i pressen.

Litteratur

Bjørnsen, G. (2003). Journalister i støpeskjeen? Om holdninger til yrke og utdanning blant journaliststudentene i Volda og Oslo. *HiO-rapport*. Oslo: Høgskulen i Oslo.

Blom, Ida og Sogner, Sølvi 1999. Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskifte. Oslo: Cappelen Akademiske forlag.

Eide, Elisabeth 1991. Kvinnebildet i norsk dagspresse ved inngangen til 1990-årene. Forskningsrapport nr. 6. Norsk journalisthøgskole.

Gunnarsjaa, Marianne 1983. Kvinnen i norsk pressehistorie 1794-1902. Semesteroppgave Norsk journalisthøgskole.

Gunnarsjaa, Marianne 1995. Pionerer i journalistikken. I Kari Vogt, Sissel Lie, Karin Gundersen og Jourunn Bjørgum (red.) *Kvinnernes kulturhistorie. Bind 2: Fra år 1800 til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hageman, Gro 1999. De stummes leir 1800-1900 i Blom, Ida og Sogner, Sølvi 1999. Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskifte. Oslo: Cappelen Akademiske forlag.

Kvaale, Reidun 1986. *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.

Melby, Kari 1999. Husmorens epoke 1900-1950 i i Blom, Ida og Sogner, Sølvi 1999. Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskifte. Oslo: Cappelen Akademiske forlag.

Ottosen 2005. Artikkel om Halldis Stenhamar i *Norsk biografisk leksikon*.

Ottosen, Rune 1996. *Fra Fjærpen til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn*. Oslo: Aschehoug.

Ottosen, Rune 1996b. Kvinner i norsk journalistikk - fra paria til likeverd? I Kjønn i media. Konferanse om utviklingen i mediene i et kjønnsperspektiv. *Likestillingsrådets publikasjonsserie* nr. 6 1996.

Ottosen, Rune 2001. Marcus Thrane – en undervurdert journalistpioner i Bastiansen, Henrik G. og Meland, Øystein (red.) *Fra Eidsvoll til Marienlyst. Studier i norske mediers historie fra gunnloven til TV-alderen*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Sørensen, Bjørg Aase, Seierstad, Gøril og Asbjørn Grimsmo 2005. *Tatt av ordet. Medienes forspill til framtidens arbeidsliv*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Økland, Einar 2006. Sfinx. *Klassekampen* 5. mai 2006.

Øy, Nils E 2000. Jomfruen fra Slevik som ble klubværtinde og redaktrice i Fredriksstad. *Varden årbok for Onsøy Historielag* 2000.

Zachariassen, Aksel 1949. Arbeiderpartiets presseforbund gjennom 40 år. Oslo: Arbeidernes aktietrykkeri.

Kvinnelige journalister i norske kystaviser 1920-1970.

Av Else-Beth Roalsø

"De har i høyere grad enn de mannlige hatt øre og øye for menneskenes nød, både den åndelige og den materielle. De har tatt til orde for reformer, for nye tiltak av sosial natur. De har kjempet for kvinnesak, de har kjempet for rett, mot urett i samfunnet. Og det har så menn ikke vært noe feminint i den gjengse oppfatning av begrepet – i ordvalg og billedvalg når de har grepet pennen. Det er slett ikke så at kvinnene da de fikk innpass i avisene ga dem en forsiktigere og snillere tone. Jeg er fristet til å si tvert imot."

Slik beskrev *Stavanger Aftenblads* første kvinnelige journalist, Caro Olden, kvinnelige journalisters engasjement i mellomkrigstiden (Ottosen 1996:107). Selv begynte hun i pressen i 1908, og fortalte senere hvordan kvinner også måtte slåss mot fordommer og usynliggjøring: "Jeg var alene. Inn trer en mann, mønstrer meg og sier: Jaså, det e ikjt nån te stess her" (Ibid:22).

Mitt prosjekt - bakteppet

I min hovedoppgave i journalistikk, "*Å skrive i motvind. Ruth Thomsen og Vi og Våresidene i Stavanger Aftenblad 1934-1980*", undersøkte jeg den journalistiske arven etter Ruth Thomsen, en av de første kvinnelige journalistene i Stavanger Aftenblad i forrige århundre. Oppgaven er også gitt ut i *Pressehistoriske skrifter nr.3 2004*

Ruth Thomsens karriere i Aftenbladet strekker seg fra begynnelsen av 30-tallet, da arbeiderbevegelsen ønsket kvinnene tilbake til hjemmet, via "husmorens tiår" på 50-tallet, og avsluttes mens "den nye kvinnebevegelsen" er på sitt mest aktive mot slutten av 70-tallet.

Dypdykket i en av pionerens journalistiske liv ga mersmak, og jeg er nå i gang med et prosjekt der jeg vil undersøke Ruth Thomsens samtidige, kvinnelige kolleger i andre store distriktsaviser i perioden 1920-1970. Når jeg konsentrerer meg om denne tidsperioden, er det fordi de kvinnelige journalistene som var aktive i disse årene representerer en type foregangskvinner. De var aktive i en tid hvor den rådende oppfatningen stort sett var at kvinnens plass var i hjemmet. Dette er kvinnelige journalister som knapt nok er nevnt i pressehistorie eller kvinnehistorie. Da Dagbladet skrev sin historie, ble Lise Lindbæk knapt nok nevnt, heller ikke Haldis Stenhamar ble viet særlig stor plass. Ruth Thomsen ble avspist med noen få linjer i Stavanger Aftenblads historie, det samme ble den første kvinnelige Afrika-journalisten, Johanne Margrethe Johnsen.

Disse eksemplene er neppe unike, og jeg vil derfor gå distriktsavisene nærmere etter i sømmene og forsøke å trekke de kvinnelige journalistene opp fra fotnotene. I utgangspunktet hadde jeg med meg Beret Bråten i denne undersøkelsen, og vi gikk bredt ut med et mål om å finne fram de kvinnelige journalistene i de større avisene langs kysten fra Halden til Trondheim. Nå har Beret fått et doktorstipend, der hun skal undersøke ikke-vestlige minoritetsrepresentanter i norske kommunestyre (med kjønnsperspektiv), altså innen et helt annet felt, og jeg er nødt til å endre prosjektet mitt noe. Per i dag har jeg åtte aviser på listen min – fra Agderposten i Arendal til Adresseavisen i Trondheim. Kanskje må jeg redusere antallet ytterligere for å komme i

havn, og da muligens ende opp med de fire største distriktsavisene: Fædrelandsvennen, Stavanger Aftenblad, Bergens Tidende og Adresseavisen?

(Opprinnelig var følgende aviser med: Halden Arbeiderblad, Fredrikstad Blad, Øvre Smaalenene (i dag Smaalenenes Avis), Drammens Tidende, DrammensAvisa/Fremtiden, Tønsberg Blad, Østlandsposten, Telemarksavisa, Varden, Agderposten, Fædrelandsvennen, Haugesunds Avis, Bergens Tidende, Sunnmørsposten, Romsdals Budstikke og Adresseavisen.)

Hvem kan vi sammenlikne oss med? Tidligere undersøkelser.

Fra det svenske "Pennskafstprosjektet" vet vi at de kvinnelige journalistene i Stockholm i første halvdel av 1900-tallet ofte var unge, gjerne universitetsutdannede, kvinner fra øvre middelklasse som fikk arbeid som journalister fordi deres fedre kjente redaktørene (Stål 2002, Lundgren 2002). Mange av dem forble enslige, noe som ofte blir forklart med at det var vanskelig å kombinere de ulike kvinnerollene med journalistrollen. De kvinnelige svenske journalistene har ved flere anledninger fremhevet det gode "kameratskapet" mellom de kvinnelige journalistene i pionertiden. Kanskje var det et nødvendig nettverk for å "overleve" i en svært så mannsdominert presse.

Forskerne dokumenterte også at én årsak til at redaktørene i de svenske avisene satset på kvinnestoff, var den samme som i USA: Kvinnelige lesere representerte en sterk forbrukergruppe og avisen kunne derfor sanke noen ekstra annonsekroner ved å opprette egne sider for dem. Medieforskeren Gaye Tuchman mener også at opprinnelsen til kvinnestoff viser hvor lenge aviser tradisjonelt har definert kvinners interesser som *annerledes* enn menns. Hun mener at menns interesser ble sett på som generelle, og kvinnes som spesielle, altså forskjellige fra menns interesser. Jeg vil ikke utelukke at det kan være en ganske utbredt oppfatning også i dag i enkelte redaksjoner.

I Norge var de kvinnelige journalistene et særsyn i mange redaksjoner til etter andre verdenskrig – og ofte enda lenger. Så sent som i 1999 annonserte Lofotposten etter en ny journalist i Journalisten, fordi "vår kvinnelige journalist slutter for å gå over i annen jobb". Mange redaktører var fornøyd hvis de hadde ansatt én kvinnelig journalist, og de relativt få kvinnene i pressen den gang var spredt utover hele landet. Dermed var det nok også vanskeligere å etablere et kvinnekameratskap her enn det var i Stockholm, der det var registrert et femtitalls fast ansatt kvinnelige journalister på 1930-tallet (Lundgren 2002:53). De fleste pionerene blant norske, kvinnelige journalister var dermed ofte som Ruth Thomsen: Enslige svaler i redaksjonen.

I og med at de selv var pionerer, hadde de heller ikke mange forbilder som kunne støtte og hjelpe dem. Ruth Thomsen ble inspirert av sine samtidige kolleger i Sverige, Barbro Alving og Alva Myrdal, samt den noe eldre Elin Wägner. I Norge satte hun Halldis Stenhamar i *Dagbladet* høyt. Kanskje ble det en slags profesjonell symbiose mellom disse samtidige kvinnelige journalistene når de leste hverandres stoff og ble inspirert, eller provosert, før de brakte videre sin egen versjon av temaet? Dette vet vi for lite om til å kunne si noe sikkert. Men gjennom lesning og omtale av de tidlige kvinnelige journalistene og deres journalistikk, blant annet i Reidun Kvaales bok *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år* fra 1986, finner vi at enkelte tema, som

sosialstoff, går igjen hos mange av dem. Det kan tyde på at de både påvirket og inspirerte hverandres journalistikk. Det kan også se ut som om den innflytelsen kvinnelige journalister hadde på hverandre var mer framtreddende den gang enn den er i dag.

Vår tids kvinnelige journalister har trolig større muligheter til å velge arbeidsfelt enn deres journalistiske formødre hadde. Dessuten blir de også påvirket fra mange flere hold enn de kvinnelige pionerene ble. Dagens kvinnelige journalister har kanskje heller ikke et slikt nært nettverk, som i hvert fall de tidlige kvinnelige svenske journalistene hadde¹.

Omtalen av og situatene fra kvinnelige journalister viser at selv om de var få i starten, så var de i mange tilfeller sterkt ønsket. I *Stavanger Aftenblads* stillingsannonse 5. september 1934, søkte avisen etter "Dame, perfekt i maskinskrivning og stenografi, med lyst og anlegg for journalistikk...". Det skyldes nok ikke bare at de trengte en som var "perfekt i maskinskrivning og stenografi", men like mye behovet for å ha begge kjønn representert i redaksjonen, og ikke minst en dame som kunne ta seg av kvinnesiden. Det var denne jobben Ruth Thomsen, den gang Øverland, fikk.

At kvinnene skilte seg ut i forhold til sine mannlige kolleger, kan vi blant annet se i at de ofte valgte, eller ble tildelt, stoffområder som menn tradisjonelt ikke kjente til, interesserte seg for, eller som ikke tidligere var blitt omtalt i avisen – det som senere ble kalt "kvinnestoff".

Det fantes imidlertid også kvinner som valgte annerledes. Johanne Margrethe Johnsen i *Aftenbladet* hadde u-land generelt, og misjonen spesielt, som sitt spesialområde etter andre verdenskrig.

Hva vil jeg undersøke?

- Hvem var disse kvinnelige journalistene?
- Hva skrev de om?
- Ble det lagt noen begrensninger på deres redaksjonelle arbeid?
- Hvilken betydning fikk de for avisens utvikling?

Hva har jeg gjort?

Jeg har registrert 52 kvinnelige journalister som var ansatt mellom 1920 og 1970 i de åtte avisene jeg har valgt: Agderposten, Fædrelandsvennen, Stavanger Aftenblad, Haugesunds Avis, Bergens Tidende, Sunnmørsposten, Romsdals Budstikke og Adresseavisen. Et par av journalistene har jobbet i flere av avisene og er dermed registrert i flere redaksjoner, så totalt dreier det seg om 49 navngitte, kvinnelige journalister – de eldste født i 1875 (Aagot Kielland Bye i Adresseavisen og Inga Müller i Bergens Tidende) og den yngste født i 1950 (Gro Elin Lohne Sande i Haugesunds Avis).

¹ I 1974 organiserte kvinnelige journalister i Oslo seg i Engebretbevegelsen, som spilte en viktig rolle i kvinneopprøret i NJ på 1970-tallet. Bevegelsens siste møte ble avholdt i 1985 (Ottosen 1996:355). Dette er trolig det nærmeste norske kvinnelige journalister er kommet et nettverk.

Hvordan har jeg gjort det?

- Ved å gå gjennom alle utgavene av "Pressefolk", fra 1930, 1938, 1950, 1967 og 1979.
- Ved å gå gjennom nekrologer i "Journalisten".
- Ved å gå gjennom medlemsarkivene i NJ.
- Ved å lete i arkivene til Norsk presseforbund i Riksarkivet.
- Ved å sende funnene til redaktørene i "mine" aviser og be dem kommentere dem.

Hva fant jeg?

Bortsett fra 49 kvinnelige journalister, fant jeg at:

- De fleste kvinnene kom inn i journalistyrket da de var i 20-årene
- De var ofte den eneste kvinnen i redaksjonen
- De fleste var ansatt noen få år i avisen (har ikke sluttdato på alle)
- Stikkprøver viser at mange av kvinnene hadde skole- og sosialstoff som sitt spesial- eller kulturstoff.
- De fleste har artium, noen få også høyere grad universitetsutdannelse (hovedfag, magistergrad)

Dette siste punktet har Anita Werner sett nærmere på i undersøkelsen "Norske Journalister". I oversikten fra 1965, sier hun at opplysningene om de kvinnelige journalistenes utdannelse mangler i en fjerdedel av tilfellene. Tallene viser likevel at 50 prosent av kvinnene har artium, men at de er underrepresentert på det høyeste og laveste utdanningsnivået.

Det er forsket svært lite på kvinnelige journalister her til lands. Kvinnene er knapt nok nevnt i avisenes historiebøker, og mange av dem drøydde lenge før de sendte inn opplysninger om seg selv til "Pressefolk". Ruth Thomsen begynte i Stavanger Aftenblad i 1934 – men er først registrert i "Pressefolk" i 1979. Det er dermed slett ikke sikkert at jeg har fanget opp alle de kvinnelige journalistene som har vært innom "mine" aviser.

Foruten å kartlegge, hvem de kvinnelige journalistene var i denne perioden, har jeg gjort noen dypdykk i Aftenbladets komplementer for å se i hvilken grad det er mulig å finne ut hva disse kvinnelige journalistene skrev om. Jeg har gått gjennom alle avisene fra januar 1920 til desember 1922 (Caro Olden) og alle utgavene fra 1945-1951 (Johanne Margrethe Johnsen og Elsa Aadnøy Askeland), hver april-måned 1951-1955 og arkivkortene på de aktuelle journalistene 1965-1970. I tillegg har jeg altså tidligere gjennomgått alle Vi og våre-sidene i forbindelse med hovedoppgaven min om Ruth Thomsen.

Det er et problem at få av dem signerte stoffet sitt. En måte å nærme seg det på, er å se på journalistens stil og hvilke tema de dekket. Når for eksempel Caro Olden signerte stoffet sitt i Aftenbladet, var det som regel i forbindelse med teateranmeldelser. Men avisen hadde også annet teaterstoff: Små notiser, på grensen til annonser, om hvilket stykke som gikk på teateret samme kveld, forhåndsomtaler av nye oppsetninger og intervjuer med skuespillere, instruktører og teatersjefer. Ved å sammenlikne Caro Oldens stil i anmeldelsene med skuespillerintervjuene, finner jeg påfallende likheter som sannsynliggjør at hun også skrev forhåndsstoffet og

skuespillerintervjuene. Det samme gjelder Johanne Margrethe Johnsen, som hadde misjon som et av sine hovedfelt. Heller ikke hun signerte alt hun skrev, men det er liten grunn til å tro at hun ikke også sto bak det meste av det usignerte misjonsstoffet. Her kan man også sammenlikne hennes journalistiske stil, eller stemme, og finne mange likhetstrekk.

En annen viktig kilde til kunnskap om de kvinnelige journalistene i denne perioden, er nekrologene. Mange av kvinnene fra første halvdel av forrige århundre er gått bort, men heldigvis ble noen av dem omtalt i Journalisten eller i sin egen avis, ved sin bortgang.

Og, noen av forrige århundredes kvinnelige journalister lever fortsatt – ja, noen av dem er faktisk representert her i dag. De er viktige kilder, ikke bare om sitt eget arbeid, men også når det gjelder hva deres kvinnelige kolleger skrev i denne perioden.

Kvinnelige journalister i Stavanger Aftenblad

Ruth Thomsen er allerede nevnt, men det var redaktør Lars Oftedals kone, Alice Oftedal, kjellerspalten "Hjemmestell" 7. januar 1928 for å sikre at avisen også brakte stoff om og for kvinner. Allerede som ung var Alice Oftedal en meget bevisst kvinne som blant annet skrev i kvinnetidsskriftet *Nylænde*, fortalte datteren Mathilde mange år senere (Aadnøy 1993:32). I 1933 ble spalten utvidet til en helside hver lørdag og fikk navnet "Vi og Våre". *Aftenbladets* framtidige sjefredaktør, Per Thomsen, beskrev senere "Vi og Våre" som en husmorside "der det ble lagt vekt på sosialt arbeid og kvinnelig frigjøring. Vi og Våre er fortsatt en ukentlig side i Aftenbladets lørdagsutgave.

Johanne Margrethe Johnsen ble ansatt i 1945. Johnsen hadde arbeidet som sekretær i avisen før krigen, og ble "som den første i norsk presse etter krigen sendt ut for å skrive om misjonens arbeid i Afrika, ikke minst om forholdene i de stater som senere er blitt kalt u-land og som har fått norsk utviklingshjelp" (Kvaale 1986:224).

Når hun ikke var på reise, hadde hun også andre oppgaver i redaksjonen: "Johanne Margrethe Johnsen er den vi helst lar få snakke med alle dem så har noe å klage over, for hun er så flink til å trøste dem. Jeg tror hun går på flere møter enn de andre til sammen, og så har hun mest med det kirkelige og religiøse å gjøre", skrev Per Thomsen i en munter omtale av redaksjonen mot slutten av 40-tallet (Aadnøy 1993:134).

Elsa Aadnøy, var journalist i Aftenbladet fra 1948 til 1950, da hun begynte i VG. Samme året giftet hun seg og tok da navnet Askeland. Hun fikk raskt erfare at i folks bevissthet var journalister menn: "Jeg skulle på reportasje for avisen. Det var en industribedrift jeg kom til. De så på meg og sa: "Men-i-jøssenamm - har de ikke journalister i *Aftenbladet* lenger når de sender *et kvinnfolk!*?" (Kvaale 1986:183).

Neste generasjon kvinnelige journalister i Aftenbladet i denne perioden, er Kari Thomsen, som arbeidet som allmennreporter fra 1960-63 og 1967-70. Da hadde hun vært aspirant i Bergens Tidende og lærling i Porsgrunns Dagblad. Deretter var hun innom både Arbeideravisa og Adresseavisen, før hun kom tilbake til Aftenbladet i 1977, både som allmennreporter og kulturjournalist med teater som spesialt. Da hennes mor, Ruth Thomsen, pensjonerte seg i 1980, tok hun over som redaktør av Vi og Våre-siden. Fra 1991 til hun gikk av med pensjon, var hun redaktør i avisen.

Hjørdis Ånestad (senere Tiltnes) arbeidet først som allmennreporter da hun kom inn i avisen i 1967. Hennes område ser ut til å ha vært skole-, helse- og sosialstoff, frem til hun ble avisens medarbeider på Oslokontoret i 1973 og den politiske journalistikken ble hovedfeltet hennes. Fra 1967 til 1969 var Gro Rønningen (senere Reinertsen) ansatt i Aftenbladet, også hun som allmennreporter, men kartotekkortene viser at en del av det signerte stoffet dreiet i retning skole og organisasjonsarbeid. Stikkprøvene jeg har tatt i avisen, viser at kvinnene som ble ansatt etter 1950 nok hadde et noe bredere spekter når det gjaldt hvilke tema de arbeidet med, enn deres journalistiske formødre hadde. Men det ser likevel ut til at de "myke" stoffområdene, som skole-, helse- og sosial stoff er et fellestrekk for alle Aftenbladets kvinnelige medarbeidere.

Mer eller mindre tilfeldige eksempler fra andre aviser

Det samme kan vi nok si om noen tilfeldige eksempler fra de andre avisene "mine". Jeg nevnte tidligere Caro Olden, som arbeidet som teateranmelder i Stavanger Aftenblad i begynnelsen av 1920-årene. Men hun begynte lenge før den tid – allerede i 1908 ble hun ansatt i Tronheims Adresseavis, der hun "i aller egentligste betydning (var) "all round"-journalist, skrev like ypperlig om Gråkallrenn og travløp som teater og utenrikspolitikk" (R.HV. , Ragnhild Hval) i Journalisten september 1933).

Esther Johannessen arbeidet 40 år i Bergens Tidende, der hun spesialiserte seg i skole- og sosialstoff. "Hun kunne harmes over urettferdighet og stivbent byråkrati, men hun kunne også smile i glad taknemlighet når det ble små eller store resultater av hennes innsats", skrev Rolf Tofte i Journalisten ved "Est"s bortgang i 1968. Senere skrev Einar Eriksen i BT 8. mars 2004 at hennes "fremste egenskap var hennes sosiale medfølelse og et engasjement som påvirket Bergens Tidendes redaksjonelle linje langt mer enn samtiden var klar over".

Amanda Olsen arbeidet i Sunnmørsposten et halvt århundre og "gjorde en banebrytende innsats på mange områder", sto det i nekrologen over henne i Journalisten 1967. "Hun reiste i sin tid i alle bygder på Sunnmøre, intervjuet og laget reportasjer og gjorde på den måten både personer og bygder levende og kjente".

Elise Lund i Adresseavisen uttalte i begynnelsen av 1950-årene at "den som sier sin mening får mange uvenner". Hun snakket av egen erfaring, etter mer enn 20 års erfaring som journalist og kvinnesakskvinne. "Minoritetene kunne alltid regne med hennes vern, enten de representertes av nasjonale og religiøse mindretall, av mennesker med handicap eller av mennesker som ikke selv hadde anledning til å tale sin sak", skrev Jorunn Johnsen etter hennes bortgang i 1957 (Journalisten jan.-58), der hun også fremhevet "hennes trang til å ville fordele sol og vind mer likelig mellom menneskene". I jubileumsboken ved Trondheims Journalistlags 100 års-jubileum skriver Haldis Nergård at Elise Lund var redaksjonens "eneste, men svært myndige kvinne" fra 1929 til 1954, "da hun fikk assistanse av nybegynneren Gerd Søraa".

Min kartlegging viser imidlertid at det var flere kvinner innom redaksjonen før Søraa – både Aagot Kielland Bye (allerede fra 1900), Karen Heggstad Paulsen og Ragna Hermstad på Oslo-kontoret er registrert som medarbeidere i Adresseavisen i Pressefolk i denne perioden.

Jeg sitter foreløpig med et inntrykk av at mange av de kvinnelige journalistpionerene gjorde som Ruth Thomsen: De arbeidet med stoff som interesserte kvinner, det vi i dag kaller mykt stoff. Men ønsket de det i samme grad som Ruth Thomsen?

- Nei, svarte Valborg Borgan i Adresseavisen kontant, da jeg snakket med henne på telefon for et års tid siden. – Vi sørget for å komme oss bort fra kvinnestoffet så fort det ble anledning til det.

Det gjenstår å se om det avspeiler seg i spaltene etter at jeg har foretatt en grundigere gjennomgang av avisene for denne perioden.

En svært foreløpig konklusjon er at kvinnene faktisk skrev det ”myke” stoffet i denne perioden. Men det er vel egentlig å slå inn åpne dører? Eller er det det? Hvis vi følger tanken videre, finner vi kanskje at det var de kvinnelige journalistene som brakte det myke stoffet inn i spaltene. Dermed kan vi også si at de brakte nye tema inn i den offentlige samtalen, at de dermed satte andre tema på dagsordenen enn sine mannlige kolleger.

Da kan vi kanskje også si at kvinnene på denne måten bidro til å utvikle avisene i en retning de ikke ville gått dersom pressen ikke hadde hatt kvinnelige journalister. Det vil jeg se nærmere på i det videre arbeidet.

Hvis jeg har tid: Litt om stoff for og om kvinner - kvinnesider

Både i Norge og Sverige valgte avisene ulike løsninger når det gjaldt hvor kvinnestoffet skulle presenteres. Enkelte aviser hadde egne kvinnesider, mens andre plasserte stoffet på nyhetsplass sammen med stoff som ikke var kjønns spesifikt. Ruth Thomsen var en varm forsvarer av egne sider fordi hun var redd for at stoff om og til kvinner ville drukne eller redigeres bort dersom det skulle slåss om plassen ellers i avisen. Thomsens motstandere mente at man ved å plassere slikt stoff på egne sider sementerte oppfatningen om at dette stoffet bare var for spesielt interesserte.

Med den nye kvinnebevegelsens inntog på 1960-tallet, ble det vanskelig å overse kvinnene også på avisenes øvrige sider. For eksempel ble næringslivsjournalistene etter hvert nødt til å befatte seg med bevegelsens ideer når det gjaldt kvinnelig arbeidskraft. Dermed fikk mye av det stoffet som tidligere ble plassert på kvinnesidene sin naturlige plass der det tematisk hørte hjemme. Men Gaye Tuchman mener at avisene fortsatt så menns interesser som generelle og kvinnes interesser som så vidt spesielle, at de langt ut på 70-tallet opprettholdt de tradisjonelle kvinneverdiene på egne sider. Her trykket de artikler om hjem, familie, noen ganger om yrkesarbeid, men tok aldri opp tema som for eksempel kjønnsdiskriminering på arbeidsplassen (Tuchman 1978:27).

Menns motvilje mot å sette nyheter om kvinner og kvinnebevegelsen på nyhetsplass, gjorde at enkelte amerikanske kvinnesideredaktører nå så en ny mulighet til selv å bestemme hvilket stoff som skulle på. De amerikanske sosiologene Harvey Molotch og Marilyn Lester mener at muligheten til å definere hva som er nyheter, er uttrykk for rå politisk makt (Molotch og Lester i Tuchman 1978:186). Dette benyttet noen av de amerikanske kvinnesidenes redaktører seg av, og slapp den nye kvinnebevegelsen til på sine sider ved å definere den som nyhetsstoff. Suffragettes erfaring fra *The New York Times* flere tiår tidligere var at opprinnelig dekket avisen kvinnebevegelsen på nyhetsplass, men på et tidspunkt tok det slutt. Gaye Tuchman gir

ingen forklaring på hvorfor, men konstaterer at media "had rung the death knell of the feminists", og mener at da avisen sluttet å dekke den eldre kvinnebevegelsens aktiviteter, var den med på å fremskynde dens død (Tuchman 1978:187).

Da den nye kvinnebevegelsen gjenoppsto på 1960-tallet, sørget den for å ikke gå i den samme fellen. Der de ikke fikk umiddelbar adgang, rekrutterte kvinnene "middle-class supporters who have routine media contacts", de sørget for å "attack those who attract media coverage, or recruit reporters to join their cause as "advocate journalists"" (Ibid:189). Journalisten ble betraktet som nøkkelpersonen når det gjaldt å få adgang til spaltene.

Også Ruth Thomsen hadde sine kontakter i kvinnebevegelsen. Hun var en av initiativtakerne da Yrkeskvinnernes Klubb (YKK) ble stiftet i Stavanger 3. november 1933, og satt i styret og senere som formann i YKK fra 1938 til 1949. I tillegg var Thomsen aktiv i Kvinnesaksforeningen og herredsstyremedlem for Venstre i Hetland fra 1951 til 1964. Kristina Lundgren har påvist en parallell tilhørighet mellom kvinnelige journalister og Yrkeskvinnernes Klubb i Stockholm på 1930-tallet (Lundgren 2002:22). Denne kontakten og utvekslingen av informasjon mellom kvinnelige journalister og kvinnebevegelsen kaller Kristina Lundgren for "kvinnernes skjulte offentlighet" (Ibid:91). Kanskje kan man si at dette var kvinnernes svar på datidens "Gutteklubben Grei", altså uformelle nettverk der det ble knyttet kontakter og utøvd makt. En senere parallell kan kanskje være Engebret-kvinnernes samarbeid om deknningen av kvinnekongressene på 80-tallet?

Litteratur

Bergens Tidende 8. mars 2004.

Berger, Margareta (1977): *Pennskaft. Kvinnliga journalister i svensk dagspress 1690-1975*. P.A.Norstedt & Söners förlag, Stockholm.

Christiansen, Per og Hansen, Hermann (red.) (2001): *- i tida - Trondhjems Journalistforening 1902-2002*, Trondheim.

Hultén, Britt m.fl. (2000): *Pennskaft blir reporter. Sluttrapport av ett HSFR-prosjekt*. Skriftserien 2000:2, Journalistikk, medier och kommunikation, Stockholms universitet, Stockholm.

Journalisten september 1933.

Journalisten november 1951.

Journalisten januar 1958.

Journalisten september 1967.

Journalisten januar 1969.

Kvaale, Reidun (1986): *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Lundgren, Kristina og Ney, Birgitta (red.) (2000): *Tidningskvinnor 1690-1960*. Studentlitteratur, Lund.

Lundgren, Kristina (2002): *Solister i mångfalden. Signaturerna Bang, Maud och Attis och andra kvinnliga dagspressjournalister med utgångspunkt i 1930-talet*. Institutionen för journalistikk, medier och kommunikation, Stockholms universitet, Stockholm.

Ney, Birgitta (red.) (1998): *Kraftfält. Forskning om kön och journalistik*. Skriftserien 1998:1, Institutionen för journalistikk, medier och kommunikation, Stockholms universitet, Stockholm.

Ottosen, Rune (1996): *Fra fjørpenn til internett. Journalister i organisasjon og samfunn*. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Oslo.

Pressefolk 1930.

Pressefolk 1938.

Pressefolk 1950.

Pressefolk 1967.

Pressefolk 1979.

Pressefolk 1997.

Pressehistoriske skrifter nr.3 2004

Roalsø, Else-Beth (2002): *Kvinnesak eller kvinnesaker? Analyse av Vi og våre-sidene i Stavanger Aftenblad i 1951 og 1959*. Semesteroppgave hovedfag i journalistikk, IMK, Universitetet i Oslo

Roalsø, Else-Beth (2004): "Å skrive i motvind. Ruth Thomsen og Vi og Være-sidene i Stavanger Aftenblad 1934-1980". Hovedoppgave i journalistikk, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.

Sköld, Gullan (1998): *Från moder till samhällsvarelse. Vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjtidningen Året Runt*. Institutionen för Journalistikk, Medier och Kommunikation, Stockholms Universitet, Stockholm.

Stål, Margareta (2002): *Signaturen Bansai. Ester Blenda Nordström. Pennskaft och reporter på det tidiga 1900-talet*. Institutionen för journalistikk och kommunikation, Göteborgs universitet, Göteborg.

Tuchman, Gaye (red.m.fl.) (1978): *Hearth & Home. Images of Women in the Mass Media*. Oxford University Press, New York.

Van Zoonen, Liesbet (1998): "One of the girls?" I Carter, Cynthia m.fl. (red.) (1998): *News, Gender and Power*. Routledge, London and New York.

Aadnøy, Alf (1993): *Avisen og menneskene. Stavanger Aftenblad 100 år*. Paul T. Dreyers Forlag, Stavanger.

Anita Werner (1966): *Norske journalister*. Universitetsforlaget, Oslo.

Ella Anker –

Dagbladets korrespondent i London under 1. verdenskrig

Av Elisabeth Solheim Sandberg

Like etter at Einar Gerhardsen hadde erklært møtet for opphevet i Det Nordiske Råd i går og mens delegatene var på vei ut av Stortingssalen, skjedde dagens lille episode. Den 84-årige Ella Anker reiste seg på galleriet og ropte: 'Denne forsamling er ulovlig. Den er ikke valt av det norske folk. Den er i strid med Grunnloven. Vi krever folkeavstemning. Deretter kastet hun ut 5-6 eksemplarer av bladet "Norges Kvinner" der en artikkel av henne om Det nordiske Råd var merket av. En politimann kom straks til og førte den gamle damen ut fra galleriet.

Arbeiderbladet, tirsdag 10. august 1954.

Denne hendelsen er på mange måter betegnende for det livet Ella Anker (1870-1958) levde. Som kvinnesaks kvinne, nasjonalist, fredsaktivist og abortmotstander var hun involvert i flere av de største politiske slagene i sin levetid. Hun var en aktiv skribent, og leverte i mange år artikler til Norges største aviser. Disse hadde ofte et politisk tilsnitt idet hun brukte artiklene til å agitere for sine meninger, til å støtte opp om organisasjoner hun sympatiserte med eller var medlem av og til å opplyse om saker hun mente det var viktig at folk kjente til.

Arven fra Sagatun

Som datter av folkehøyskolebestyrer ved Sagatun, Herman Anker (1839-1896), var Ella Anker fra barnsben av i nær kontakt med sentrale personer i Norges kulturelle og politiske elite. Oppveksten på Sagatun ved Hamar og de verdiene hun fikk med seg fra folkehøyskolemiljøet, skulle bli sentrale for henne hele livet. Faren støttet og oppmuntret henne til å stå for sine meninger og å være stolt av og bruke evnene sine. Selv beskrev hun dette på denne måten i et intervju med Vårt Land til sin 80 års dag: "Vi unge på Sagatun kom ut i hele malstrømmen av nye fremmede tanker og de virket som dynamitt i våre sinn." Hun utviklet seg til å bli en kvinne utenom det vanlige, som våget å være seg selv, uansett hva andre måtte synes.

Det ble tidlig klart at jentene fra Sagatun skulle få utdanning. Da det i 1882 ble åpnet for at kvinner kunne avlegge examen artium og tas opp ved universitetet, spurte Ellas far om hun ikke kunne tenke seg å studere. Hun var da 13 år, og tanken fenget ikke noe særlig på det tidspunktet. Men hun må ha ombestemt seg, for to år senere, i 1885, tok hun middelskoleeksamen med beste karakter. I 1887 avla hun eksamen i realartium ved Ragna Nielsens skole i Oslo med karakteren "Meget godt". Hun begynte deretter ved universitetet, og sommeren 1888 avla hun examen philosophicum (også kalt anneneksamen) ved Det Kongelige Fredriks universitet med fagene filosofi, fransk og kjemi. Hun fikk 1, beste karakter, i alle fag.

I russetiden ble Ella Anker forlovet med Vilhelm Dunker Dons (1868-1908). Han var sønn av prest, etter hvert redaktør i Adresseavisen (1881-1885), Fredrik Chr. Dons (1836-1885), og Ebba Ullmann (1843-1908), datter av forfatterinnen Vilhelmine Ullmann. Etter at Dons avla juridisk embetseksamen i 1892, giftet han og Ella seg på

Sagatun. Paret bosatte seg i Kristiania der han en periode arbeidet som jurist i Landbruksdepartementet. Fra 1906 var han norsk dommer i Kongo. Samme år ble de skilt, ekteskapet hadde da vart i 14 år. Jeg har så langt ikke klart å finne ut av omstendighetene omkring skilsmissen, det finnes for eksempel ingen spor i sentrale registre over skilsmisser fra perioden. Men de fortsatte å være gode venner til tross for bruddet, og holdt brevkontakt frem til Dons druknet i Kongofloden i 1908. Ella Anker giftet seg aldri igjen, og hun fikk heller ingen barn.

At jenter som forlovet eller giftet seg i studietiden ikke fullførte studiene, var ganske vanlig på denne tiden. Også Ella avsluttet studiene, men hun fortsatte å engasjere seg i Det Norske Studentsamfund. Her hadde hun sitt nettverk av venner og meningsfeller. Hun må ha gjort seg bemerket, for våren 1892 ble hun som den første kvinne noensinne valgt inn i Studentsamfundets styre. Her deltok hun blant annet i diskusjonene omkring forholdet til Sverige og unionen – hun sto på unionsmotstandernes side, og hun var blant dem som gikk med rent flagg i 17. mai-toget 1897.

Inn i journalistikken

Etter at hun hadde avsluttet studiene begynte Ella å arbeide, de første årene som guvernante. I 1891 begynte hun sin første periode som privatsekretær for sin onkel, statsråd Wollert Konow (H), en stilling hun trådte inn i flere ganger de neste årene. I tillegg til å bistå med forberedelse av politiske saker, var hun også med på å skrive en orientering om unionsoppløsningen på engelsk sammen med Gina Krogh.

Det er mye som tyder på at Konow var sentral for Ellas videre arbeid innen politikken og at han var viktig for at hun begynte å skrive avisartikler. Han var gift med Ellas tante, Ida Bojsen, og de to hadde tatt til seg Ellas yngste søster da moren, Marie Elisabeth (Mix) Anker, f. Bojsen, døde i 1892. Kontakten mellom Ella og Konow-familien må ha vært tett, og da de inviterte henne med til Roma høsten 1905, takket hun ja. Roma-turen ser ut til å ha vært utløsende for at hun begynte å skrive for alvor. Som barn og ungdom hadde hun skrevet noveller og dikt, men ikke noe av det hadde blitt publisert. I Roma skrev hun artikler om religionshistoriske temaer og mer generelle skildringer av byen. Artiklene fikk hun trykket i Dagbladet og Bergens Tidende. De ble senere gitt ut i boken "Et år i Rom", som kom ut første gang i 1909.

Etter at hun kom hjem fra Roma i 1907 begynte Ella som redaksjonssekretær i uketidsskriftet "Hver 8. Dag". Omkring 1910, jeg har så langt ikke klart å finne eksakt årstall, gikk hun til Dagbladets redaksjon og spurte om å få være deres korrespondent i London, noe hun fikk ja til. Det var ikke mange utenrikskorrespondenter på denne tiden, og før Ella Anker hadde det trolig bare vært én kvinne; Margrethe Vullum (1846-1918). Hun var utenrikskorrespondent i Frankrike for Dagbladet i 1877 og dekket blant annet valget det året, i tillegg til at hun skrev om kulturelle temaer.

Hva kan ha medvirket til at Ella fikk status som korrespondent? Det var ikke slik at hvem som helst ble sendt ut på slike oppdrag. Jeg har ikke funnet noe korrespondanse mellom avisen og henne på dette tidspunktet, men de hadde trykket artikler av henne tidligere, og kjente til skrivestilen hennes og hva hun var god for. Videre kan det at Wollert Konow (H) i flere år var styreformann i Dagbladet, ha hatt betydning for at hun fikk lov til å reise. Mange av Anker-familiens venner og bekjente

hørte hjemme i den kulturradikale kretsen tilknyttet Dagbladet, noe som også kan ha vært en fordel når hun nå ønsket seg en mer fast posisjon i redaksjonen. Ella må dessuten ha kjent til andre deler av dette miljøet, blant annet hadde hun og Margrethe Vullum en felles venn i Nils Collett Vogt. Om de noen gang traff hverandre, vet jeg ikke.

Ella Anker var trolig ikke fast ansatt journalist, noe som heller ikke er særlig sannsynlig tatt i betraktning av at få journalister hadde fast ansettelse på denne tiden. Det gjaldt særlig kvinner. Mens hun var i London, skrev hun også for flere andre aviser, deriblant Stavanger Aftenblad, Bergens Tidende og Chicago Daily News. Likevel ser det ut til at Dagbladet ga henne et fast honorar, i 1917 skrev redaktør Skavlan:

Kjære fru Anker, saa yderst beskedent som vi betaler Dem, skal De selvfølgelig ha Deres honorarer for alle maaneder, uansett hvor mye eller litet De skriver. Og kassereren fortæller mig, at han har sendt postanvisning til og med september. Har De ikke faat dem, saa vær saa snil at Klag hos Postvæsenet.

Hvor tett knyttet hun var til Dagbladet, og hvilken avtale hun hadde med avisen gjenstår å finne ut. Men det er på det rene at hun leverte artikler til avisen i alle fall fra 1905 og frem til andre verdenskrig. Virksomheten som utenrikskorrespondent i London under første verdenskrig skiller seg likevel ut, det var her hun la grunnlaget for mye av sin virksomhet etter krigen. Nationen skrev til hennes 80-års dag at det var i London hun vant "sine journalistiske riddersporer".

Ella Anker ble værende i London og England i 10 år, fra 1910 til 1920, kun med noen mindre turer hjem til Norge innimellom. Hun produserte svært mange artikler og ble i løpet av disse årene et godt kjent avisnavn i samtiden. Til forskjell fra mange andre kvinnelige journalister og skribenter, var hun lite opptatt av huslige temaer når hun skrev, om de da ikke hadde en politisk dimensjon. Typiske emner kunne være familielønn, hjelpemidler i husarbeidet og økning av verdien på kvinners arbeid i hjemmet. Til å være kvinne var Ella tidlig ute med å skrive såpass politiske artikler. Men hun var ikke alene, flere av kvinnene tilknyttet Dagbladkretsen på 1870- og 80-tallet hadde skrevet artikler for å fremme kvinnesaken og skape debatt om kvinnes stilling i samfunnet. Det var heller ikke vanlig å signere artikler, men Ella brukte ofte fullt navn, eventuelt initialene E. A.

I ettertid har både skrivestilen og hennes valg av saker blitt omtalt. Dette er tema i gratulasjonshilsener ved runde år på avisenes personaliasider, og i de fleste nekrologene. En kursorisk gjennomgang av hennes egne avisartikler støtter opp om og utdyper disse vurderingene. Ella var sjelden objektiv. Hun la ikke skjul på sine egne meninger, samtidig som hun skrev fengslende og informativt om de emnene hun tok opp. Dagbladet skrev på hennes 80-års dag i 1950 at "Hun var sjelden[t] godt underrettet, og hennes holdning var kompromissløs for England og vestmaktene i krigen. [...]. Ella Anker er en ildsjel, hun går helt opp i sine ideer og i arbeidet for dem." Under oppholdet i London fremsto hun som svært godt orientert om engelske forhold, og var allsidig i sin dekning. Før krigsutbruddet dekket hun blant annet Kullstreiken og Dokkstreiken i 1912, den britiske kongefamiliens reise til India samme år, forholdet til Irland og britiske reaksjoner på Amundsens ekspedisjon til Sydpolen.

Ella høstet mye ros for sine artikler, men det kunne nok gå litt raskt for seg når hun følte at hun hadde noe viktig å meddele. I Dagbladet beskrev de det slik:

Ella Anker synes at det haster med å forbedre verden, derfor har hun ikke tid til å skrive sine artikler to ganger. Har hun noe å tilføie skriver hun heller en ny. Det er både godt og galt å arbeide på denne måten. Hennes opsett får et usedvanlig friskt og muntlig preg men de mister noe av den kraft og konsentrasjon som skribenten bare opnår ved å stryke. Men saklig er hennes artikler alltid utmerkede. Kommer en over den innledende begeistring er de fylt av stoff; en får alltid vite noe nytt.

Hun benyttet ofte in medias res som metode, også i artikler som må karakteriseres som nyhetsstoff snarere enn reisebrev. Som her, i dekningen av forhandlingene under kullstreiken i 1912: "Jeg sitter i hallen [Westminster Palace] og ser mændene komme. Nogen gaar til høire og nogen til venstre ind i to store sale med dør i mellem, arbeidernes repræsentanter i den andre." En slik måte å skrive på var typisk når hun beskrev dramatiske hendelser. Samtidig hadde hun et godt analytisk blikk. Hun la ofte inn egne analyser av de hendelsene hun skrev om, gjerne på grunnlag av uttalelser fra britiske politikere. Artikkelen "Lloyd George og krigen. Det britiske synspunkt" er et typisk eksempel. Her blir både David Lloyd Georges og hennes egne meninger referert. Artiklene er dessuten ofte skrevet i en personlig språkdrakt, og med følelsesmessige utbrudd, slik som i denne artikkelen om bombingene av London fra 19. desember 1914:

[Bombardementet paa de forsvarsløse byer] har vakt umaadelig forbauselse og avsky, jeg tror næsten den første følelse er den mest fremherskende her i disse dage. Man spør, hva er hensigten med dette aabenbare slag mot al folkeret og menneskelighet netop i dette øieblik, da retsbruddet mot Belgien har vakt en verdensopinion imot Tyskland? [...] Skibene lister sig om natten frem gjennem Nordsjø-taaken, skyter og brænder og flygter saa tilbage ved synet av det første engelske krigsskib. De saar miner omkring og sænker tre fredelige handelsskib og blir saa hilset med jubel i Berlin, som om de hadde utført en ærefuld drift. 12 nordmænd blev drept ved minerne. Man kan ikke forstaa meningen med det hele!

Spionasje og propaganda

De norske journalistene i London hadde mye kontakt med hverandre. I tillegg til Ella Anker var det Mons Monsen Mjelde (1862-1924) fra VG og Nils Kittelsen (1868-1926) fra Aftenposten. De tre hadde naturligvis mye kontakt, men Mjelde var den av de to Ella hadde mest å gjøre med. I 1916 kom en fjerde korrespondent over. Kunstneren Alfred Hagn hadde kommet seg til London som korrespondent for Dagbladet, men året etter han ble avslørt som tysk spion.

Ella Anker og Mons Mjelde ble trukket inn i avsløringen av Hagn. I korrespondanse mellom Ella Anker og Norges minister ved Den Norske legasjon i London, Benjamin Vogt, samt mellom henne og Einar Skavlan, går det frem at Hagn hadde vært i kontakt med Ella i Kristiania før han kom til London. Hun skrev i ettertid at hun ikke kunne fri seg fra en udefinert følelse av å ikke ha tillit til ham, og både hun og Mjelde hadde stilt seg spørsmålet om hva Hagn egentlig gjorde i London. Etter at Hagn ble arrestert 24. mai 1917 avla både Ella Anker og Mons Mjelde rapporter til den norske utenriksstjenesten.

På grunn av sitt arbeid for forholdet mellom Norge og England, mottok de to journalistene etter krigen 1000.- hver fra den norske stat. Initiativtaker til påskjønnelsen var Benjamin Vogt, som pekte på at disse to hadde "gjentagende i den engelske presse tat til orde til støtte for norske synspunkter [...]. De er begge, og ingenlunde mindst fru Anker, stedse paa vagt og levende interessert for at verne om Norges interesser." Vogt foreslo derfor at "Det vilde være ønskelig om en anerkjendelse i en eller anden form kunde bli dem til del." I utkast til svartelegram fra Utenriksdepartementet til Den norske legasjon, går det frem at pengene skulle gis i det stille, men med utenriksministerens anerkjennelse.

Ellas engasjement for å fremme britisk propaganda var nok også en medvirkende årsak til at hun ble hedret etter krigen. Når man ser hva slags saker hun dekket, og måten hun dekket dem på – hun virker svært godt orientert, er det tydelig at hun har hatt kontakter høyt oppe i engelsk byråkrati og politikk. Et godt eksempel på dette var da hun i 1917 arbeidet for å bedre informasjonsflyten ut av England og hjem til Norge og Skandinavia. Hun tok da kontakt med sin venn Robert Donald. I tillegg til å være redaktør for Daily Chronicle, var han sentralt plassert som organisator og rådgiver for den britiske propagandatjenesten, samt en nær venn av daværende statsminister David Lloyd George.

Redaktør Donald sendte Ellas brev til Krigskabinetet, som behandlet saken. Bakgrunnen for henvendelsen var at det tok svært lang tid før nyheter fra England nådde de Skandinaviske landene, noe Ella pekte på gikk ut over opplysningenes propagandaverdi. Fra Berlin brukte et brev en halv dag til København og en dag til Stockholm, men fra London tok det alt fra to til fem uker, unntaksvis bare en uke. Hun foreslo derfor at man kunne sende nyhetsartikler og brev med admiralitetsbåtene som trafikkerte mellom London og Skandinavia – hun hadde avgjort god oversikt over hvordan systemet fungerte. Det kan se ut til at forsøket strandet på sikkerheten omkring admiralitetsbåtens ruter, men Krigskabinetet pekte også på at tregheten gjerne kunne ligge i at viderebefordringen av post i de Skandinaviske landene ikke gikk raskt nok. Det å få brevene frem raskere ville i praksis ikke få noen betydning.

Hendelsen ovenfor viser at Ella var svært opptatt av å spre britisk propaganda, ikke minst til de nøytrale landene og Norge. Hun var dessuten klar over hvilke strenger hun skulle spille på for å få saken til behandling høyt opp i systemet. Hennes iver for den allierte siden, og spesielt for britene, ga henne mye oppmerksomhet både i Norge og England. I en hilsen på hennes 75-års dag i 1945, skrev Dagbladet om hennes virksomhet under første verdenskrig at hun var "en av ententens varmeste venner og tyskernes mest forbitrede motstandere". Samtidig var hun en kvinne som beveget seg og fikk innpass i kretser dominert av menn. Jeg vil ikke ta opp dette aspektet ved hennes person her, men det virker som om hun arbeidet helt på lik linje med den mannlige delen av pressekorpsen i London. At hun ble møtt med respekt er tildelingen av en Order of the British Empire (OBE) i 1923 en indikasjon på. Hun fikk ordenen for sin innsats for forholdet mellom Norge og Storbritannia under krigen. I anbefalingen fra den britiske legasjonen i Christiania, innsendt rett etter krigens slutt i 1919, vises det til at "Fru Anker [...] is a most enthusiastic admirer of everything British and her correspondence in "Dagbladet" has been very effective."

Fredssak og kvinnekamp

Ella Anker kom hjem til Norge i 1920. Året etter startet hun Norsk-britisk forening sammen med Fridtjof Nansen. I 1918 hadde hun vært med på å opprette søsterorganisasjonen, Anglo-Norse Society, i London. Arbeidet med disse foreningene var en sentral del av hennes innsats for forholdet mellom Norge og England. Ella hadde hele tiden holdt seg oppdatert om forholdene hjemme i Norge, hun hadde også skrevet i engelske blader om norske spørsmål.

Etter hjemkomsten engasjerte hun seg på flere fronter, særlig på det sosial- og familiepolitiske området. Frem mot andre verdenskrig ble kvinnesak, fredssak og mødresak viktige temaer for henne. Ella var dessuten sterkt engasjert i kulturelle spørsmål, i tillegg til saker hun mente angikk Norges suverenitet, slik som Grønlandssaken på 1930-tallet. Politisk sett lå Ella Anker til venstre, men hun skiftet parti flere ganger. Hun var medlem av partiet Venstre frem til hun ved valget i 1921 sto på listen til Det radikale folkeparti, deretter gikk hun inn i Arbeiderpartiet før hun etter andre verdenskrig ble medlem av Kristelig Folkeparti. Hun hadde alltid mange jern i ilden, og hun fortsatte å skrive – både artikler av politisk karakter, reportasjer og reisebrev.

Ella Anker har i flere sammenhenger blitt beskrevet som impulsiv og nysgjerrig. Et reisebrev hun skrev fra Russland i 1922 kan illustrere dette: "Jeg vil se med mine egne øine denne historiens aapne bok flammende av aand og lidelse med verdensvide horisonter. [...] Jeg vil skrive hvad jeg ser, oprigtig, med et aapent sind til alle sider." Hun var alltid opptatt av de menneskeskjebnene hun møtte, og hennes engasjement for enkeltmennesket lå nok også til grunn for den innsatsen hun la inn i det kvinnelige fredsnettverket i Norge i mellomkrigstiden.

Ella hadde fra før 1905 vært en aktiv forkjemper for fredssaken, ofte i kombinasjon med kvinnekamp. Hennes fredsengasjement fortsatte etter unionsoppløsningen. Som representant for Norske Kvinners Nasjonalråds fredskomite ble hun i årene 1910-1915 flere ganger utpekt til å være norske kvinners utsending til internasjonale fredskonferanser. Hun både snakket og skrev engelsk og fransk, var en god taler og en kjent skribent også utenfor Norges grenser. Som et resultat av denne aktiviteten, reiste hun i 1915 på personlig invitasjon til International Womens Congress i Haag. Det er tydelig at engasjementet for freden sto sentralt for Ella personlig, på den annen side hadde nok ikke veien inn i fredsarbeidet vært lang: Hennes tante, Dikka Møller, var grunnlegger av den første "Kvindernes fredsforening" i Norge.

Foreningen Kvindernes Enhetsfront fra 1925 var et forsøk på å forene kvinnesak og fredssak i en og samme organisasjon. Foreningen ble etablert av Ella Anker og redaktør i Norges Kvinner, Dagny Bjørnaraa. Den var ment å skulle fremme kvinnes felles interesser på tvers av de ulike politiske partiene frem mot valget høsten 1925. Særlig sentralt sto målet om å få "de politiske tillidskvinder, som i det væsentlige er enig i vort program, ind i partistyrer og opstillet paa sikre pladser for kommunene, storting og regjering". Klarte foreningen å gjennomføre noe av sitt program? Ifølge Francis Sejersted fikk foreningen liten betydning, og han viser til at det ikke lyktes å etablere en kvinneoffentlighet i Norge slik man hadde klart det i Sverige. I verket *Norsk Idéhistorie* blir Kvindernes enhetsfront beskrevet som "en episode i feminismens historie". Dette er nok et noe forenklet bilde. Foreningen stilte

med eget program til Stortingsvalget i 1927, og deres nettverk var vevet inn i de aller fleste andre aktivistiske kvinnetnettverk i perioden og kan etter min mening ikke ses isolert fra disse.

I sitt engasjement for kvinnesak og mødresak samarbeidet Ella naturlig nok mye med sin søster, Katti Anker Møller. Anker Møller opprettet i mellomkrigstiden mødrehygienekontorer og veiledningstjeneste for kvinner der de fikk opplysning om barnebegrensning og abort. Ellas evner som skribent og kontakter innen ulike aviser ble viktige for å fremme flere av sakene de var opptatt av. Tidsskriftet Norges Kvinner ble opprettet som et ledd i dette arbeidet. I denne perioden handlet det meste av hennes virke som journalist om fred, kvinner og kvinners rettigheter. Den formidlende virksomheten fortsatte med så lenge hun levde.

Ettermæle

Da andre verdenskrig brøt ut og Norge ble okkupert, tok Ella sterk avstand fra både tyskerne og Nasjonal Samling. Dagbøkene fra okupasjonsårene gir et levende bilde av hennes miljø i Oslo, og viser hvordan familien ble rammet. Den inneholder også hennes egne kommentarer til de storpolitiske hendelsene ute i Europa; hun må ha hatt god tilgang på radio, og virker dessuten godt informert om Hjemmefrontens arbeid. Hun var videre engasjert i kampen mot tyskerne og NS på flere måter, blant annet skrev hun dikt som ble distribuert illegalt. I mars 1941 skjedde nok den mest dramatiske hendelsen for Ella Anker personlig. Hun ble da fengslet for å ha sagt sin hjertens mening om NS-kvinnenes leder, Olga Bjoner. Hun og Bjoner hadde stått sammen i blant annet Kvindernes enhetsfront, og Ella hadde ingen forståelse for det politiske valget Bjoner hadde tatt etter den tid. Anmeldelsen kom trolig fra Halldis Neegård Østbye, men saken ble henlagt og Ella ble sluppet ut samme dag. Saken er et godt eksempel på hvor direkte hun kunne være når det var noe hun mente var galt eller urettferdig.

I 1945 fylte Ella Anker 75 år, men alderen hindret henne ikke, og hun fortsatte å engasjere seg på flere politiske felt. Sitatet innledningsvis viser en dame som sto opp for de meningene hun trodde på, uansett hva det måtte koste. Etter hennes død ble det blant annet tatt i bruk beskrivelser som "en av stormfuruene i norsk kvinnebevegelse" og "den siste valkyrie". Hun var bestemt og inngikk ikke kompromisser. Men Ella var ikke bare den politisk engasjerte, rasjonelle kvinnen. Av venner ble hun, både mens hun levde og etter sin død, betegnet som en varm person. Hun var opptatt av at hvert enkelt menneske var et individ, noe som gjenspeiles i hennes arbeid for bedre kår for mødre og barn. Hun var også opptatt kunstnerne og deres kår, og hun ga flere både hjelp og oppmuntring. Dette vitner blant annet korrespondanselisten i Nasjonalbibliotekets arkiver om.

Ella brukte journalistgjerningen bevisst. Det kunne gjelde saker hun reagerte på, ville informere om eller ønsket satt under offentlig debatt. Dagbladet beskrev det slik på hennes 75-års dag: "Vi har vært enige og uenige med Ella Anker – likegyldig kan man aldri stå overfor henne." Journalistikken var en viktig del av hennes liv, noe som blant annet illustreres av at hun har etterlatt seg flere utklippsbøker hvor hun har samlet sine egne artikler, ofte rettet med hennes karakteristiske tykke penn i etterkant.

Jeg tror ikke det er mulig å skille de ulike sidene ved Ella Anker fra hverandre. Hennes arbeid for fred, barn, norsk kultur og kvinnesak henger nøye sammen, og journalistgjerningen var middelet hun tok i bruk for å få frem sitt budskap. Ella Anker døde i 1958, 88 år gammel. På mange måter har hun blitt glemt, både i pressehistorien, fredshistorien og kvinnehistorien.

Litteratur

Brandal, Nikolai, Eirik Brazier og Ola Teige: Upublisert manuskript om Alfred Hagn.

Dahl, Hans Fredrik, Gudleiv Forr, Leiv Mjeldheim, Arve Solstad (red.): Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år, Oslo 1993.

Dahl, Hans Fredrik: De store ideologienes tid 1914-1955, bind V i Norsk Idéhistorie, Oslo 2001.

Ebell, Clara Thue: Kvindelige studenters jubilæumstidsskrift 1882-1907, Kristiania 1907.

Hvem er hvem? 1938, Oslo 1937.

Høegh, Marie (utg.) og Fredrikke Mørck (red.): Norske Kvinder: en oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundreaaret 1814-1914, bd. II, Kristiania 1922.

Seip, Anne-Lise: Veiene til velferdsstaten, Oslo 1994.

Sejersted, Francis: Sosialdemokratiets tidsalder, Oslo 2005.

Toftesund, Rikard André: "Da allt folket skulde tro løgnen". Halldis Neegård Østbye: antisemittisk ideolog i Nasjonal samling, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 2001.

Ørjasæter, Jo: Nils Collett Vogt. Dikter, opprører, kulturpersonlighet. Oslo 2004.

Arkivreferanser:

Nasjonalbiblioteket, Oslo

Ella Ankers egne utklippsbøker.

NA/Ao5924, Kvindernes enhetsfront - Opplysningsarbeide, hefte 1-5 1925.

Utklippsamlingen ved Nasjonalbibliotekets lesesal, flere bind.

Håndskriftsamlingen, Brevsamling 312, brev til Ella Anker.

MsFol2196, Ella Ankers privatarkiv, diverse esker.

Riksarkivet, Oslo

Utenriksdepartementet, eske 5819, P25-K, sak 02/17.

Utenriksdepartementet, eske 5984, P2-L, sak 3/19.

National Archives, London

Foreign Office, FO395/189, Scandinavia 1918 - 30802-11022.

Forkortelser brukt i fotnotene:

NBO – Nasjonalbiblioteket, Oslo.

NA – National Archives, London.

RA – Riksarkivet, Oslo

UD – Utenriksdepartementet.

Trykte kilder:

Universitetets årsberetninger 1886-87 og 1887-88.

NBO, U1702/43-44, Vårt Land, 27. mai 1950.

Stavangeren 27. mai 1930, Intervju med Ella Anker; Universitetets årsberetninger 1886-87 og 1887-88.

Bl.a.: Hvem er hvem 1938; NBO, MsFol2196, Ella Ankers privatarkiv.

Ebell, Clara Thue: Kvindelige studenters jubilæumstidsskrift 1882-1907, Kristiania 1907.

Stavangeren 27. mai 1930, Intervju med Ella Anker.

Hvem er hvem 1938; Stavangeren 27. mai 1930, Intervju med Ella Anker;

NBO, U1175/23, Morgenbladet 2. juni 1950, Ella Anker 80 år.

Bl.a. Stavangeren 27. mai 1930, Intervju med Ella Anker.

Dahl, Hans Fredrik, Gudleiv Forr, Leiv Mjeldheim, Arve Solstad (red.): Uskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år, Oslo 1993: 263.

Dahl, m.fl. 1993: 275.

Dahl m.fl. 1993: 253 f.; Ørjasæter, Jo: Nils Collett Vogt. Dikter, opprører, kulturpersonlighet. Oslo 2004: 74.

NBO, Brevsamling 312, Einar Skavlan til Ella Anker 1. oktober 1917.

NBO, U1186/92, Nationen, 27. mai 1955.

NBO, U1175/11, Dagbladet 6. juni 1950, Ella Anker 80 år.

NBO, NA/Ag5205, Utklippsbok, Til Norge fra London februar-april 1912.

NBO, U370/80-83, Dagbladet 31. mai 1950, signert P. G.

NBO, NA/Ag5205, Utklippsbok, Til Norge fra London februar-april 1912. Dagbladet 1. mars 1912.

NBO, NA/Ab7936b, Utklippsbok, Til Norge fra London 30 sept 1914-30 mars 1915, nr. 11, London 4. desember.

NBO, NA/Ab7936b, Utklippsbok, Til Norge fra London 30 sept 1914-30 mars 1915, nr. 14, London 19. desember.

RA, UD, eske 5819, P25-K, sak 02/17, England – Norge Alfred Hagn. Norske Legasjon (v. Vogt) til Niels Claus Ihlen 1. juni 1917, vedlegg Ella Anker til minister Benjamin Vogt 1. juni 1917; NBO, Brevsamling 312, Einar Skavlan til Ella Anker 11. juni og 1. oktober 1917; Brandal, Nikolai, Eirik Brazier og Ola Teige: Upublisert manuskript om Alfred Hagn.

RA, UD, Boks 5984, P2-L, sak 3/19, Anerkjendelse til fru Ella Anker & redaktør Mjelde fra B. Vogt til utenriksminister Ihlen 14. januar 1919.

RA, UD, Boks 5984, P2-L, sak 3/19, Utkast til telegram 28. januar 1919.

NA, FO395/189, Scandinavia 1918 - 30802-11022, file 4283, Korrespondanse mellom Presseavdelingen i Foreign Office og Krigskabinettet angående informasjonsflyten mellom England og Skandinavia.

NBO, U919/48, Dagbladet 2. juni 1945, Fru Ella Anker 75 år.

NA, FO 372/1289, Decorations General, file 47753, Findlay ved den britiske legasjonen i Christiania til Russel i britisk UD, 20. mars 1919.

NBO, U1419/6, Morgenbladet 2. juni 1930, Ella Anker 60 år; Seip, Anne-Lise: Veiene til velferdsstaten, Oslo 1994: 110.

NBO, NA/Af8539, Utklippsbok, Breve fra Russland september-oktober 1922, Drammens Tidende 3. oktober 1922.

Bl.a.: Morgenbladet 2. juni 1950, Ella Ankers 80 år; Høegh, Marie (utg.) og Fredrikke Mørck (red.): Norske Kvinder: en oversigt over deres stilling og livsvilkår i hundreaaret 1814-1914, bd. II, Kristiania 1922.

NBO, NA/Ao5924, Kvindernes enhetsfront - Opplysningsarbeide, hefte 1-5 1925.

Sejersted, Francis: Sosialdemokratiets tidsalder, Oslo 2005: 105.

Dahl, Hans Fredrik: De store ideologienes tid 1914-1955, Bind V i Norsk Idéhistorie, Oslo 2001: 106.

NBO, MsFol2196, eske 13, Kvindernes enhetsfront.

NBO, MsFol2196, eske 22-23, Krigsboka 1940-1945.

NBO, U919/48, Dagbladet 2. juni 1945, Ella Anker 75 år.

Toftesund, Rikard André: "Da allt folket skulde tro løggen". Halldis Neegård Østbye: antisemittisk ideolog i Nasjonal samling, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 2001: 68.

NBO, U1186/92, Nationen, 27.mai 55, Ella Anker 85 år; U1083/4, Hamar stiftstidende, 26. april 1958, Nekrolog av Inger Louise Abrahamsen.

NBO, U1408/93-94, VG, 21. april 1958, Nekrolog over Ella Anker; U1186/92, Nationen, 27. mai 1955, Ella Anker 85 år; U1083/4, Hamar stiftstidende, 26. april 1958, Nekrolog av Inger Louise Abrahamsen.

NBO, 919/48, Dagbladet, 2. juni 1945.

”Sier kvinnene nei (...), er valget avgjort”

Kvinnebilder og leserkjønn i politiske ledere 1957-73

Av Arnhild Skre

Partipressens ledere i valgkampinnspurten kan leses som en blanding av innpisking, partiforsvar og agitasjon for de programpunktene redaktørene og partistrategene mente kunne dra flest velgere. Men de henvendte seg ikke til alle. Hvem lederskribentene skrev til, er ett av aspektene som kommer fram når vi studerer ledertekstene fra et kjønnsperspektiv. Et annet er hvilke kvinnebilder norske lederskribenter har holdt seg med.

Utgangspunktet for denne artikkelen er hovedoppgaven ” ’I dag må ingen sitte hjemme’ - Partiloyalitet i tre Oslo-avisers ledere foran stortingsvalgene 1957-1973”.¹ Der analyseres alle lederartiklene i Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet de siste sju avisdagene foran fem stortingsvalg, til sammen 214 ledertekster. Disse tre avisene var landets største i 1957. Alle tre ble regnet som partiorgan, selv om Dagbladet helt siden partietableringen i 1884 hadde hatt et friere forhold til Venstre sentralt enn de to andre hadde til ledelsen i henholdsvis Høyre og Arbeiderpartiet.

Metoden er ulike former for tekstanalyse. Partiloyaliteten er først undersøkt ved å spore eksplisitte uttrykk som frekvensen av stemmeanbefalinger, partipolitisk agitasjon og angrep på partiets motstandere. Dernest er mer implisitte tegn på partiloyalitet undersøkt gjennom følgende spørsmål: Hvem er ”vi” i ledertekstene? Hvem er leserne skribenten henvender seg til? Hva forteller lederskribentenes retoriske virkemidler om partipolitisk engasjement, om den rollen avisen gir seg selv i valgkampen, og om eventuelt slektskap med partiets retorikk?

Ledernes prioritering av emner er også studert og sammenlignet med valgprogrammene og saker partiene satset på i valgkampinnspurten. Regjeringsspørsmålet, hvilket parti eller hvilke partier som er styringsdyktige, er det emnet som oftest dukker opp i lederartiklene i valgkampinnspurten. På andre plass kommer økonomisk politikk – skatt, avgifter, lønner og priser. Dette er heftige politiske spørsmål i hele perioden. Mandatberegninger og (fra de ble offentlige ved 1965-valget) Gallup-tall kommer som en god nummer tre. Disse lederne munner ut i mobiliseringsoppfordringer. Det fjerde hyppigst forekommende emnet i materialet samlet sett er partienes boligpolitikk. Dette er etterkrigstid og gjenreise, og temaet er svært aktuelt helt til 1965. I 1973 ser bolignøden ut til å være over. Den nevnes ikke lenger i valgkampinnspurten.

En sammenligning mellom partiprogrammene, partienes valgkampstrategi og lederskribentenes, eller kanskje helst redaktørenes, syn og prioriteringer av emner viser at avisenes partiloyalitet er sterk foran alle de fem valgene.

Det er hevdet at partiloyaliteten i norsk presse skal ha avtatt fra omkring 1960.² Hvis det skjer en slik løsning av partibåndene, må en kunne anta at den er å spore i lederartiklene foran stortingsvalgene. Ut fra dette premisset, er det lite i mitt materiale

¹ Skre 2003.

² For eksempel Høyer 1964:235.

som støtter de tidligere påstandene. Partiloyaliteten synes snarere å øke foran valget i 1965. I Dagbladet kan en mer lunken holdning spores i 1973, men da har partisplittelsen på Røros sørget for at det heller ikke er mye parti igjen å støtte.

Utviklingen i pressen har i flere studier vært nevnt som årsak til den antatte avpartifiseringen.³ Funnene i oppgaven peker sterkere mot at den politiske utviklingen er den faktoren som sterkest påvirker lojalitetsgraden, med Arbeiderpartiets tap av stortingsflertallet fra 1961 og Lyng-episoden i 1963 som de første sentrale hendelsene, og EF-kampen i 1972 med derpå følgende partilandskapsrystelser som den andre.

Skriverens og leserens kjønn

Sporing av partiloyalitet var målet i oppgaven. Her skal det samme ledermaterialet brukes til å undersøke forestillinger om *kjønn* blant lederskribentene. Vi snakker her om de som skrev de lederartiklene som på en eller annen måte berørte valgkamprelaterte temaer. Redaktør- og journalisthistorien mer enn antyder at langt de fleste lederskribentene i disse årene var menn som tilhørte partieliten.⁴ Lederne er usignerte og det er ikke forsket mye på hvem, ved siden av redaktørene, som skrev ledere i disse avisene. Etter det vi vet, ser det eneste bruddet med mønsteret "menn fra partieliten" ut til å være Dagbladets lederskribentgruppe etter at Arve Solstad ble leder av politisk avdeling i 1969. Han rekrutterte unge mannlige akademikere til lederskrivingen. Riktignok hadde de bakgrunn fra Studentvenstrelaget, men noen etablert partielite kom de ikke fra. Derimot kunne Gerd Benneche sies å tilhøre Venstre-eliten. Hennes avvik fra mønsteret var at hun var kvinne.

Hvem skribenten var, trenger imidlertid ikke å ha mye å si for hvem "skriveren" i tekstene er. Skriveren er den stemmen som kommer til syne i teksten som avsender. Hvem den er, har trolig hatt vel så mye med avisens og sjangerens konvensjoner å gjøre, som med den personen som skrev lederen. I mitt materiale finnes det bare én tekst der skriveren ser ut til å være kvinne, mens det vanlige er at kjønn ikke nevnes. Måten kvinner og ungdom omtales på tyder imidlertid på at skriverkonvensjonen er mannlig og godt voksen.

Hvem henvendte så disse alt overveiende mannlige, partirepresenterende lederskribentene seg til? Endrer denne tenkte leseren seg i perioden? Å lese ledermaterialet ut fra et kjønnsperspektiv byr på store metodiske utfordringer. Det finnes meg bekjent ikke leserstatistikk fra perioden. Statistikk fra tiårene som fulgte, gir imidlertid god grunn til å tro at de fleste lesere av lederspaltene også i årene 1957 til 1973 var menn fra det meningsdannende sjiktet i befolkningen.

Sporing av tekstenes implisitte leser – og særlig dem stemmeanbefalingene er rettet til – peker i retning av eliten innen eget parti. Dette er tydeligst når en studerer leserhenvendelsen i Aftenposten og Arbeiderbladet 1957-69. Den alminnelige velgeren er en tredjeperson som avisen og - deretter - leseren skal motivere og mobilisere til å stemme. Den dominerende teksttonen er "kaderbelæring" og en formidling av argumenter som kan brukes i valgagitasjon person til person. Dette er tydeligst i Arbeiderbladet.

³ For eksempel Eide 2000:221, Ottosen 1996:221, Wale 1972:2.

⁴ Eide 2000, Ottosen 1996.

Dagbladet 1957-69 holder en noe annen tone. Velgeren er en tredjeperson også her, men leseren man henvender seg til synes i større grad å være den alminnelige Venstre-velgeren. Så var da heller ikke Venstre et parti med noen sterk elite- eller "kader"-tradisjon.

Dagbladet skiller seg også ut ved å tydeliggjøre og inkludere begge kjønn tidlig i perioden. "Vi retter denne appellen til alle fordomsfrie og radikalt innstilte velgere (...) en appell til samfunnsinteresserte kvinner og menn"⁵ står det allerede i 1957.

Denne setningen er nærmest unik i materialet. Ikke fordi kvinner en nevnt, men fordi dette er en av de svært få gangene lederskribentene bruker ordet "mann".

Etter å ha lest de 214 lederne er det god grunn til å spørre om menn finnes i lederskribentenes forestillingsverden. Bortsett fra i denne ene teksten, er det bare kvinner som har kjønn i dette materialet, og det har de til gagns. Kvinner er kvinner, mens andre individer er funksjonærer, lønnstakere, industriarbeidere, kapitalister, bedriftseiere, studenter, boligsøkende, fagorganiserte og så videre.

Dagblad-lederen er ikke bare spesiell fordi den nevner menn. Den skiller seg også ut ved at kvinner og menn nevnes i *samme* leder. Når kvinner nevnes i ledertekstene, skjer det oftest i den nærmest tradisjonelle lederen der det foran valget understrekes hvor viktig det er at kvinner stemmer.

En kan altså lure på om den jevne lederleseren har kjønn. Hva vi ikke trenger være i tvil om, er at leseren har *alder*. Noe hyppigere enn kvinner, omtales *ungdom* i lederne. Det skjer så å si alltid på måter som gjør det tydelig at man ikke regner *leseren* som ung. Ungdom omtales som noen "vi" må legge forholdene til rette for, enten forholdene er boliger, studieplasser eller innpass på arbeidsmarkedet. Bare en sjelden gang forekommer noe som ligner på en direkte henvendelse til ungdommer.

Spør en på tilsvarende måte om leseren har kjønn, er det mest nærliggende svaret at leseren har "negativt" kjønn. Det er dette "negative" kjønn som kommer fram når avisene trykker lederen om kvinnelige velgere foran omtrent hvert valg fram til 1965. Ut fra dette kan det være grunn til å hevde at de velgerne som nevnes i lederne de andre dagene ikke er kvinner.

Særomtalen av kvinner og av ungdom kan altså tyde på at de velgerne og samfunnsborgerne som normalt omtales i lederne er, som lederskribentene, godt voksne menn.

Hvilke kvinnebilder er det så disse lederskribentene formidler? I det følgende skal vi se på de fire ledertekstene i oppgavens materiale som har kvinner og kvinners valgdeltagelse som emne.

"Beskjeftiget med hjemmets sysler"

Hovedlederen "Kvinnene og valget" i Aftenpostens morgennummer 5.10.1957 er et typisk eksempel på den typen ledere som forteller hvor viktig det kan være for partiet hvis kvinnelige valgdeltagelsen økes. "Ingen kvinne må sitte hjemme valgdagen!" er den tydelig oppfordrende åpningen. Det kan se ut som kvinnelige lesere er målgruppen for denne bydende setningen som er en appell til landets stemmeberettigede kvinner fra Høyres stortingsrepresentant Claudia Olsen.

⁵ Dagbladet 7.10.1957:3.

"Hun vet hva hun snakker om, og vi håper hennes appell må bli hørt. Kvinnene har det nemlig i sin makt å avgjøre valget," skriver Aftenpostens lederskribent og fortsetter: "De er kanskje ikke selv oppmerksomme på hvilken makt de utgjør. Vanligvis er de så sterkt opptatt med huslige gjøremål, med stell av barn og hjem, at de har liten tid til overs for andre tanker. – Vi forstår oss ikke på politikk, sier mange husmødre." Uten at det er tematisert glir altså "kvinner" over til å være "husmødre" som "er så travelt beskjeftiget med hjemmets sysler at de ikke selv er oppmerksomme på at alt de stiller med i virkeligheten bestemmes av politiske forhold." Så fortsetter skribenten å forklare hvordan politikken innvirker på husmødrenes arbeid og liv. Riktignok snakkes det også om at "husmødrene selv" kan ha "lønnet stilling", men det er som husmødre og forvaltere av mannens inntekt at kvinnene figurerer som kategori i lederskribentens tekst.

Konklusjonen er da også klar: "Jo visst er det grunn for kvinnene til å beskjeftige seg med politikk." "Sier kvinnene nei til Arbeiderpartiets politikk, er valget avgjort." I denne lederen er alle kvinner husmødre og har begrenset forstand og kunnskap om politikk. De må altså læres opp politisk, en opplæring skribenten har satt seg fore å bidra til. Hvis det er kvinner denne lederen henvender seg til, ser de ut til å være svært "små" i den forstand at tekstens gjennomgående belærende og paternalistisk stemme omtaler kvinnene som politiske barn.

Nå har ikke Aftenpostens lederskribenter for vane å henvende seg direkte til leseren, men den konsekvente omtalen av kvinnene og husmødrene i tredje person kombinert med den paternalistiske omtalen av dem, gir inntrykk av at lederen mer er rettet til noen som skal få kvinnene med seg til stemmelokale, enn den er skrevet til kvinnene selv.

Integrert i politikken

At Aftenposten-lederens kvinnebilde ikke nødvendigvis er representativt for sjangeren anno 1957, ser vi av samme dags leder i Dagbladet. Den bærer tittelen "Noe å satse på", der "noe" selvsagt er partiet Venstre og Venstres program.

Lederen tilhører en stor gruppe Dagblad-ledere som uten retorisk finesse lister opp saker der Venstre har gjort en positiv innsats eller der partiet har vunnet fram på Stortinget i siste periode. 19 viktige Venstre-saker er nevnt, og sakene på sjettede, sjuende og femtendeplass gjelder eksplisitt innsats for kvinnelig likestilling: Venstre har stemt for kvinnelige prester, for frivillig svangerskapspermisjon og for avvikling av kvinnekriminell skatteregler.

Tonen i denne lederen skiller seg ikke fra måten lederskribentene ellers henvender seg til leserne på. Omtalen av "kvinnesakene" er holdt i samme stil som lederen ellers. Et annet trekk er at denne lederen omtaler saker som først og fremst gjelder kvinners yrkesliv. I denne lederen er kvinner lønnstakere, de har ulike yrker og "kvinnesakene" framstilles som en integrert og prioritert del av partiets politikk.

Med, men sist

Arbeiderblad-lederen "Vårt program" fra 7.9.1965 viser en annen prioritering. Dette er første gang i perioden at "kvinnelig likestilling" nevnes i en valgkampinnspurt i denne avisen. Som tittelen forteller, presenterer lederen "vårt", altså Arbeiderpartiets, program. "Arbeiderpartiet har lagt fram et program som trekker opp konturene for framtidens Norge," heter det. Sakene som nevnes er, i denne rekkefølgen, "en demokratisk planøkonomi", "økonomisk trygghet i alderdommen og for familien hvis forsørgeren faller fra eller blir arbeidsufør i yrkesaktiv alder", "Lik rett til utdanning for all ungdom" uansett hvor de bor og "uten hensyn til foreldrenes økonomi", økt boligreising, fire ukers ferie, kortere arbeidstid, femdagersuke og tiltak som fremmer demokrati i arbeidslivet. Sist på listen over programposter heter det: "(...) og nye tiltak vil bli satt i verk for å realisere kvinners likestilling i samfunnet."

Flere av programsakene som nevnes i lederen, må gjelde både kvinner og menn uten at kjønn er nevnt. Den saken som spesifikt gjelder kvinner, er prioritert sist av de nevnte programpostene og er omtalt på en pliktpreget måte. I motsetning til flere av de tidligere postene der omtalen er mer utfyllende og agitatorisk.

En kvinnepost er altså med, men den er svært generell og lavt prioritert. Abortsaken som kom på Ap-programmet fra 1969-valget, ble ikke nevnt i Arbeiderbladet verken i 1969-innspurten eller foran valget i 1973. For øvrig helt i tråd med generalsekretær Haakon Lies strategi. Han mente denne programposten sendte velgere rett i fanget på KrF, og ønsket å tone den ned.

Ramsalt feminisme

Fra tiden rundt 1970 fikk Norge en stadig mer aktiv kvinnebevegelse. Valgkampen i 1973 var preget av det politiske jordskjelvet 25. september 1972 men også av nye politiske strømninger. En av dem var det nye kvinnepolitiske engasjementet. Overraskende nok er "Kvinnene og valget", andrelederen i Dagbladet på valgdagen 10.9., den eneste i 1973-utvalget som fanger opp disse feministiske ideene.

"Ingen partier har glemt kvinnene i sine valgprogrammer," heter det ironisk i åpningssetningen. "Det ville være for ille om noe parti hadde lagt seg åpen for kritikk på dette området. Flertallet av velgerne er kvinner. Det skulle bare mangle at velgerflertallet ikke ble tilgodesett med de mest utmerkede løfter i programmet."

"Men når det kommer til konkret handling, svikter det nok en gang for våre politiske partier," fortsetter lederskribenten som er svært lite imponert over kvinneprofilen på valglistene og partienes nominasjonsmøter. "Brutalt sagt er kvinnes innsats i partienes nominasjoner å sitte hjemme med barna mens mennene går på nominasjonsmøtene for å plassere menn på Stortinget." "Men tross alt har noen partier satset på kvinnelige kandidater," heter det til slutt. "De fortjener stor oppslutning fra både kvinner og menn."

Selv om lederen dermed kan leses som en oppfordring til å stemme Venstre og Sosialistisk Valgforbund, de to partiene med kvinnelige listetopper, demper det ikke den ramsalte feministiske tonen. Her er kampen for kvinnes rettigheter blitt et hovedtema på lederplass. Ironisk nok tegner denne sterkt feministiske lederen et like klart bilde av kvinners utenforskap i politikken som Aftenposten-lederen fra 1957 med samme tittel, og Arbeiderblad-lederen fra 1965.

Heller ikke i Dagbladet nevnes valgprogrammenes "kvinnesaker" på lederplass de siste dagene før valget i 1973. Første setning i denne lederen peker dermed på at dette fraværet var sterkere blant lederskribentene i tre av landets største partiaviser enn det var i partienes programkomiteer.

Konklusjoner

Målet med denne artikkelen var å undersøke hvilke forestillinger om kjønn som uttrykkes på lederplass i valgkampinnspurtene for stortingsvalgene 1957-1973, hvilket kjønn skriveren ser ut til å ha og hvilket eller hvilke kjønn lederne henvender seg til.

Vi har sett at *skriveren* i ledertekstene ser ut til å være godt voksen og mannlig. Vi har sett at de leserne lederskribentene vanligvis henvender seg til, ikke har kjønn. Leserne kjønnnes bare i lederne som eksplisitt omtaler kvinnelige velgere, og selv i den er det uklart om det er dem lederen skrives til eller om den skrives til noen som skal sørge for at kvinnene kommer seg til stemmeurnene.

Vi har også sett at "kvinne" er synonymt med "husmor" i Aftenposten i 1957. Den paternalistiske holdningen er et annet tydelig trekk i denne avisens omtale av kvinner. I klar kontrast til Høyre-avisen står Dagbladet, der kvinner omtales som yrkesaktive i hele perioden og der kvinnespørsmål ses som en integrert del av politikken. Arbeiderbladet er avisen der kvinnesaker prioriteres lavest på lederplass.

Avspeiler dette holdninger til kjønn i avisredaksjonene, eller er de bildene av kjønn som kommer til uttrykk i ledertekstene, bare en refleks av holdningene i den politiske kulturen som gjaldt i årene 1957-73? Lederspaltene i partipressen kan sees som en del av partienes valgkampapparat, som et talerør, en kanal uten egen påvirkning av budskapet som formidles. I følge et slikt syn, er lederskribentene lydige tjenere som utfører partiets oppdrag.

Velger man å se lederskribentene som aktører og ledertekstene som resultat av redaktørers og skribenters egne valg, blir bildet et annet. På veien fra partiprogram til lederplass i valgkampinnspurten skjer det en siling av saker. Spørsmålet blir da hvilke saker som kommer gjennom silen, hvilke som siles bort og hvem som har foretatt silingen. Svarene kan bli pressehistorisk interessante.

I 1973 er kvinnesaker og likestillingspolitikk kommet inn i alle partiers programmer, men av de tre største partiavisene, er det bare Dagbladet som nevner kvinnesak på lederplass i valgkampinnspurten, og da i form av en besk merking ikke av enkeltsaker, men av kvinnelig utenforskap i politikken. Heller ikke Dagbladet agiterer for andre kvinnesaker foran dette valget.

Nå ser det ikke ut som kvinnesakene ble prioritert av partienes valgkampstrateger heller, så en kan ikke slutte av dette at lederskribentene var mer konservative enn partiene de oppfordret folk til å stemme på. Men mer kvinnepolitisk radikale ser redaktørene og deres lederskribenter heller ikke ut til å ha vært.

Litteratur:

Skre, Arnhild (2003) "I dag må ingen sitte hjemme." Partiloyalitet i tre Oslo-avisers ledere foran stortingsvalgene 1957-1973. Hovedoppgave ved Historisk Institutt, Universitetet i Oslo.

Eide, Martin (2000) Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie. Kristiansand: Høgskoleforlaget

Høyer, Svennik "Pressens økonomiske og politiske struktur" i Tidsskrift for samfunnsforskning nr 4/1964, Oslo, s 221-241

Ottosen, Rune (1996) Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn. Oslo: Aschehoug/Norsk Journalistlag

Wale, Thorbjørn (1972) Fjerde statsmakt eller annen partimakt? En studie av norsk dagspresse med hovedvekt på dens forhold til partivesen og politiske myndigheter. Hovedoppgave i statsvitenskap. Stensil nr. 21. Institutt for presseforskning, Universitetet i Oslo.

Engebret-bevegelsens møter

Av Maria Utheim

Noe å snakke om? var overskriften på en annonse som sto i Journalisten oktober 1974. I annonsen ble kvinner i Oslo-pressen og NRK invitert til å møtes på Engebret Café den 4. november. Invitasjonen var undertegnet Gerd Benneche, Harriet Eide, Reidun Kvaale, Anne Lise Refsum (Stafne) og Gerda Vislie. Første møte viste seg å få overveldende oppslutning; 60 kvinnelige journalister deltok. Dette møtet ble det første av mange møter Engebret-bevegelsen arrangerte i det neste ti-året.

Etter en gjennomgang av Journalisten i perioden 1973 til 1985, har jeg funnet 13 referater av møter arrangert av Engebret-bevegelsen. I tillegg kommer enkelte møteinvitasjoner. Tilsammen har jeg talt cirka 18 møter, basert på Journalisten i disse årene som kilde.

Bakgrunnen for denne gjennomgangen er min masteroppgave i journalistikk ved Universitetet i Oslo. Tema for oppgave er Engebret-bevegelsen, og problemstillingen er hvilken betydning bevegelsen fikk for journalistikken på den tiden da den eksisterte. Det er for tidlig å si noe om oppgavens problemstilling i denne artikkelen. Jeg vil heller ikke gå inn på hvilke årsaker som lå til grunn for bevegelsens oppstart, opprettholdelse og avslutning. Her vil jeg kun gi et lite innblikk i de temaene som var på dagsorden i Engebret-bevegelsens møter. Møtereferatene gir en verdifull innsikt i hva som engasjerte de kvinnelige journalistene i Oslo på den tiden, og er en del av kildegrunnlaget i oppgaven.

Bevegelsen var uformelt organisert og møtene ble arrangert på rundgang av de kvinnelige journalistene i de forskjellige redaksjonsklubbene (stort sett). Fast møtested var Engebret Café.

Lønn

Et tema som går igjen på flere møter, særlig de første årene, er lønn. I 1973 fantes det, så vidt jeg har funnet ut, ingen fullstendig undersøkelse av kvinners arbeids- og lønnsvilkår i journalistyrket. En undersøkelse fra høsten 1972 omfattet 83 av landets rundt 250 kvinnelige journalister, fordelt på 38 aviser. I denne undersøkelsen kom det frem at kvinnelige journalister kom skjevt ut lønnsmessig sammenlignet med sine mannlige kolleger (Journalisten mai 1974). På Engebret-bevegelsens første møte var lønn derfor et naturlig tema. "Vi kommer ikke lenger til å akseptere at gutta skal sitte med f. eks. høyere personlig tillegg", skriver Harriet Eide i møtereferatet etter Engebret-bevegelsens første møte. Senere, på et møte i 1975, ble lokale lønnsstatistikker fra de forskjellige redaksjonene brukt som sammenligningsgrunnlag for en diskusjon om lønn, kjønnsfordeling og betingelser ved nyansettelser (møtet er udatert, referatet sto på trykk i mars-utgaven i '75). En gjennomgang av både lønnsstatistikken og skalaplasseringene i Aftenposten, Arbeiderbladet, Dagbladet og VG, viste at det nettopp ikke var kvinner som toppet lønnsstatistikken. Tvert i mot, kvinnene befant seg nederst på lønnstabellen og der var de uforholdsmessig mange tatt i betraktning antall kvinnelige journalister totalt i de enkelte redaksjonene. Også ved nyansettelser ble kvinner forfordelt. På den positive siden viste tallene at flere av

avisene ansatte flere kvinner. I Aftenposten var det tilnærmet like mange kvinner som menn blant de ferskest ansatte. Også VG viste på dette tidspunktet en svak tendens til utjevning av antall kvinnelige og mannlige journalister. De fremmøtte på dette møte etterlyste en fullstendig og fersk statistikk, og kom med følgende appell: "Hvis skjevheten fremdeles eksisterer, noe det dessverre ikke er grunn til å tvile på, er det kanskje på tide at de blir rettet opp, ikke bare registrert" (Journalisten mars 1975). På et møte senere det året, i oktober, ble etterlysningen imøtekommet. En fersk statistikk viste en forskjell på seks prosent mellom mann- og kvinnelønningene som "ikke kan være annet enn kjønnsbestemt" (Journalisten november 1975). Senere, i en artikkel i Journalisten januar 1982, oppsummerer Reidun Kvaale lønnsutviklingen og viser at "mannstillegget" jevnt og trutt har gått nedover. I 1980 var den "kjønnsmessige" forskjellen på 3,3 prosent.

På et møte i desember 1981 ble ny statistikk fra Norsk Journalistlag (NJ) lagt frem. Den viste et tilbakeslag for kvinner på flere områder, blant annet når det gjaldt lønn. Riktignok var ikke endringen veldig stor, men den gikk i feil retning. Statistikken viste også at mange kvinner forlot yrket forholdsvis tidlig. Tittelen på referatet var "Fortsatt behov for Engebret-bevegelsen", og den viste til konklusjonen på møtet: "Jeg føler at dette er en ny giv og ny start for Engebret-bevegelsen. Vi har bruk for den, og for på et bredt, fritt grunnlag å kunne snakke om problemer som opptar oss. Samtidig må vi óg bli hørt utenfor bevegelsen", oppsummerte Anne Lise Stafne, en av Engebret-bevegelsens initiativtakere (Journalisten januar 1982).

Selv om det innimellom var små tilbakeslag når det gjaldt lønn for de kvinnelige journalistene, viste det store bildet at lønnsutviklingen likevel gikk i riktig retning. Det speiles i referatene; på 1980-tallet ble lønn ikke diskutert like ofte og kvinner i pressen og særlig kvinnelige stoffområder var temaer som gikk igjen.

Kvinner som minoritet

På Engebret-bevegelsens første møte ble det foreslått å fremme et forslag om et "landsseminar om kvinnens stilling i pressen og mediers behandling av stoff om kvinnens stilling i det norske samfunn" (Journalisten desember 1974). Brevet ble positivt mottatt, og i oktober året etter arrangerte Institutt for Journalistikk kurset "Kvinnen i massemediene". Nettopp rekruttering til journalistyrket og tillitsverv, samt kvinners plass i avisspaltene, har vært temaer på møtene flere ganger. I oktober 1975 inviterte Engebret-bevegelsen Astrid Gjertsen, som var stortingsrepresentant fra Høyre. Gjertsen slo fast at "vi har ikke mennenes polemiske form, og det er den som gir oppslagene". Hun sa videre at "Først får man inn 23 kvinner på Stortinget. Så fortier pressen oss. Og folk spør hva som var vitsen med de 23 kvinnene når de ikke gir lyd fra seg. Det er blodig urettferdig" (Journalisten november 1975). Flere løsninger ble diskutert. Blant annet ble en komité nedsatt. Den skulle sørge for å holde "linjen åpen" mellom Stortinget og mediene. Det ble også fremmet ønske om en kontaktperson og støttegrupper for kvinnelige stortingsrepresentanter. På slutten av møtet sammenfattet Reidun Kvaale diskusjonen og kom med følgende oppfordring om: "Hver på vår plass å vurdere kritisk det stoff som kommer fra Stortinget, og eventuelt ta det opp innen våre respektive redaksjoner" (Journalisten november 1975).

I 1977 var rundt 10 prosent av alle journalister kvinner. Etter en økning i årene

før, gikk andelen kvinner i tillitsverv gikk ned, men bare midlertidig. Samme år fikk kvinner majoritet i Oslo Journalistklubbs (OJ) styre, NJ fikk sin første kvinnelige faglige sekretær, Anne Skatvedt, i 1978 og året etter fikk OJ sin første kvinnelige leder, Kari Lindebrække. Kvinner ble synliggjort innad i pressen, noe som ga "andre kvinnelige journalister mot til selv å ta opp problemer, hver på sitt sted" (Journalisten januar 1982).

Kvinnelig stoff

Slik det fremkommer i møtereferatene, ble kvinnelige stoffområder i pressen særlig debattert i siste halvdel av Engebret-bevegelsens tiår. På et møte i desember 1981 ble fortsatt eksistens av Engebret-bevegelsen begrunnet blant annet i behovet for å dekke "enkelte stofftyper som rett og slett bare ivaretas av kvinner". I oktober-utgaven av Journalisten i 1982 inviterte Engebret-bevegelsen til møte med tema "Kvinnejournalistikk er ingen myte!". Det ble vist til flere eksempler på kvinnesatsninger, blant annet i svenske "Radio Ellen" og Aftonbladet, og i tysk fjernsyn. Det førte til at møtets debattinnleder Anne Torsvik stilte spørsmålet: "Blir slike kvinnesatsninger ghettoer for kvinnestoff? Hva er farene og hva kan vi oppnå ved det?" Videre mente Torsvik at begrepet *kvinnejournalistikk* var uklart og kunne skape misforståelser, men at det "dekker et journalistisk problem som alle – både kvinner og menn – burde være opptatt av (...)" (Journalisten november 1982).

På neste møte, i januar 1983, satte Engebret-bevegelsen fokus på de tradisjonelle nyhetskriteriene: "Hva er egentlig nyheter?" Kvinnelige studenter ved Journalisthøgskolen, som arrangerte møtet, satte fokus på overleveringen av kunnskap i journalistutdanningen: Overlevering av hva som er vesentlig journalistikk og hvilke saker som er nyheter, sto de, i all hovedsak, mannlige lærerne for, og dermed ble det klart hvilke saker og stoffområder som *ikke* var vesentlige i en nyhetssammenheng. En av studentene spurte: "... er det sikkert at de gamle kriterier om "hva-hvem-hvor" osv. er det eneste rette utgangspunktet? Det er også noe som heter hvorfor som bør besvares i nyhetsformidlingen, og hvem er det som til evige tider har bestemt at kulturstoff, medmenneskelighet og småfolks hverdag ikke er godt stoff?" I en artikkel fra samme møte satte Trine Østlyngen fokus på begrepet "godt stoff", lærling-rollen og kvinners problemer med å tilpasse seg den tradisjonelle journalistrollen. Hun pekte på et dilemma: "Det er lett å gripe fatt i journalistikk som *ikke* er bra, nyhetsvurderinger som er tvilsomme, presentasjonsformer som, for å sitere rektor, 'bearbeider menneskenes mentalt erogone soner.' Men hva er det vi ønsker istedenfor? Hva er det som kan overta i de tilfeller der 'hvem, hva, hvor, når' i ingressen og fallende viktighet i brødteksten ikke strekker til?" Østlyngen sendte spørsmålet over til Engebret-bevegelsen og spurte om "dette er den viktigste diskusjonen Engebret-bevegelsen kan bidra til å blåse mer liv i i øyeblikket?" (Journalisten mars 1983).

Dette var det siste referatet fra Engebret-bevegelsen som ble trykket i Journalisten. Senere sto det på trykk ytterligere fire invitasjoner til møter: 26. april 1983, 31. oktober 1983 med annonsert tema: "Kvinner – kursen i revers?", 19. mars 1984 med annonsert tema: "Kvinner i mediene med utgangspunkt i undersøkelsen: Hvem snakker i NRK?" og, ett år senere, 18. mars 1985 med annonsert tema: "Vi

snakker om Reidun Kvaales bok om kvinnelige journalister". Boken fikk tittel *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år* og ble utgitt etter Reidun Kvaales død (1984), i 1986.

Den 4. november 1984 var det ti år siden Engebret-bevegelsen holdt sitt første møte, uten at dagen ble markert. Bente Sabel fra NJ skrev i den anledning en artikkel i *Journalisten* under tittelen: "Støtten og solidariteten hvor ble den av?" Til tross for oppnådde resultater innen økt likestilling, lik lønn for likt arbeid, rekruttering til yrket osv, etterlyste Sabel fortsatt engasjement. "Bare en snau uke før det glemte jubileum holdt NJ sin tredje likestillingskonferanse. Og det var ingen oppløftende forestilling. Vi fikk nok en gang bekreftet at det ikke er nok å legge forholdene til rette og håpe at verden går fremover. Vi må være pådrivere hele tiden" (*Journalisten* desember 1984).

Full fart forover!

Skjønnlitteratur som mulige kilder til kvinners arbeidsliv i mediene.

Av Arnhild Skre

Kvinnens yrkesliv i mediene har inntil nylig vært nærmest usynlig i den mediehistoriske forskningen. En årsak kan være at kvinnenes arbeid er vanskelig å spore i tradisjonelle historiske kilder. Det kan derfor være fruktbart å jakte på de mer utradisjonelle. I denne artikkelen vil skjønnlitterære fortellinger om mellomkrigstidens og den tidlige etterkrigstidens mediekvinner bli presentert og vurdert som mulig kilde.¹

”- Han skriker! Ei lita jente stikker hodet inn gjennom døra. Veslegutten ligger i vogna ute i solveggen. Men før Helle når ut fra trykkeriet, kommer faktor settende med korrekturflakene.

- Vær snild og kjør det unna. Vi er seint ute.”

Slik åpner Herborg Handagards novelle ”Mellom barken og veden”. Hovedpersonen Helle er journalist og medansvarlig for å få en liten arbeideravis i gang igjen i frigjøringsdagene 1945. Hun er også mor til tre barn, den yngste fremdeles brystbarn og svakelig. Han må få morsmelk har legen sagt, men han suger så dårlig og avisen skal ut.

”Helle griper flakene og blyanten, springer ut til barnevogna, tar gutten under armen og springer med han opp i annen etasje. Hun får sitte i privatleiligheten til faktor som er eier av trykkeriet. Helle legger ungen i den ene armen og gir ham bryst. Retter korrektur med den høyre handa. Bare gutten hadde vært i stand til å suge kraftig, skulle det gått fint.”²

”Mellom barken og veden” kan synes enestående, men hører til en gruppe skjønnlitteratur som de siste årene er blitt stor. Fiksjonsfortellinger med kvinnelige journalister i hovedrollen regnes som noe nytt. Men den kan spores helt tilbake til 1800-tallet og ble svært populær i årene 1920-1950, til tross for at vårt bilde av journalister som hovedpersoner i den tidens filmer og romaner er omtrent slik den unge journalistspiren Tuxen Tonning skildrer det i Lill Herlofson Bauers roman ”Full fart forover”:

”Journalist.

Man tenker på fyrer med oppbrettede skjorteermer og grønn skjerm i pannen som røker sigar og bruker kjeft og skriver på maskin mens seks telefoner kimer på én gang. Man tenker på

¹ Tittelen er lånt fra Lill Herlofson Bauers roman fra 1945. Artikkelen er en videreutvikling av et kåseri om litterære journalistheltinner holdt under seminaret ”Opp fra fotnotene!” 1.11.2006. Takk til bibliotekleder Anne Kristin Lande, Norsk Barnebokinstitut, for hjelp til å finne journalistromaner fra perioden.

² Se ”Mellom barken og veden” i dette nummeret av Pressehistoriske Skrifter.

folkesammenstimlinger, overskrifter, magnesium og Clark Gable med flyvende slips og hatten bak frem som står i en telefonboks og skriker 'Yeah! Listen!' ”³

At vi i disse årene både fikk flere norske journalistheltinner som Handagards Helle og Herlofson Bauers Tuxen Tonning, og oversatte som Elizabeth Jordans May Iverson, har vært lite påaktet.



I "Full fart forover" får vi møte journalistheltinnen Tuxen Tonning.

I det følgende skal jeg presentere tre norske og to oversatte fiksjonsfortellinger om kvinnelige journalister, og sveipe innom noen flere. Jeg vil se på noen forskjeller mellom dem og vurdere i hvilken grad de norske kan brukes som pressehistoriske kilder.

Handagards Helle

Som tittelen forteller, handler Handagards novelle om stridende lojaliteter. Helle tar sin tørn i det frydefulle, men krevende arbeidet. Hun jobber kveldsvakter, svarer på telefoner hele døgnet, dekker gledesscenene hun ikke har tid til å delta i, gjør dramatiske intervjuer med tysklandsfanger som etter hvert kommer hjem og sitter til langt på natt for å forsøke å få ferdig stoff hun opplever som viktig,

Mannen Peder er også kollega og jobber intenst som Helle, men han ser ikke ut til å ta mye praktisk ansvar på familiefronten. Hun går helt opp i jobben med å få avisen ut og behandles som de andre, men verken faktor eller redaktøren oppfatter helt

³ Bauer 1946:7.

hvor mye ekstra slit hun har med spedbarnet. De tar lite hensyn til at hun også har koordineringsansvar på hjemmefronten med to dårlig ernærte krigsunger, en gammel svigermor og sviktende barnevakter som eneste avlastning.

Novellen slutter med en nestenulykke da Helle midt i sluttinnspurten før deadline, lar gutten stå for lenge uten tilsyn. Det går bra, men.....

”(...) nå må vi finne et menneske som kan se til deg om dagen mens jeg er borte, sier hun høyt. For den tanken faller henne ikke inn at hun skal slutte å arbeide. De er få nok i avisa som det er. Og avisa, den kommer først av alt – i hennes tanker og i Peders tanker. (...) Men hun som er kvinne, skal hun alltid være mellom barken og veden, slites mellom barn og arbeid, og komme til kort hvor mye hun enn arbeider?”

Saxegaards kvinnefelleskap

Handagards tekst handler om en menig, ansvarlig kvinnelig journalist i en sjelden situasjon. I Annik Saxegaards journalistroman ”Ung dame av god familie” finner vi ikke bare kvinner i gang med den sjeldne jobben å starte et eget blad. Vi finner også en av litteraturens få kvinnelige redaktører, Karen Viller, her skildret av bladets forretningsfører Aslaug Bjerre:

”Jeg har nevnt frøken Viller for deg, har jeg ikke? Et rivende kjekt støkke kvinnfolk, 29 år, ser ut som hun er 40, kortklippet og cigarettøkende og stappfull av humoristisk sans og freidighet. Helt fri for all komplikasjoner som følger med ”it” og herretekke.”⁴

Berre henvender seg til venninnen, den vakre og velkledd, men svært naive overklassejenta Heini Hoff. Hun vil bli forfatter, men får refusert sitt første manus og hiver seg inn i presselivet som journalistaspirant for å glemme skammen og komme bort fra morens voldsomme ambisjoner.

Hovedtråden i boka er Heinis modning fra selvopptatt mammadalt til arbeidssom og sosialt bevisst journalist som til slutt får både drømmeprinsen og en sosialrealistisk roman antatt på et stort forlag. Som kontrast og bakteppe står Heinis viktige oppdrager og realitetsorienterer, redaktør Viller, og hennes profesjonelle kamp for å holde det litterære damebladet ”Kvinner” gående. Det er ikke bare i kompetanse og arbeidskapasitet at frøken Viller framstår som hovedpersonens motstykke.

”Ikke se så forferdet på meg, Heini. Det er mange år siden jeg sluttet å drømme om den slanke linje. Jeg har for lenge siden forsonet meg med den tanke at jeg ikke er pen - jeg er gått over til å bli en type. Gubbevaremigvel så sulten som jeg er!”⁵

De fleste av romanens passasjer om utseende, klær og huslighet er atskillig mer konvensjonelle enn denne. Den garvede journalisten og redaktøren Viller framstilles som en avviker i kvinneverdenen, men hun er helt sentralt i det Saxegaard skriver om mediearbeidet, ståpåmotet og slitet som skal til for å få et lite magasin til å overleve.

⁴ Saxegaard 1942:16.

⁵ Ibid s 33.

"'Parfymetiet "Golden Globe" halvårskontrakt, femti millimeter, en spalte på samme side som skjønnhetsspørsmålene. – A/S Pelsvareutsalget, ti annonser, femogtyve millimeter, en spalte. – "Cerise" moteatelier seks annonser, ny tekst hver gang, betingelse at den kommer kloss ved siden av "Hvordan skal vi klæ oss"-spalten. Og så fire små luseannonser fra Ligårds kunsthandel.' Slik lød Heinis rapport da hun kom tilbake til kontoret like før klokken fire."⁶

Som "Mellom barken og veden", er "Ung dame av god familie" en tekst full av arbeidsglede, pliktfølelse, profesjonalitet og sosial bevissthet. Handagard ønsker åpenbart å fortelle om den spesielle stemningen i en liten redaksjon i maidagene 1945, men også om mangelen på barnepass og konflikten mellom avisverdenens krav og småbarnsmødres situasjon i datidens samfunn. I begge tekstene er en ung journalist hovedperson. Begge skildrer arbeidet og medievilkårene i detalj.

Dette er bare to av mange eksempler på de fiktive norske journalistfortellingene som dukket opp i mellomkrigs- og den tidlige etterkrigstiden. Journalistlærling Heini Hoff, journalist Helle og redaktør Karen Viller hadde mange kolleger i inne- og utenlands skjønnlitteratur og fikk enda flere i etterkrigstiden.

Krim, skrekk og romantikk

Journalister har siden midten av 1990-tallet vært hyppig forekommende hovedpersoner i populærlitteratur myntet på kvinner. Tidligere har macho-reporteren vært regnet som prototypen på en journalisthelt. Det siste tiåret har han fått rikelig med kvinnelig konkurranse. Helen Fieldings informasjonsarbeider og fjernsynsreporter Bridget Jones regnes som den første heltinnen i den nå så rike chick lit-sjangeren. Krimreporter og redaksjonsleder Annika Bengtson er hovedperson i Liza Marklunds kriminalromaner som hører til blant Nordens kritikerroste og mestselgende i sin sjanger.

På kinolerretet byr Woody Allans "Scoop" på en kriminalsak med en nysgjerrig journaliststudent i hovedrollen og en garvet, men død gravejournalist som "spøkelse". Om den mangler omfattende skildringer av redaksjonsmiljø, tar amerikansk film det forsømte igjen i "The Devil wears Prada" der nesten all handling skjer i mediehuset eller andre steder der hovedpersonen, redaktørassistent Andrea Sachs, oppholder seg i løpet av sin nærmest døgnkontinuerlige arbeidsdag.

Meryl Streep høstet noe av den heftigste filmkritikerrosen vi så i 2006 for rollen som Sachs despotiske motebladredaktøren Miranda Priestly. Anne Hathaway fikk ikke like gode anmeldelser for rollen som Priestlys assistent Sachs, men forfatteren bak filmen, Lauren Weisberger, hadde åpenbart utnyttet erfaringen som assistent for Vogues amerikanske sjefredaktør godt. Hun fikk sitt store gjennombrudd med romanen som kan plukkes fra stabler på alle flyplasser av den størrelsen som har bokhandel.

"The Devil wears Prada" ble lest som en nøkkelroman fra den kom ut i 2003 og omtales som en muligens spisset, men i bunn og grunn realistisk skildring både av redaktørrollen og av miljøet i en stor motemagasinredaksjon. Forbindelsen til dette virkelige – og glamorøse – medielivet ser ut til å være årsaken til den store oppmerksomheten både boken og filmen har fått.

⁶ Ibis s 68.

Fieldings og Marklunds romaner står i større grad enn Hathaways på egne ben som litteratur. Det at forfatterne har lang redaksjonserfaring og kjenner godt miljøene de skildrer, gjør at bøkene i tillegg til humoren og spenningen også kan leses og blir lest som realistisk og velbegrunnet mediekritikk. I særlig grad gjelder dette krimfortellingsene om Annika Bengtson.

Det er disse fortettede romanene fra kvinners utenlandske medieyrkesliv som overraskende nok beskrives som noe nytt i litteraturen. Og riktig nok hører det til sjeldenhetene at redaksjonslederne i journalistromaner er kvinner, men i USA har unge journalister vært romanheltinner fra ungpikébokens morgen. Hvilke kvinnelige mediearbeiderroller inneholder de amerikanske fortellingene, og hvilke bilder av journalistikken, redaksjonslivet og mediesystemet gir de?

Den aller første

La oss først ta et steg tilbake til litteraturhistoriens antatt første ungpikébokforfatter, Louisa May Alcott, som gjorde en av hovedpersonene sine til avisskribent. Alcotts populære klassikere "Little Women" (1886) og "Good Wives" beskriver fire nordsøstres modningsvei. Inspirert av John Bunyans religiøse dannelsesskrift "En pilegrims vandring", strever de med å stagge sine negative impulser og bli unge kvinner som i neste omgang kan bli gode hustruer. For den nest eldste Josephine, populært kalt Joe, innebærer personlighetsveksten også en utvikling som skribent. Den første boken slutter med at hun tør å sende inn sitt første manus til lokalavisen og får det antatt. En handling som sitter langt inne, men som representerer bokens eneste vei ut av det hjemlige kvinnedomenet og over i det store samfunnet og pengeøkonomien.

Allerede i denne første forløperen for chick lit-sjangeren, finnes det altså en ung kvinne som drømmer om bli journalist, om ikke reporter, så i det minste skribent. Vi snakker om tiden rett før nyhetsavisens gjennombrudd der litteraturanmeldelser og småstykker var store stoffkategorier i pressen. I følge Encyclopedia Britannica er skildringen av Joe selvbiografisk og kan være en realistisk kilde til kunnskap om hvordan unge kvinnelige skribenter ble rekruttert. Alcott skal selv ha forsørget mor og søstre ved å skrive romaner og småstykker.⁷

Biografiske opplysninger om kvinnelige forfattere fra midten av 1850-tallet og framover viser at mange av dem hadde medieerfaring. Dette gjaldt også i Norge. Amalie Skram anmeldte litteratur i flere aviser. Sigrid Undset skrev anmeldelser, reisebrev, essays og mye meningsjournalistikk, et skribentmangfold nokså typisk for både mannlige og kvinnelige forfattere på denne tiden. Likevel finner jeg ingen skribenter blant hovedpersonene i deres romaner.

Alcotts "Småfrøkner" med skribenten Josephine som en sentral karakter, kom i ny norsk utgave i 1923. Dette året får hun følge inn i norsk bokverden av en mer rendyrket journalistkollega, også denne i en amerikansk oversatt roman for unge piker.

May Iverson dukket opp i amerikansk litteratur som klosteskoleelev i 1904 og blir journalist i boken "May Iverson's Career" fra 1914. I årene fram til andre verdenskrig skulle May Iverson få selskap av flere journalistheltinner både i hjemlandet og i Norge. Det ser imidlertid ut til å være klare forskjeller i interesser og

⁷ Alcott, Louisa May, Encyclopedia Britannica vol 1, side 229.

ambisjoner mellom de amerikanske og de norske. Ideene og samfunnsutviklingen som gjorde disse romanene populære i mellomkrigstiden, ser imidlertid ut til å være mye av de samme.

Feminisme og lesermarked

Fra 1920-tallet spredte det seg på begge sider av Atlanteren en spremsk feminisme samtidig som det fant sted en ekspansiv medieutvikling. Mellomkrigstiden var en periode som her i landet er kjennetegnet ved økonomiske kriser, politisk polarisering og sosial nød. I USA ble nedgangstidene tidlig på 1920-tallet raskt avløst av perioder med sterk økonomisk vekst og en blomstrende forbruksøkning som fra midten av 1930-tallet også gjorde seg gjeldende i Norge.

Europa var preget av mannfolk-mangel etter at skyttergravskrigens skadet og drepte store deler av en generasjon unge menn. Om dette er årsaken, skal være usagt, men ingen som så mellomkrigstidens guttejenteidealer trengte være i tvil om at både Victoriatidens dydige innekvinne og den eneforsørgende pater familias var i oppløsning som kjønnsidealer. Selv om det er vanskelig å peke på akkurat hva som var årsaker og virkninger, åpnet disse flytende kjønnsbegrepene sammen med en rivende teknologisk og kommunikasjonsmessig utvikling, og framveksten av forbrukersamfunnet, nye yrkesmuligheter for kvinner.

Sekretær hadde vært et nytt kvinneyrke på begynnelsen av århundret. I mellomkrigstiden ble flyvertinne, sykepleier, filmstjerne og journalist yrker som signaliserte modernitet og var omgitt av atskillige glamourmyter.

Økonomisk vekst og økt fritid la samtidig grunnlaget for nye massemarkeder for populærkultur, ikke minst litteratur der tidens intense kjønnsdebatt kom til uttrykk i romanform. Tidens populærlitteratur for kvinner kunne derfor tilby et stort spekter av vakre, gløge og modige yrkesheltinner. I denne dame- og ungpikellitteraturen ble nye kulturelle impulser og endringer i yrkes- og privatlivet drøftet i historier som ble svært populære i samtiden selv om ingen av dem regnes blant klassikerne og knapt noen av dem har fått plass i litteraturhistorien. Likevel var altså debatten om kvinners bestemmelse, hva som var passende aktiviteter for kvinner og hvordan de skulle oppføre seg på arbeidsplasser et av de dominerende temaene i skjønnlitteratur for kvinner i perioden fram til 1940.

Klosterpiken og bohemen

Elizabeth Jordans "May Iverson som journalist" er en forløper for denne mellomkrigsheltinnen og kan ha tjent som inspirasjon for norske utgaver av sorten. Boken er del av en liten serie novellistiske romaner der bare to kom ut på norsk.

Hovedpersonen er klosterskoleeieven May Iverson og romanen begynner med at hun går ut som beste elev. Søster Irmingarde er blitt et ideal både intellektuelt og menneskelig, og på avslutningen forteller May sin generalfar at også hun vil bli nonne.

I et desperat forsøk på å få henne fra det, foreslår han noe han tidligere hadde vært sterkt imot, nemlig at datteren skal få forsøke seg som journalist et år. Nølende går May med på avtalen. Gjennom en klassevenninnes svoger skaffer hun seg praktikantstilling i New York-avisen "Lyskasteren" der den overarbeidede og oftest

brølende redaksjonssekretær Nestor Hurd er hennes nærmeste overordnede og den unge journalisten Godfrey Morris skal være hennes veileder.

May blir straks sendt ut på reportasje i et spøkelseshus og åpner sin karriere med å avsløre en falskmynterliga. Hun fortsetter i nyhetsjournalistikken og boken byr på fargerike skildringer både fra reporterlivet utenfor redaksjonen og fra det indre livet i avishuset. Kriminalsakene hun settes til å dekke og klostermoralens kollisjon med det journalistiske utelivet, byr selvsagt på den morsomste lesningen, men også Mays kamp for å skrive så godt og klart som mulig, og skildringer av maktforholdene i redaksjonen får plass. Ømtålige emner som kollegers seksuelle trakassering og en øvrighetskildes forsøk på å voldta henne blir i denne boken skildret som del av en ung kvinnes utfordringer på veien inn i journalistyrket.

Søster Irmingardes skriveregler gjør at May raskt gjør det godt som reporter, men stadig er hun i villrede og framstår som et gudsord fra klosteret. Mays famlende skritt inn i yrket og utelivet står i skarp kontrast til hennes eneste kvinnelige kollega, avishusets primadonna, bohem og femme fatale Mollie Merk, damen hvis ankomst i redaksjonen aldri går upåaktet hen.

"Mollie Merk var hr. Hurds aller beste kvinnelige sensasjonreporter – den som gikk op i luftskiber og beskrev sine fornemmelser, eller med vilje falt foran trikken for å vise at sikringsskjermen ikke ville virke. Hun var hva hun selv ville kalle "en frisk penn"; og "frisk" var hun tvers igjennom, liten og tynn og mørk, og så full av livskraft at hun alltid kom færende som skutt ut av en kanon."

Med stadig større livs- og yrkeserfaring, blir også May mer robust og lar seg ikke vippe av pinnen verken av Merk eller av sjefens skiftende humør.

"Jeg hadde vært ansatt i "Lyskasteren" i et år, og jeg brydde mig ikke mer om mine overordnedes hissigghetsanfall enn om støien og summingen av en mekanisk snurrebass. Selv Mollie Merk hadde sluttet å kalle meg klosterunge."⁸

May skifter etter hvert ut nyhetsjakten med featurejournalistikken og den fører henne blant annet ut på turné med Dr. Anna Harland, en skikkelse som skal være inspirert av presten og kvinnesaksforkjemperen Anna Shaw. I kapittelet om Harland drøftes det tidsaktuelle spørsmålet om kvinnens plass er hjemme eller i samfunnslivet.

Forfatteren bak May, Elizabeth Jordan, var født i 1865 og levde selv et liv der kvinnesamhold i alle fall i perioden hun skrev May-bøkene, var mer sentralt enn den tradisjonelle kjernefamilien. June Howards nøkterne artikkel om Jordan som skrivende kvinne, gir et klart inntrykk av at boken om May Iversons journalistkarriere i stor grad kan være bygget på selvbiografisk stoff. Jordans vei inn i journalistikken er nesten lik Mays, men til forskjell fra fiksjonsheltinnen, ble Jordan satt til å skrive for kvinnesiden. Dette skal hun ha mislikt sterkt og hun forteller i sin selvbiografi hvordan hun arbeidet seg bevisst bort fra dette stoffet over i nyhetsjournalistikken og dernest, som May Iverson, ble en innovativ featurejournalist som skapte nyheter gjennom sine oppsøkende reportasjer.

⁸ Jordan 1923:62.



Elisabeth Jordans roman "May Iversen som journalist", ble oversatt til norsk og utgitt i 1923.

Jordan ble i 1900 redaktør for "Harper's Bazar" og satt i stillingen til 1913. I denne og andre krevende redaksjonelle lederjobber skrev hun ungpikébøker og voksenromaner i ledige stunder. Hun skrev også skuespill, slik hennes ungpikelihoodinne etter hvert kommer til å gjøre, men i motsetning til May, giftet Jordan seg aldri.⁹

Fra featurejournalistikken går Mays veg til dramatikken og boken slutter med at hun får et skuespill oppført og at den tålmodig ventende Godfrey Morris frir og får ja. Han lover at han aldri vil få henne til å gi opp skrivingen og forfatterskapet sitt, mens May - helt sjangerriktig i romansesjangeren - på siste side tenker at ekteskapet må være den viktigste karrieren av alle.

Jaktet på krimskoop

Slike tanker er himmelfjernt fra innstillingen til den mest kjente av periodens amerikanske journalistheltninner. Penny Parker er hovedpersonen i serien *Penny Parker Mystery Stories*. Hun så dagens lys i 1939 i boken "Tale of the Witch Doll" og er et ektefødt barn av mellomkrigstidens serieboom.

Forfatteren var Mildred A. Wirt¹⁰ som fra 1930 hadde skrevet de første bøkene om detektivheltninnen Nancy Drew på oppdrag fra Stratemeyer-syndikatet.

⁹ Biografiske opplysninger om Jordan er hentet fra Howard 2006.

¹⁰ Født Mildred Augustin, gift Wirt og senere Benson, i oppslagsverk oftest kalt Mildred A. Benson.

Forfatterpsevdonymet på Nancy Drew-serien var Carol Keene. Wirt var første kvinne med journalistutdannelse i hjemstaten Iowa. Hun var reporter fra 1925 og skrev barne- og ungdomsbøker fra 1930. Hun giftet seg med en avisredaktør og begynte å arbeide som journalist igjen midt på 1940-tallet, blant annet som rettsreporter. Sin siste sak leverte hun bare dager før hun døde i 1994.

På bøkene om Penny Parker satte Wirt sitt eget navn. *Penny Parker Mystery Stories* ble en serie på 17 romaner utgitt fra 1939 til 1947 av forlaget Cupples and Leon. Penny Parker er datter av redaktør i avisen "Riverview Star", populært kalt "The Star". Anthony B. Parker er engstelig for datteren som på mange måter ligner Nancy Drew. Hun er kjekk, kvikk, modig, eventyrlysten, nysgjerrig, dyktig til å oppklare mysterier og hun har egen bil. Som Nancy er også Penny morløs, men har en reservemor i familiens husholderske.

I motsetning til Nancy har Penny verken bestevenninner eller kjæreste. Penny Parkers annet hjem er redaksjonen og hennes nærmeste i tillegg til faren og husholdersken, er de ansatte i "The Star". Når faren forsvinner i den niende boken, "Ghost by the Gate", er det Penny som kaster ut hans upålitelige nestkommanderende og selv tar over redaktørkrakken med full støtte fra resten av staben.



Penny Parker i en dramatisk situasjon i "Ghost by the Gate".

Pennys mål er ikke å finne *Ham*, men å avsløre spritsmuglere, falskmyntnere, spiritister og andre forbrytere som hjembyen Riverview åpenbart er full av. Belønningen er muligheten til å skrive de store avslørende krimreportasjene i farens avis. Betalingen hun får for dem er sårt tiltrengt påfyll i hennes alltid tomme

lommebok, for Penny trakter ikke bare etter spenning, rettferdighet og journalistisk ære, hun elsker også å kjøpe klær.

Mysteriene og oppklaringen står i sentrum i denne serien som må kalles en blanding av krim og spenningslitteratur, men *noen* glimt fra redaksjonslivet inneholder bøkene. Dessuten formidler Wirt klare oppfatninger av hvilken journalistikk som hadde høyest status. Leseren får også skriveråd med på veien, ikke minst da faren i beste krim- og cowboystil instruerer Penny før hun skal skrive sin første sak:

” ‘No flowery English,’ he said. ”Write it simple. Shoot straight from the shoulder and shoot fast.’ ”¹¹

Til tross for at Wirt skal ha likt Penny Parker-serien best av alle sine ulike spenningsserier, og trass i at Nancy Drew-bøkene solgte svært godt i Norge fra slutten av 1940-tallet, ble ingen av *Penny Parker Mystery Stories* oversatt til norsk. En av årsakene kan være at det på denne tiden fantes flere norske journalistheltinner, men også at enkelte anmeldere mot slutten av 1930-tallet skal ha begynt å klage over for mye arbeidsliv i ungpikenebøkene.¹² De norske fiksjonskollegenes ambisjoner og journalistidealer ble temmelig forskjellige fra May og Pennys.

Rik litteratur, få andre kilder

Norsk skjønnlitteratur om mediemiljø og mediespørsmål er også en omfattende sjanger som fortsatt vokser. Sigurd Evensmos ”Grenseland”-trilogi som ble utgitt 1947-51, er dramatisert for fjernsyn, og trolig blant våre mest kjente eksempler på store romaner med journalister i hovedrollene. Knut Hamsuns roman ”Redaktør Lyng” og Helge Krogs skuespill ”Det store vi” er andre eksempler på medieliv i fiksjonsform, for ikke å snakke om alle journalister og redaktører som kommer på scenen i Henrik Ibsens skuespill.¹³

Mannlige og kvinnelige forfattere og journalistkarakterer finner vi enda flere av i de vel 60 årene etter krigen, men her trenger vi å konsentrere oss om de kvinnelige fra mellomkrigstid og tidlige etterkrigsår.

Kvinnens yrkesliv i mediene ser ut til å være vanskelig å spore i tradisjonelle historiske kilder. Inntil nylig har det vært nærmest usynlig i den pressehistoriske forskningen. Norsk pressehistorie har i stor grad vært en historie om de store mannlige aviseierne og mediepionerene, om de modige mannlige redaktørene, om de dristigste mannlige nyhetsreporterne, de mannlige politiske debattørene og kommentatorene.

I norsk pressehistorie er få kvinnelige journalister, redaktører og debattører omtalt før 1990-tallet. Mellomkrigstidens medieekspansjon slapp flere kvinner til som fast ansatte journalister, men de ser ut til å ha vært fåtallige i den journalistikken som skapte journalistlegender. Nye studier har imidlertid vist at dette bortimot ”enkjønnede” bildet neppe er dekkende for historien, bare for hvilke historier som er videreført.

¹¹ Wirt 1939:208.

¹² Vold 1995.

¹³ Se Dahl, Hans Fredrik og Henrik G. Bastiansen ” ‘Gid nu snart meg bud blir brakt.’ Henrik Ibsen som medieteoriker” s 119-135 i Liestøl, Skov og Solum (red.) (2003) Mellom mediene. Helge Rønning 60 år. Oslo: Unipubforlaget.

Pressehistoriens narrasjoner etterlater som alle fortellinger, vridinger og store blanke felt i våre bilder av fortiden. For å fylle hullene som anekdotene og storhetsfortellingene etterlater seg, for å danne vår tids bilder av fortidens mediesystem, -hverdag og -innhold, og særlig av kvinners mediearbeid, ser det ut til å være god grunn til å jakte på nye typer kilder og andre tolkingsredskaper enn de mediehistorien til nå har benyttet seg av.

Levning, men også beretning?

Påstander om skjønnlitteraturen som uttrykk for samfunnstrender, som speil for sin tid, fremmes ofte. Dette betyr ikke at slike verker uten videre kan tas inn som en av "alle arter av observasjonsdata som historikeren bygger på i sin forskning", for å bruke Ottar Dahls definisjon av "historisk kilde" eller "historisk materiale".¹⁴

Historikere flest vil vel gå med på at skjønnlitterære verk er levninger, rester etter fortidsaktivitet. Men de vil være svært skeptiske til bruk av skjønnlitteratur, spillefilm og andre fiksjonsfortellinger som beretninger, som kilder til opplysninger om hvordan fortiden har vært.

For det første er fortellingene blitt til innenfor et felt med store konsesjoner til bruken av fri fantasi. Oftest har forfatteren helt andre mål enn å skrive realistisk. Noen ønsker å vise sin samtid slik han eller hun mente den var, men heller ikke slike fiksjonsverk er skapt med de krav til dokumentasjon som en historiker må stille. Det er bare helt sjelden mulig for oss uten videre å vite hva som er diktning og hva som er dokumentarisme. Og selv der vi mener å vite at det dokumentariske innslaget er stort, vil grensene oftest være vanskelige å spore. Det finnes enda flere gode grunner til skepsis mot å bruke skjønnlitteratur som kilde til fortidslivet, men noen av dem kan også kalles fordommer.

For å mane til en viss ydmykhet kan det være på sin plass å minne om den amerikanske idehistorikeren Hayden Whites kritikk av historiefaget. Etter hans mening er også historikerens eget produkt tolket og blitt til ved bruk av selektiv kunnskap og begrenset fantasi. Ikke minst er det, som all skriftlig fremstilling av forløp, formet over plot, meningsrelasjoner og etiske preferanser, "lester" som White mener ligner de som mytologiske fortellinger og skjønnlitteratur er skapt over. For å sette Whites kritikk på spissen, kan dette gjøre historieskrivningens framstilling av fortiden like fiktiv som hvilken som helst diktning.

Dette tar vi selvsagt med klyper av salt, men takker for påminnelsen. For nettopp Whites påpeking av plotting, det jeg i denne sammenhengen vil kalle sjangerstyring, kan sammen med noen av de få metodetekstene vi har om skjønnlitterære kilder, være en nøkkel til å komme videre. La oss først ta for oss metodelitteraturen.

¹⁴ Ottar Dahl 1967/1994:31.

"Opplevelser av sin tids virkelighet"

Historisk metodeteori om skjønnlitteratur som kilde er ikke stor, men noe finnes. Edvard Bull d.y.s artikkel "Skjønnlitteratur som sosialhistorisk kildemateriale" ser ut til å være den mest siterte og mest omfattende metodedrøftingen på norsk, men også historikerne Gro Hagemann, Heidi Meen og Jarle Simensen har tatt for seg metodeproblemer rundt bruk av fiksjonskilder.¹⁵ Flere av disse tar utgangspunkt i at skjønnlitterære kilder ofte kan være fristende å bruke. For det første der de er det eneste en finner som ser ut til å belyse prosaiske, men for historikeren svært verdifulle, sider ved fortidslivet. For det andre fordi de kan fortelle om slikt som ikke ofte kan leses ut av andre kildetyper. Fiksjonsskilddringer kan gi oss et bilde av menneskers livsfølelse, holdninger, idealer og verdier i bestemte miljøer og perioder. I stedet for å avvise fiksjonsfortellingene, kan en bruke metodiske drøftinger og kildekritiske "regler" til å styre unna det verdiløse i fortellingene og finne det som måtte være av historikergull.

Hovedformålet med historikernes bruk av skjønnlitteratur som kilde, er "å søke hjelp til å "gjenoppleve" fortidsmenneskers liv", skriver Bull. Slike kilder kan gi opplysninger "om menneskers opplevelser av sin tids virkelighet", "opplysninger om konvensjonelle holdninger, meninger, moralbegreper", "opplysninger om 'ytre ting' " og være et "uttrykk for ideologisk påvirkning som fortidens mennesker ble utsatt for". Bull ser med andre ord klare verdier ved skjønnlitteratur som kilde. Han har imidlertid også en lang liste med kildekritiske spørsmål som må reises av historikere i arbeidet med skjønnlitteratur.

For det første må historikeren spørre hva forfatteren kunne vite om det som er skildret. Det kan også være nyttig å vite hvilke lesere som var målgruppen og vurdere hva *de* kan eller må ha visst om det som skal studeres. En må også spørre hva som var forfatterens hensikt med å skrive det i romanen som historikeren ser som interessant.

Bull setter også opp "Mulige kritiske 'regler' ", der de mest interessante er at hovedpersoner og de litterært mest sentrale momentene ofte er friere diktning enn bipersoner og sidemotiver eller miljømessige "baktepper". Det er også verdt å nevne Bulls påminnelse om at en forfatter bare er én kilde, og at "en dikter er alltid en atypisk person – mer atypisk jo mindre litterært hans miljø er". Dette siste punktet er ett av dem vi i det følgende skal komme oftest tilbake til.

Sjangerkrav som feilkilde

Bull var en sentral sosialhistoriker. Trekk i artikkelen tyder imidlertid på at han som de fleste historikere av sin generasjon, ikke var særlig bevandret i litteraturanalyse. Bulls påstand om at miljøskilddringen i tilsynelatende selvbiografiske romaner kan "vurderes på linje med memoarer", kunne neppe ha blitt fremmet uimotsagt i dag.¹⁶ Narrativ teori var i 1977 på vei inn i det norske historiefaget, men det skulle ennå ta flere år før Hayden Whites og andre tekster om sjangerkonvensjoner som feilkilde, ble del av norske historiestudenters metodepensum.

¹⁵ Bull 1977, Hagemann 2003, Meen 1999, Simensen 1977.

¹⁶ Bull 1977:89.

Jarle Simensens foredrag fra samme nordiske konferanse tar imidlertid inn kjennskap til sjangerkonvensjonene på forfatterens tid som nødvendig kildekritisk etappe før en begynner å "slutte fra skjønnlitteratur til forfatter og hans samtid".¹⁷

Gro Hagemann er også oppmerksom på sjanger som kildekritisk problem og drøfter det ved hjelp av Umberto Ecos teorier om humor når hun vurderer Nils Müllers populære filmkomedie "Kvinnens plass" fra 1959 som en av flere kilder til studiet av kjønnsrolletenkningen på den tiden.¹⁸

Heidi Meen tar sjangerkravene i betraktning når hun i sin hovedoppgave bruker mellomkrigstidens ungpikerebøker som kilde til å forstå den tidens idealer.¹⁹

Skjønnlitteratur er altså vurdert som kilde til sosial- og mentalitetshistorie. Den er også drøftet som kilde til kulturkonflikter, slik den britiske kulturhistorikeren Nicola Humble gjør når hun bruker britiske populærromaner for å nærme seg britisk middelklassens mentalitet i årene 1920-1959. Her finner hun ikke bare normer, men også skjønnlitteratur som uttrykker idealer i konflikt og bevegelse mellom tradisjonelle konvensjoner og modernitet i et Storbritannia fullt av mennesker på kjønns- og klassereiser.²⁰

Den fyldigste litteraturen som kritisk drøfter forholdet mellom litterære tekster, fiksjonsfortellinger, sjangerkrav og historiske "realiteter", finner en imidlertid i forbindelse med den historiefaglige biografiskrivningen og særlig når den biograferte er forfatter.

Den biografiske metoden var lenge dominerende i litteraturfaget. Den hvilte på antagelsen om at man kan forklare trekk i en forfatters verk ved å vise til hendelser i vedkommendes liv, og omvendt få vesentlige biografiske opplysninger om forfatterens holdninger, erfaringer, bakgrunn og tanker ved å studere hennes verk. Den biografiske metoden ble forkastet tidlig i etterkrigstiden og siden skydd som pesten helt til litteraturvitene de siste årene igjen har turt å undersøke om, og i så fall på hvilken måte, en forfatters verk likevel kan være en verdifull kilde til mer enn yrkeslivet og bibliografien i vedkommendes biografi, og omvendt.²¹

I følge Marianne Egelands studie av norske forfatterbiografier, er det særlig sjangerkrav fra antikkens heltefortellinger og den romantiske dikterrollens nedarvede krav om hjemløst eksil, melankoli, utstøthet og rus som danner mønsteret for norske forfatterbiografier.²²

Mange av journalistfiksjonene som er beskrevet her, faller innenfor dannelsesromanens mønster med unge mennesker som kommer ut i verden og modnes gjennom prøvelser og veiledning fra erfarne personer de møter på sin tornefulle medievei. En finner tydelige innslag fra romansesjangeren der en kjærlighetshistorie skal være hovedtråden, men også representanter for spenningssjangeren. Romanene om Penny Parker må regnes til krimsjangeren.²³

¹⁷ Simensen 1977:92.

¹⁸ Hagemann 2003:155-6.

¹⁹ Meen 1999:1-2.

²⁰ Humble 2001.

²¹ F. eks. Sejersted 2006.

²² Egeland 2000 og intervju i Aftenposten 23.02.2000.

²³ Sjangertypologien følger stort sett Cawelti 1976.

En foreløpig konklusjon kan altså være at skjønnlitteratur ikke er historieskriving, men at fiksjonsfortellinger kan være verdifulle levninger og etter vanlige kildekritiske regler må kunne vurderes som beretninger, for våre formål beretninger om kvinners arbeidsliv i mediene.

Helles vei inn i pressehistorien

For å vurdere om Handagards Helle og Saxegaards Viller kan få plass i pressehistorien, skal vi her ta sjangerkravene i betraktning som feilkilde, men først følge Bulls gode råd og undersøke forfatterens kjennskap til det vi ønsker å vite mer om. Vi må også drøfte hva deres tenkte publikum kan ha visst og ment om dette, og hvilken hensikt Handagard og Saxegaard kan ha hatt med å skrive tekstene. Vi trenger altså først å vite noe om de to forfatterens CV og om hvem de skrev for.

Herborg Handagard var født i juli 1909 og arbeidet som journalist fra 1934. Hun arbeidet i Sunnmøre Arbeideravis til den gikk inn året etter, så i NTB fram til 1945 og deretter i Sunnmøre Arbeideravis igjen fra den startet opp i 1945 til hun begynte som journalist ved Arbeidernes Pressekontor i 1948. Hun ble ansatt i Arbeiderbladet i 1950 og gikk av med pensjon derfra i 1979. Deretter var hun journalistvikar i Programbladet til 1980. Handagard var 35 år gammel journalist og ammende småbarnsmor i maidagene 1945.²⁴



Herborg Handagard, portrettert av Finn Graff i anledning av at hun gikk av med pensjon. (Arbeiderbladet 14. juli 1979, utlånt av Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek).

²⁴ Alle biografiske opplysninger om Herborg Handagard er gitt av hennes datter Ingvild Handagard i mail til forfatteren 10.1.2007.

En litteraturviter av den gammeldagse sorten ville kanskje lest sammenfallet mellom forfatterens og den fiktive hovedpersonens forbokstaver som tegn på at novellen var selvbiografisk og dermed å ligne med memoarer. Her skal det i stedet legges vekt på at det vi har av biografiske opplysninger, forteller at Handagard kjente godt både journalistlivet i en liten arbeideravis i maidagene 1945, at hun kjente hverdagen for en yrkesaktiv småbarnsmor og at hun visste hvilke situasjoner som kunne oppstå i livet til en kvinnelig journalist med små barn i denne intense pressehistoriske perioden. Novellen fyller altså dette kravet på Bulls kildekritiske liste.

Kan den også brukes til å slutte noe om større deler av pressemiljøet, om de andre karakterenes situasjon? Siden novellen er skrevet som en subjektiv fortelling, er det Helles opplevelse og tolkning av menneskene rundt henne vi møter, ikke objektive påstander om hva de tenkte selv. Vi kan altså ikke bruke novellen som kilde til redaktørens og faktors syn på saken og trenger ikke vurdere om Handagard kan ha visst nok om dette. Men nettopp denne subjektive vinkelen styrker novellens kildeverdi i forhold til vår problemstilling. Vi har å gjøre med en forfatter som ser ut til å begrense seg til nettopp å skrive om slikt hun visste mye om.

Bulls påminnelse om at forfatterne oftest er avvikere innen det miljøet de skildrer, gjelder heller ikke for Handagard. Hun hadde vært journalist i mer enn ti år og fortsatte som journalist helt fram til pensjonsalderen. Vel kan hun ha hatt ambisjoner om å bli skjønnlitterær forfatter, men det representerte ikke særlig stort avvik siden svært mange journalister huset slike drømmer både den gang og nå. Flere drev da også, som Handagard, et visst vekselbruk mellom journalistikken og skjønnlitteraturen. Det er likevel ingen tvil om at hun først og fremst var journalist. Hun har ingen stor skjønnlitterær produksjon, men var produktiv journalist i mer enn 45 år og skrev de siste 14 årene daglige petiter i Arbeiderbladet under signaturen *herb*.²⁵

Hvilke lesere Handagards novelle var skrevet for, vet vi ikke, men jeg kan tenke meg at "Magasinet for Alle" var en aktuell publiseringskanal. Det er lite trolig at et bredt publikum hadde innsikt i, og dermed kunne være et kritisk filter for de pressehistorisk interessante sidene ved den livssituasjonen hun beskriver. Det en del lesere imidlertid kan ha hatt innsikt i, er dobbeltarbeidet og følgene av mangel på barnepass.

Forfatterens hensikt med å skrive, er et annet av de kildekritiske punktene Bull nevner. Siden Handagard døde i 2000, kan vi ikke sikkert få vite hva drivkreftene var. Novellen plasserer seg klart som tendenslitteratur og særlig dens siste setninger peker på et kvinnepolitisk motiv som kan ha spisset skildringen i problematiserende retning.

Vi vet at Handagard var arbeiderpartipolitiker i Ålesund kommunestyre på det tidspunktet vi kan anta at novellen ble skrevet. Viktigere her er det at hun også var formann i Plannemda for barnehageutbygging i Ålesund. Dette kan få oss til å tro at det har vært viktigere for henne å skrive en fortelling om hva manglende barnehager kan føre til enn å være så veldig nøye med realismen. Det kan imidlertid like gjerne forholde seg omvendt, at hun engasjerte seg i barnehageutbyggingen og valgte den sosialrealistiske sjangeren fordi hun hadde kjent virkningene av mangelen på trygt barnepass på kroppen.

²⁵ Rundt 4000 stykker i følge Ingvild Handagard.

Dette åpenbare politiske formålet trenger heller ikke forringe den pressehistoriske verdien av novellen som situasjonsbeskrivelse av en journalist og småbarnsmors arbeidsdager i en arbeideravis som starter opp igjen etter krigen. Den siden kan gjerne betraktes som Bulls miljømessige "bakteppe", forhold der han regner med å finne større realisme enn i de sidene som kan regnes som forfatterens hovedanliggende. Helle kan trygt få en plass i pressehistorien.

Hva med redaktør Viller?

Når det gjelder redaktør Karen Villers pressehistoriske skjebne er bildet mer komplisert. Det kommer ikke av manglende kunnskap om forfatterens liv og kjennskap til pressemiljøet. Annik Saxegaard var født i Stavanger i 1905. Hun forsøkte seg som skuespiller et år etter artium i 1925, men begynte tidlig som skribent. Hun var all roundjournalist og arbeidet i reklame. Hun skrev leilighetsdikt, taler og ukebladnoveller. Hun var radiopioner fra 1925 og ble landets første radiotante som leder for "Piketimen" på Bergen kringkaster annenhver onsdag i årene før og etter krigen.²⁶ Saxegaard arbeidet under Carl Just i "BA-magasinet", "Bergen Aftenblad"s uketillegg, til det gikk inn. I 1933-34 startet hun magasinet "Vi kvinner" sammen med kollega Liv Koother Luhn,²⁷ et dameblad utgitt i Bergen med "Hus, hjem, husstell og moter etc." som stoffområde, med et visst litterært preg, men uten Urds innslag av tekster fra kjente kunstnere. Saxegaard var redaksjonssekretær, Koother Luhn redaktør og sammen skrev de det meste av stoffet.²⁸

Saxegaard var del av kretsen rundt forfatteren Zinken Hopp. I følge Irene Iversen, var hun en av dem som sterkest inspirerte den klaverpedagogutdannede Torborg Nedreaas til å begynne å skrive.²⁹

Selv debuterte Saxegaard som forfatter med småbarnsbøker i 1933. Fra 1935 og helt fram til 1970-tallet skrev hun romaner for unge piker og kvinner. I alt ga Saxegaard ut 99 bøker, mange under ulike psevdonym, 20 av dem skrevet på tysk. Under forfatternavnet Berte Bratt solgte hun mer enn en million tyske bøker og skal ha vært en av Tysklands mest kjente og leste jentebokforfattere. Saxegaard var gift og skilt to ganger. I 1958 flyttet hun til Tyskland og bodde sammen med en venninne i Kiel til sin død i 1990.³⁰

Skildringer av "arbeidslivets, samarbeidets og kvinnefellesskapets gleder" er karakteristikken barnelitteraturforskeren Karen Beate Vold gir Saxegaards litterære prosjekt. Slik brøt hun med de snevre rammene for den tradisjonelle ungpikéboken.³¹ Fra voksenbokdebuten med "To værelser og kjøkken" i 1935 – også den med en ung, kvinnelig journalist som hovedperson - til 1945 skrev Saxegaard flere romaner om "selverhvervende kvinner i den lavere inntektsskala", som det het i en anmeldelse.³² Hva hun produserte av journalistikk etter at "Piketimen" gikk av luften, er ikke kjent.

²⁶ Birkeland, Risa og Vold:140.

²⁷ Vold 1995:102 og Kvaale 1986:90.

²⁸ Vold 1995:101.

²⁹ Iversen 2006.

³⁰ Ibid 101.

³¹ Vold 1995:101.

³² Sitert etter Birkeland, Risa og Vold:140

Ut fra disse opplysningene kan vi anta at Saxegaard kjente godt til det medielivet hun skildrer i "Ung pike av god familie". Saxegaard skal ikke ha kommet fra noen rik familie, men tvert om hatt stor forsørgerbyrde for en gammel mor, så Heinis situasjon kjente hun nok ikke. Men vilkårene for en erfaren og nøktern gründers arbeid i et dameblad og et weekendmagasin i provinsen visste hun hva var både av egen erfaring og som medarbeider hos Just og redaksjonssekretær hos Koother Lauhn.

Hennes lesere kjente derimot lite til dette, så markedets smak eller kunnskaper kan ikke ha garantert noen realisme i fortellingen. Saxegaards bøker retter seg i 1942 mot et typisk ungkvinnemarked. Helt siden voksendebuten hadde hun utfordret både ungpике- og dameroman-sjangeren med skildringer av ukonvensjonelt kjærlighetsliv og med mer skildring av profesjonelt kvinnefellesskap og arbeidsliv enn det man ventet seg av sjangeren, så helt styrt av disse konvensjonene er romanene hennes ikke. Men de ble mindre utfordrende etter hvert. Kritikerne reagerte særlig sterkt på debutens seksuelt frie journalistheltninne, men også omfanget av arbeidslivsskildring ble det reagert på. Yrkesliv var ikke fremmed i dame- og ungpikeromansjangeren, men det skulle være en bisak, en bakgrunn for hovedfortellingen som handlet om hvordan *hun* fant og fikk *ham*.

Det er derfor grunn til å tro at arbeidslivsskildringen i "Ung pike av god familie" er villet og ikke skyldes krav i ungpikesjangeren. De kravene fylles når romanen etter hvert får tydeligere preg av romanse og slutter med at Heini er trygt plassert i ekteskapet.

Når det gjelder skildringen av redaksjonsarbeidet er det imidlertid mer sannsynlig at sjangerkravene kommer fra yrkeslivssjangeren som i Norge ikke er så stor, men desto mer frisk og freidig. I motsetning til den litterære gullalderens arbeiderromaner som ofte var fulle av slit og savn, legges det i mellomkrigstidens yrkesromaner for kvinner, vekt på arbeidslivets lyse, frigjørende og modnende sider. Heini kan deppe og føle både fornedrelse og at hun kommer til kort, men hun fordøyer, tar oppgjør med seg selv og går på igjen med krum hals. I hovedsak er Saxegaards kvinneskikkelser mestrende, kvikke og optimistiske. Selv når redaktør Villers må erkjenne at kapitalen er tapt og bladet "Kvinner" må gå inn, er skildringen langt fra noen tragedie.

Denne friske livsinnstillingen kan gjerne være tidstypisk for kvinnelige journalister på denne tiden, i særlig grad kan den ha vært det for de av dem som var uredde nok til starte eget blad. Redaktør Villers manglende kvinnelighet kan også være autentisk, men det kan like gjerne være at leserforventningene slår inn her. Tidlig på 1940-tallet kunne dameromanleserne åpenbart akseptere en kvinne som gjør noe så utypisk som å være redaktør og sjefe kraftig med andre kvinner, men de svelget henne trolig lettere når hun utstyres med mannlige egenskaper. En slank, pen, kompetent redaktør med "it" og mannetekke som sjefet og tok tøffe avgjørelser, ville muligens satt seg fast i halsen.

Karen Villers tøffe type kan altså være formet av leseridealer – hvis ikke skildringen av Villers rett og slett bygger på levende modell. Saxegaards radiokollega Einar Schibbye som etter krigen stort sett skrev under psevdonym, har i pikeboken "Fride ved mikrofonen", en annen journalistroman, en skildring av den Villers-lignende Piketime-redaktøren "tante Britt" som kan være inspirert av Saxegaards egen framtoning.

"Tante Britt (...) var ugift og bodde på hybel på østkanten. Tante Britt var en tynn, sprellende livlig dame med stort forpjusket hår som hun visst aldri hadde satt en kam i. Hun (...) hadde friske og djerpe meninger om alt. (...) det var ikke få som i tidens løp hadde fått høre et sannhetens ord av tante Britt."³³



"Fride ved mikrofonen" ble utgitt i 1952.

I norske journalistromaner er det ikke mange erfarne, uredde, hyperfeminine journalister som Jordans journalistdiva Molly Merk. De fleste med fartstid ser ut til å være smidd over tidens mannlige journalistimage. De kvinnelige veteranene er frittalende, hardarbeidende og rufsete typer som tegnes i skarp kontrast til de unge,

³³ Schibbye/Findal 1952:20.

uprøvde og alltid pene hovedpersonene. Unntaket fra dette mønsteret er den kontroversielle Benedicte Helmer i Saxegaards debutroman. Denne skal vi straks treffe, men når hun skriver "Ung dame av god familie" ser det ut til at Saxegaard i større grad følger sjangerkonvensjoner.

Saxegaards motiver for å skrive boken kan også gi grunn til å tro at sjanger- og publikumsholdninger har bidratt til å forme persontegningene og tonen. Ut fra det vi vet, ser det ut til at Saxegaard i 1942 skrev populærromaner for å leve av forfatterskapet. Fram til morens død i 1950 hadde hun stor forsørgelsesbyrde. Hun skal da også ha lyktes godt. Forfatterskapet hennes ser ut til å dreie stadig mer i retning av det salgbare og personutviklingen får sjablongpreg.

Det er derfor god grunn til å være kritisk og selektiv i bruken av "Ung dame av god familie" som pressehistorisk kilde, selv om dette ikke gjør den verdiløs i forhold til visse problemstillinger. Det Saxegaard skriver om vilkårene for å drive et dameblad utenfor hovedstaden, kan ingen sjangerforventninger ha plassert i boken. I disse miljødetaljene står hun fritt til å ta i bruk historiske forhold hun kjente ut og inn, ikke slik de kan ha vært i 1942 da boken kom ut, men i første halvdel av 1930-tallet da Saxegaard arbeidet i "BA-magasinet" og "Vi kvinner".

Damesideredaktøren

"To værelser og kjøkken" heter den første norske journalistromanen med kvinnelig hovedperson. Dette er debutromanen som Annik Saxegaard skapte slikt rabalder med. Ikke på grunn av journalistikken, men fordi skildringen havnet midt i 1930-tallets norske moraldebatt med en heltinne som levde et fritt, vennskapelig seksualliv og omtalte samleiet som å drikke når man var tørst og sove når man ble søvnig.

I den grad vi har noen journalistdivaer i norsk skjønnlitteratur, må Benedicte Helmer være en av dem. Romanen begynner med at heltinnen ser tilbake på tiden fra hun kom til Oslo foreldreløs og blakk.

"For to år siden eide jeg fem kroner og femogtredve øre. I dag har jeg pelskåpe og grammofon og livspolise og 850 kroner i banken og fast jobb og kreditt hos bakeren og slakteren. Det er som et eventyr."³⁴

Men jammen har Benedicte jobbet for det. Hun stampet arvesmykkene, skrev og tegnet som en gal, snart for én redaksjon, snart for aviser av én politisk farge, snart av en annen. Gjorde forefallende arbeid i redaksjonene og fikk av og til et større oppdrag til hun ble oppdaget av redaktøren, begynte å bli lagt merke til av leserne, skrev noveller i et ukeblad, "Og så blev jeg utnevnt til redaktør av "Kvinnesiden" i avisen."

Benedicte fester og røyker og kjøper modellkjoler. Hun tjener 400 kroner i måneden mot kontordamens 125, og "hilses erbedig av de tjenende ånder på mannequinoppvisninger og bordedekningsskonkurranser. Om jeg skal si det selv, så er det godt gjort. Jeg er akkurat fylt seksogtyve."

Det er en offensiv og tydelig moderne heltinne Saxegaard byr oss på. En som hater fattigdommen hun levde i som barn. En som vil opp og fram, som nyter å tjene

³⁴ Saxegaard 1935:6.

godt, som er stolt og selvsikkert, feirer utradisjonell jul med grammofonmusikk på en venns hybel og anbefaler sine lesere å bake ”*moderne og lettvindte kaker*” til høytiden. Rundt henne finnes det ingen kvinnelige kolleger, men en kontordame som tjener dårlig og begår underslag, og en barnemorderske som blir tjenestepike hos den ugifte advokaten Solveig Strand, den eneste godt voksne yrkeskvinnen i romanen.

Drøftinger av fattigdom versus suksess, kjærlighet versus instinkter, seksuell og annen frihet versus trygghet i ekteskap og familie er tilsynelatende sterkere temaer i denne romanen enn de redaksjonelle prosessene. Men bakteppet for festlivet, erotikken, abortdiskusjonene, de økonomiske dramaene og livshistoriene er hele tiden Benedictes iherdige yrkesliv der hun arbeider seg inn i redaksjonen, avanserer fra korrekturleser til damesideredaktør, redigerer og tenker ut stoffideer, har fribillett på kino og andre privilegier journalister hadde på den tiden.

I hennes samtaler med Solveig Strand møtes livsvalg på det allmenne planet med drøftinger av presseetikk og journalistikken som yrke. Slik svarer Benedicte når den eldre spør om hun i sitt yrke har bruk for sin ”forstand og annet”:

”Jo, særlig ”annet”. Jeg har bruk for smartness og bluff og utenpåklint elskelig vesen – tror De det er åndshøinende å referere mannequinopvisninger og bordekningskonkurranser? Tror De det skal forstand til å skrive at firmaet Olsen & Hansen i år lanserer et nytt stoff til aftenkjoler?”

Benedicte trenger pengene og har knapt hatt tid til å reflektere over om hun passer som journalist, men av og til synes hun det er morsomt:

” (...) Som når jeg kan få skrive en viktig artikkel, helst om noe jeg har sett mig arg på. Det liker jeg. Jeg liker å krysse klinger med noen, jeg liker å jonglere med ord, jeg liker å snu og dreier på en ting slik at jeg blåser motstanderens forsvar over ende.” Solveig Strand smilte. ”De er med andre ord ikke ferdig med de journalistiske barnesykdommer ennå,” lo hun.”

Denne kritiske distanseringen fra journalistyrket er et trekk ved romanen det absolutt må være verdt å reflektere over for en pressehistoriker. Annik Saxegaard drøfter journalistikken, dens vilkår og publikums holdninger til den i ”To værelser og kjøkken”. Innblikket i journalistarbeidet, i redaksjonell tenkning og de administrative og økonomiske sidene ved å drive et trykt medium på 1930-tallet synes likevel være større i romanen Saxegaard ga ut i 1942. Dessuten finnes Karen Viller der. Hun som har arver tyve tusen kroner og vil starte ”et dameblad beregnet på å heve damebladsnivået. Et litterært dameblad om du vil”.³⁵

Også i Lill Herlofson Bauers ”Full fart forover”, Ulla Meyers ”Frøken Journalist” og Bjørg Gaselles serieroman ”Mette-Marit russepike” møter vi som bifigurer, kvinnelige journalistspirer og redaksjonsmedarbeidere fra borgerskapet som skriver for feature- og damesidene med ambisjoner om å ”heve nivået”. Kan dette ha vært ambisjoner mange journalister hadde på denne tiden, eller uttrykker det en konsesjon til en kritikk av journalistikken som var utbredt i de lesergruppene romanene henvendte seg til?

³⁵ Saxegaard 1942:17.

I disse romanene tegner forfatterne også et bilde av hard konkurranse mediene imellom, en konkurranse som fører til sensasjonsgrep og går utover journalistikken, beskrivelser som trolig kan være fruktbare å studere for pressehistorikere.

Glamourpreget som omgir hovedpersonene i disse romanene må imidlertid høyst sannsynlig skrives på sjangerregningen. At Tuxen Tonning og Meyers Grete Torsteinsen er nybegynnere som ser seg selv i kontrast til eldre, erfarne journalister av femme fatale eller grå-mus-typen, kan trolig skrives på samme konto som frøken Villers og tante Britts manglende femininitet. Det kan si mer om sjangerkrav og samtidens fordommer enn om hvordan erfarne, kvinnelige journalister var på den tiden. Heltinnen framstår unektelig som enda mer sjangernødvendig tekkelig, ren og vakker i kontrast til slike figurer. Om tidens oppfatninger av erfarne kvinnelige journalister var slik, er bare ett av forholdene som disse romanene gir en lyst til å undersøke nærmere.



Ulla Meyers "Frøken journalist" ble utgitt i 1936.

Mediehistorisk inspirasjon

Skjønnlitteratur om journalister er ikke historieskriving, men som vi har sett, kan den høyst sannsynlig gi verdifulle opplysninger og stemningsrapporter fra fortidens redaksjonsmiljøer. Den kan fortelle om arbeidsvilkår, økonomi og følgene av mediekonkurransen. Og gi pekepinner om hvor man skal lete etter mer håndfaste

kilder. Vi har sett at forfatternes biografi er viktig for å vurdere disse romanene som mulige historiske kilder. Først og fremst er det viktig å kjenne deres yrkesliv og sosiale bakgrunn.

At de fleste av disse romanene ble populære, borger ikke for realistisk innhold på felter leserne ikke kjente særlig godt, som innsiden av redaksjonene. Men det populærlitterære ved disse romanene kan gjøre dem til bedre kilder enn romaner fra den "høye" litteraturen. I det minste om vi følger Bull som skriver at "dårlig" litteratur ofte er den mest pålitelige av de to når det gjelder miljøskildringer.

I flere av bøkene vi ikke har sett mye på her, for eksempel Scibbys "Fride ved mikrofonen", ser opplærings- og opplysningsformålet ut til å ha vært den viktigste årsaken til utgivelsen, ved siden av å skaffe forfatteren inntekter. Boken om purunge Fride Grans vei fra ren amatør til ansatt i Norsk Rikskringkasting inneholder både beskrivelser av tekniske sider ved radioarbeidet og lange diskusjoner om formelt versus muntlig radiospråk. I en slik bok må en kunne regne med at de praktiske opplysningene er bevisst realistisk beskrevet. Fra ferske forskningskilder vet vi at også Schibbys beskrivelse av radiofolks ulike språkidealer kan ha mye realisme i seg.³⁶

Innsikt i sjangerlære og bokhistorie er vesentlig kunnskap for å kunne skrelle bort de delene av fiksjonen som er skrevet for å møte sjangerkonvensjoner og markedsforventninger, for å holde seg inne med de riktige segmentene i leserhierarkiet og selge godt. At romantikken og glamouren innføres på grunn av leserforventninger, har vi vært inne på. Et annet spørsmål som kan undersøkes med sjangerkravene som kildekritisk redskap, er den tydelige forskjellen mellom heltinnenenes stoffområder i amerikanske og norske journalistromaner. Mens Wirt og Jordans heltinner er kriminalreportere med nyhetsjournalistikken som ideal, er det feature- og kvinnesidejournalistikken som er de norske heltinnenenes domene og ambisjon, hvis de da ikke er ute etter å "heve damebladnivået" ved å starte litterære magasiner, eller blir skjønnlitterære forfattere. Er årsaken til disse forskjellene reelle verdiforskjeller i datidens norske og amerikanske presse? Viser forskjellen at norske kvinnelige journalister hadde større begrensninger når det gjaldt stoffområde? Eller er det samfunnskonvensjoner, lesermarked og sjangerkrav som hindrer de norske forfatterne i å utstyre sine romaner med uredde journalistheltinner på jakt etter avsløringer og krimcoop?

Forfatterens samfunnstolkning "vil alltid interessere en historiker og kan stimulere til hypotesedannelse", skriver Jarle Simensen. Skjønnlitteraturen kan åpne områder som har vært lukket for forskningen, "bryte tabu og stimulere til faglig debatt og forskning".³⁷

Hvis journalistene Helle, Fride Gran, Heini Hoff, May Iverson, Penny Parker, Tuxen Tonning eller redaktørene Karen Viller og Benedicte Helmer kan inspirere til hypotesedannelse og flere pressehistoriske undersøkelser av kvinners mediearbeidsliv, må det i seg selv gjøre fiksjonsfortellingene om dem til verdifulle mediehistoriske kilder.

³⁶ Vagle 1997.

³⁷ Simensen 1979:92 og 95.

Skjønnlitterære kilder:

Alcott, Louisa May (1923) Småfrøkner. Oversatt av Elise Horn. Kristiania: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard)

Bauer, Lill Herlofson (1942) Full fart forover. Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard)

Gaselle, Bjørg (1955) Mette-Marit russepike. Oslo: Nasjonalforlaget A/S

Handagard, Herborg "Mellom barken og veden" Upublisert novelle. Trolig skrevet en gang i perioden 1945-50.

Jordan, Elizabeth (1923) May Iverson som journalist. Oversatt av Gunvor Debes. Kristiania: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard)

Meyer, Ulla (1936) Frøken journalist. Roman for unge damer. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Saxegaard, Annik (1935) To værelser og kjøkken. Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard)

Saxegaard, Annik (1942) Ung dame av god familie. Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard)

Schibbye, Einar/ Tore Findal (psev.) (1952) Fride ved mikrofonen. Oslo: Dreyers Forlag

Wirt, Mildred A. (1939) Tale of the Witch Doll. New York: Cupples and Leon Company

Wirt, Mildred A. (1943) Ghost Beyond the Gate. New York: Cupples and Leon Company

Andre referanser og litteratur:

Birkeland, Tone, Gunvor Risa og Karin Beate Vold (2005) Norsk barnelitteraturhistorie. 2.utgåva. Oslo: Samlaget

Bull, Edvard "Skjønnlitteratur som sosialhistorisk kildemateriale", s 75-91 i Fortolkingsproblem i historia, Studier i historisk metode 12, (1977) Oslo: Universitetsforlaget

Bastiansen, Henrik G. og Hans Fredrik Dahl (2003) Norsk mediehistorie. Oslo: Universitetsforlaget

Cawelti, John G. (1976) *Adventure, Mystery and Romance*. Chicago: The University of Chicago Press

Dahl, Ottar (1967/1994) *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. 2. Utgave, 5. Opplag. Oslo: Universitetsforlaget

Egeland, Marianne (2000) *Hvem bestemmer over livet?* Oslo: Universitetsforlaget

Hagemann, Gro (2003) *Feminisme og historieskriving. Inntrykk fra en reise*. Oslo: Universitetsforlaget

Howard, June "Her Very Handwriting Looks as if She Owned the Earth" Elizabeth Jordan and Editorial Power. p 64-76 in James P. Danky and Wayne A. Wiegand (eds) (2006) *Women in Print. Essays on the Print Culture of American Women from the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Madison: The University of Wisconsin Press

Humble, Nicola (2001) *The Feminine Middlebrow Novel 1920s to 1950s. Class, Domesticity, and Bohemianism*. Oxford: Oxford University Press

Iversen, Irene Upublisert foredrag om arbeidet med Nedreaas-biografien under biografiseminaret på Lysebu 17.-19.11.2006

Kvaale, Reidun (1986) *Kvinner i norsk presse gjennom 150 år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Meen, Heidi (1999) "Hundre prosent kvinne". Ungpikeidealer i norske ungpikébøker fra 1930-årene. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo

Sejersted, Jørgen "Tilbake til Francis Bull?" Upublisert foredrag under biografiseminar på Lysebu 17.-19.11.2006

Simensen, Jarle "Diktning og historie." s 92-98 i *Fortolkingsproblem i historia, Studier i historisk metode* 12, (1977) Oslo: Universitetsforlaget

Stai, Arne (1954/Fakkelt-bok 1978) *Norsk kultur- og moraldebatt i 1930-årene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Vagle, Wenche "Ways of Speaking on Norwegian Radio 1935-1980. A Study on Text Norm Evolution." I Ulla Carlsson (ed.): *Radio Research in Denmark, Finland, Norway and Sweden*. Nordicom Review No. 1/1997

Vold, Karen Beate "Om og for 'selverhvervende kvinner i den lavere lønningsskala' ". På leting etter Annik Saxegaard – journalist og forfatter." s 97-125 i *Rapport 41, Nye studier i barnelitteratur*, Norsk senter for barneforskning 1995

White, Hayden (2003) *Historie og fortelling. Utvalgte essays*. Oslo: Pax

Mellom barken og veden

En novelle av Herborg Handagard

Han skriker! Ei lita jente stikker hodet inn gjennom døra. Veslegutten ligger i vogna ute i solveggen. Men før Helle når ut fra trykkeriet, kommer faktor settende med korrekturflakene. – Vær snill og kjøp det unna. Vi er seint ute.

Helle griper flakene og blyanten, springer ut til barnevogna, tar gutten under armen og springer med han opp i annen etasje. Hun får sitte i privatleiligheten til faktor som er eier av trykkeriet. Helle legger ungen i den ene armen og gir ham bryst. Retter korrektur med den høyre handa. Bare gutten hadde vært i stand til å suge kraftig, skulle det gått fint. Det blir kanskje i knappeste laget for ungen når hun er ferdig med korrekturen. Men det får gå. Flakene må ned igjen.

I en fart stapper hun gutten i vogna og får levert inn til maskinsetteren. Det verste er unnagjort for i dag. Nå skal flat-trykkpressa sette i gang.

Stoltheten over avisa – som i grunnen bare er en lapp, men en lapp som blir revet bort med det samme den er trykt, - gir dagen farge, gjør slitet lykkelig.

Helle triller i sola med barnevogna. Den er av tre. Krisevare. Trekalesje, papirstrie, trehjul. Mekanismen i trekalesjen har alt gått i stykker. Den lysegule vogna har fingermerker etter korrektur-sverta. Den skulle vært vasket. Helle ser det, men avskriver det med det samme. Det er slikt som liksom ingen betydning har. Det er fred og avisa skal ut. Hver dag. Provisorisk. Alt av byens arbeideravis ble borte da tyskerne kom, kontorer, setteri, presse, arkiv. Helle og Peder starter på bar bakke, men får avisa ut med en side alt den 8. mai. De gleder seg. Én side fri avis er som et under. Fem år siden sist. Etter noen dager blir det trykk på begge sider, og så fire sider. Nå begynner det å likne på avis. Kunngjøringene strømmer inn. Folk leser hvert ord.

Arbeidet å setteriet begynner tidlig morgen på første skift. En annen har arbeidd hele natta. Det er slitsomt. Men typografene gleder seg over hvert stykke som kommer. De setter frihet i hver linje. Det synger i maskinen. Den gamle, slitte settemaskinen, som hanger og går så vidt. De fire sidene blir til. De blir brukket om. To og to går de i trykken. På flat-trykkpresse. Når hele opplaget er trykt på den ene siden, må hele bunken vendes og de to andre sidene går i trykken. Det tar timer. Opplaget blir likevel bare ett tusen. Salget kunne vært mangedobbelt disse første månedene. Penger i kassa til innkjøp av alt som mangler. Falsingen går med hånd og fot, på en trå-falsemaskin. Det er kona til trykkeri-eieren som falser hver avis.

Avisarbeidet startet den 7. mai. Peder fikk beskjed fra Heimefronten om at han kunne sette i gang. Og han og Helle, de eneste av den gamle redaksjonen som var i byen, tok fatt. Helle og Peder arbeidet hele natta. Avisa kom ut den 8. mai på byen som en fanfare, som selve talsmannen for friheten.

Helle har den gleden inni seg når hun går og triller krisevogna med barnet i. Menneskene i byen er takknemlige for avisa når den kommer ut, selv om de ikke kjenner alt slitet som ligger bak disse fattige sidene.

Bare gutten hadde vært i form. Han blir blåere for hver dag. Mager og skral, han som var så frisk og råd og spenstig da han kom. Løftet hodet fra underlaget med kraftige muskler. Og som han skriker. Han får ikke nok mat i seg.

Helle må ha han med seg på trykkeriet, noe kontor har de ikke fått ennå, men gutten må ha morsmelk, sier doktoren, så det er ingen annen råd. Endelig morsmelk. Helle sitter med han når hun kan. Hun bruker alle de kunster hun kan fra de to andre barna. Men han makter ikke å suge skikkelig, og skriker hjerteskjærende fordi han er sulten. Stadig sulten.

Helle blir revet ut av sine egne funderinger. Avisguttene kommer oppover i full fart for å være førstemann ute igjen med avisa. Hun må smile. Kjøper fisk på hjemveien og har med til svigermor. Hva i all verden skulle de gjøre uten svigermor? Hun steller for dem og tar seg av veslejenta på 3 1/2 år og gutten når han skriker. Hun har laget potetkaker, lomper, hver ettermiddag i krigens år, nå får de heldigvis brød.

Helle går i gang med å skrive. De har telefon hjemme og skrivemaskin. Bare de kunne trykt flere aviser. Typografene skal ha sin lønn. Papiret koster.

Vesle Solveig henger i skjortet på Helle. Hun skvetter, Solveig, bare hun hører båtene fløyte på havna. – Mamma, hva er det, er det fly? Men flyalarm har det ikke vært siden den dagen gutten ble født den 5. april.

Helle får klem om hjertet hver gang hun hører vesla spørre. Og storebror Thor, som eter hele hvetebrød, uten noe på, bare river det i seg. Tynn og ulenkelig. Han danser i de forunderlige snabelskoene han fikk av Klæsutdelingen. Så lette de var etter trebunnene med papirstrie isteden for lær. – De er de beste sko jeg har kjent, sier han, strålende av glede, han som har vokst fra nr. 39 i sko til nr. 45 i løpet av krigen, hvor det nesten ikke har vært mulig å få tak i sko eller skosålinger. Helle smiler til ham. De er alle merket av krigens år men lykkelige nå. Og ingen har de mistet. Det er nesten for godt å vite, når de hver dag får høre om andres grusomme skjebner. Det gikk godt under flyalarmene også. De ble ikke truffet av granatsplintene som slo inn i stua og inn i ovnen, da var de alt på flukt ned steintrappene. Selv hørte Helle, som sistemann, tung med barnet, at skuddene smattet i steintrappa da hun var kommet to-tre trinn nedover. Helle ser for seg den langbeinte gutten sin i bryggepanna med blårutete dyne ikring seg under flyalarmene. Så snar han var til å komme seg ned trappene og inn i den fuktige kjelleren.

Helle har dem om seg alle sammen. Thor gjør seg nyttig på mange måter, skriver av og hjelper til. Ingen tenker på skolen disse dagene. Den er langt borte – hører fortiden til. Den gang, før freden. Ja, freden!

Om ettermiddagen klokka tre fikk de sikker beskjed over engelsk radio. Den 7. mai. Folk strømmet ned bakken. Det var blitt helg. Thor var ute. Solveig var ute sammen med Peder. Svigermor var ute. Helle sto ved vinduet med barnet i armene. Gledestårene silte nedover kinnene som ennå var skjoldet etter svangerskapet.

For noen dager siden hadde Peder snakket med trykkeriet om å ta avisa, straks en fikk sikker beskjed. I hemmelighet hadde han fått beskjed om å gjøre dette. Helle venter på telefon fra Norsk Telegrambyrå. Kunngjøringene kommer klokka ett om natta. Thor ringer til venninnen sin for å fortelle klokka tre om natta. Hun gråter i telefonen. Far hennes er skutt av fulle tyskere ute i hagen, de ville skjære ned flagget han hadde heist, og han ville hindre dem.

Peder skulle vært på trykkeriet når stoffet var ferdig skrevet, nå ble de alle skremt. Han fikk vente – kanskje flere tyskere går amok en slik natt. Klokka fem får Peder stoffet på trykkeriet. Klokka elleve om formiddagen kommer den vesle lappen ut – trykt på den ene siden.

Det tok tre uker før Helle fikk tid til å gå ut. Stoffet måtte skrives, gutten mates. Første gang hun går gjennom gatene er tyskerne borte og nazistene sitter inne. Det er blitt så romslig i gatene, folk smiler til henne. Det er frisk luft, rent og lett.

Helle tenker tilbake på disse ukene. Hun gråter litt en gang i blant fordi det er så travelt og fordi hun mister disse brusende dagene med glede over freden ute blant folk. Pliktene var så mange. Alle de andre skulle ut. Ingen ville begynne med avisarbeidet de første fredsukene. Men avisa måtte selvfølgelig ut. Først og fremst den. Hun arbeider dobbelt. Peder arbeider dobbelt. Når stoffet skal bringes ut, er det han som må gjøre det. Og hele tiden er det gutten som skal ha mat og ikke får nok og gråter og gråter.

Det er sent på ettermiddagen. Helle skal ha kvelden. De har fått kontor nå, inne på det gamle stedet. I annen etasje der. De har fått en redaktør. Peder har ikke tid til å være med henne innover. Han har avisarbeidet ved siden av arbeidet i fiskeinnkjøp. Sover snart ikke mer enn et par timer hver natt, før han raver opp igjen, uttært og utslitt. Men glad.

Helle triller gutten. Hun får vel hjelp der inne av redaktøren. Han tar nok et tak i vogna så hun får den opp.

Redaktøren kommer i mot henne med armen i fatle. Han har hogd seg stygt i handa. Helle får seg ikke til å spørre om hjelp. Han har det vel vondt nok.

Hun lar gutten stå ute så lenge. Det er jo bare sommerkvelden. Vil ikke så gjerne at noen skal se hun må ha med vogna heller. Det blir litt leit etter hvert å dra rundt med vogna der hun går og står når hun skal på arbeid. Men de synes vel det er godt at hun kommer på jobb, tenker hun og strammer seg opp. Går i gang med å sortere stoffet, lager titler, ringer opp og får vite litt av hvert, skriver og tiden går. Redaktøren sier god natt og Helle skynder seg ned om en stund for å ta opp gutten og gi ham mat.

Men gutten er varm og god, skjønt sannelig var det blitt kjølig i kveld. Hun begynner å trekke vogna oppover den kronglete trappa. Brått greier hun ikke mer. Panikken tar henne. Nesten opp er det som vogna vil rutsje utfor. Det er såvidt hun får halt den opp de siste trappetrinnene. Hun skjelver over hele kroppen. Får vogna inn og setter seg på en tomkasse. Det er skralt med utstyr på kontoret ennå. Tar opp gutten og gir ham mat. Hun ser bekymret på ham. Så liten han er. Bleik, blå rundt nesen og rundt øynene. Og brokket hans blir større. Å, Gud, hva skal hun gjøre med ungen? Ikke får han nok mat i seg og dårligere blir han. Han som skal vokse og bli sterk til operasjonen.

Telefonen kimer. Helle tar gutten fra brystet og legger ham fort opp på dynen, griper telefonen og noterer. Blir glad når hun hører den ivrige stemmen i den andre enden av tråden, tar opp meldingen og takker den andre for bryet. Hun har glemt alle bekymringene. Det blir en fin godbit. Gutten har sovnet og hun legger ham varsomt inn under dyna og triller vogna inn i det innerste rommet hvor ingen pleier komme.

Timene går. Det er en fin sommerkveld ute. Det skulle være dans på piren i kveld. De engelske gastene spiller opp.

Plutselig må hun strekke seg ut av vinduet. Tonen smyer seg inn i hele kroppen hennes: "Og så kom der en båt med bananer" – hun vugger seg i takten,

lengter intenst etter å svinge seg, danse skoene av seg i glede over freden som er kommet, over sommernatten som er sløret og forjettende.

Gutten er våknet igjen. Hun stenger vinduet. Rugger på vogna og får ham til å sove igjen. Kaster over arbeidet. Best å få det unna.

Til slutt er det bare turen opp til trykkeriet oppe i gata igjen. Hun samler sammen flakene, ordner stoffet. Det viktigste øverst og nedover i rang. Det skulle bli en bra avis. Nå har setterne det de skal ta fatt på tidlig i morgen. Hun retter seg, tilfreds med resultatet av kveldens arbeid.

Men hvordan skal hun få vogna ned? Resolutt tar hun ungen og dyna og madrassen og legger på golvet inne i det mørke rommet. Drar forsiktig trevogna ut gjennom dørene og manøvrerer den sakte fra trinn til trinn på bakhjulene. Det så ikke ut til å være så mange trinn når en sprang dem opp ellers om dagen. Så springer hun opp igjen etter madrassen, og opp igjen som en vind etter ungen på dyna. Heldigvis sover han. Dytter godt omkring ham. Opp igjen etter manuskriptene, slukker, stenger. Skynder seg på katteføtter. Kjører ut i natta med ungen. Det knirker der hun går av trehjul og harde fjærer.

Helle triller gjennom øde gater. Tonene fra kaia tier. Hun møter bare få. Ingen kjente. Heldigvis. Hun føler seg litt rar der hun går og kjører klokka to om natta. Men der er ingene andre som kan ta vakta. Folk forstår det vel. De synes nok det er bra at avisa kommer, tenker hun fornøyd og svinger opp mot bergveggen, der trykkriet ligger nå. Et voldsomt arbeid har Peder gjort for å få det gjenreist, skaffe lokaler og maskiner og alle gode krefter i arbeiderpressens samvirke har stått ham bi. Folk i byen har ikke spart seg.

Helle setter vogna utenfor. På trykkeriet er de blide når hun kommer. De trenger stoffet. De skal sette i natt, og siden skal det ligge klart når dagvakta kommer. Her finnes det ikke stoff på lager. Alt går unna etter hvert. I morgen tidlig kommer jeg tilbake og leser korrekturen, smiler Helle og prater litt. Det er koselig å se folk etter vakta alene på det nakne kontoret. Så skynder hun seg ut til ungen og triller samme veien tilbake og over til Utomsundet. Hælene klakker i fortauet. Hun setter føttene forsiktig fra seg og prøver samtidig å holde vogna slik at den knirker minst mulig. Det er tungt opp bakken til huset. Men det er lyst. Røde sjøhus speiler seg i sundet.

Helle går forsiktig inn i stuen, legger ungen på divanen og brer teppet over både seg og han. De ligger i stuen en av dem nå, for telefonen kan ringe når som helst fra trykkeriet om ett eller annet. Det er bare de som har telefon.

Nei, nå må vi begynne å gi gutten melkeblanding med teskje, sier hun til Peder noen dager senere. Gutten har skreket hver natt. Hun setter seg i sengen og gir ham bryst, legger ham ned og tar ham igjen når han gråter.

- Jeg synes du sitter med ham støtt, sier Peder og stryker Helle over kinnet, der hun sitter med barnet i armene. Helle blir forunderlig glad for at Peder legger merke til det. Han er selv så sliten at han nesten ikke har sans for annet enn arbeidet, det som skaffer penger, og avisarbeidet, som er gratis og på fritid, kveld og natt. Av og til er de begge i avisa om kvelden til klokka to, av og til bare den ene. Men de har det ikke helt godt. Medtatt etter dårlig kost siste krigsåret, Helle etter en vinter mens hun gikk med barnet og ikke fikk næring nok. Raumabanen var bombet, sukker kom ikke fram, hun greidde ikke bruke suketter i det sure syltetøyet og ikke kunne hun steke i tran til seg

selv, mens hun gikk med barn. Hele tiden før kunne hun spare brød til Peder og Thor og glad og fornøyet spise fisk og sild stekt i tran og rikelig med gulrøtter og kålrot som de hadde i kjelleren. Peder hadde gjort en tur på landet og byttet parafin i litt smør og ost til henne, og alt de eide av klær, og tøy de fikk tak i, hadde de byttet i fint grynmel til vafler. Jernet smurte de med tran. Men tiden før gutten kom var riktig vårknipe. Og tiden etter så travel at det gikk på helsa løs. Peder så utslitt at ingen ting av det Helle fjorde var riktig.

Helle og svigermor begynner å mate gutten med melkeblanding av teskje. Han har vondt for å svelge. Melken kommer ut gjennom nesen. Å, bare han kunne vært operert med en gang. Helle prøver med en kvart tekje, forsiktig. Det går, dråpevis. Det tar en time å få i ham halvannen desiliter. Og de må mate ham hver time, for han er så avkrefet. Gjorde bare grønt tilslutt, som en muselmann. Det går framover med gutten. Men smått. Svigermor har ham om kvelden nå, men Helle går i avisa. Svigermor bærer ham att og fram når han skriker. Hun gråter nesten selv når det vesle grynet vrir seg, det er brokket, som presser seg fram. Så mange plager for en liten unge. En dag blir svigermor liggende. Er det en liten hjerneblødning? Dokteren er ikke sikker, men hun må ha ro. Søstrene hennes kommer og sammen reiser de til hjemstedet på ferie, men først vil tanten se Helle og småbarna vel avsted til Oslo.

Det er blitt siste dag i juni og Helle skal ha fjorten dager fri. Helle vil hjem til mor og far, til søsteren sin. De har ikke sett noen av barna hennes. Og den minste skal hun gå til spesialisten med. Thor blir igjen og hjelper Peder, før han drar på ferie med en kamerat.

De får en ung pike til å være fra åtte til fire. Så får svigermor ro. Barnepiken Margit stiller mat og reier gutten. Det er blitt mer orden på kontoret også. Helle henger i. Tar intervjuer med hjemvendte Tysklandsfanger. Skyver bort tårene som drypper mens hun skriver. Får det ferdig og leverer til oppseting.

Siste dagen før ferien. Helle arbeider på spreng i avisa hele dagen. Det lakker og lir. Så får hun beskjed om å ta et intervju. I kveld?

- Jeg skal reise klokka fem i morgen tidlig. Jeg har ikke pakket, ikke ordnet. Jeg skal ha med to små barn, sier Helle.

- Du må ta det, sier redaktøren. Helle ser på ham. Han forstår ikke. Tenker nok bare på at hun noterer fort og nøyaktig, og ikke lager noe tull når hun skriver ut.

- Hun har sagt vi kan komme klokka 18, og jeg har sagt at du kommer, sier redaktøren.

Helle kommer seg hjem, spiser middag og tenker hun må i hvert fall stryke. Men tante står og stryker. Vi skal hjelpe deg, sier hun.

Det er Kirsten Brunvoll hun skal intervju. Hun er kommet hjem fra fangeleirene i Tyskland.

At hun lever, denne kvinnen. At hun kan sitte rolig og fortelle, at hun kan smile. Helle glemmer alt der hjemme. Noterer side etter side på den store blokken. Hun er i Auschwitz. Hun ser luene fra krematoriet gløde mot himmelen. Hun ser haugene av menneskelik med snø over, kjenner søla under skoene mellom lange brakkerader. Stemmen til henne som forteller er fast, ansiktet sterkt. Helle følger henne fra leir til leir, fram til den dagen svenskene kom. Det er midnatt når Kirsten Brunvoll slutter. En hel bok har Helle på blokken sin.

Midt på natten går Helle inn til avisa og setter seg ved maskinen. Skriver og skriver. Sovner over maskinen. Kulser og våkner opp igjen. Klokka er to. Hun kan ikke bli ferdig i natt. Bussen går klokka fem. Hjem må hun først. Hun småløper gjennom gatene.

Vel hjemme putter hun ned det hun kommer over. Bleier, bukser. Tøyet ligger ferdig strøket. Får opp Solveig. Thor og Peder hjelper. På sett og vis kommer hun på bussen borte på torget. Siden er det over i ferga. Det er isende kaldt. Godt hun har ullklær og votter til ungene.

På toget hjelper snille mennesker henne med vogna. Den får plass inne i turistvognen. Hun gir gutten melkeblending. Snille mennesker tar Solveig på fanget. Helle sover.

I halvsøvne ser hun de snille damene holder på med å vaske gutten. Hendene hans er magre, fast knyttet som på en nyfødt. Jakken av hjemmefarget garn smitter av. Neglene er svartblå av garnet. Han har blå lodotter mellom fingrene. Damene slutter med vasken når Helle åpner øynene. Hun lukker dem igjen med det samme, har ingen ting sett.

Ved Lillehammer setter det inn med sommervarme. Damene hjelper barna av med ullklærne. Helle smiler takknemlig før hun sovner igjen.

Søsteren hennes og far står på stasjonen. De spaserer hjemover i den sommervarme kvelden. Solveig leier moster. Søsteren kikker bekymret på barnet i vogna. At Helle kan gå der så rolig og snakke med far, når gutten ser så elendig ut!

Hjemme tar søsteren over barna. Mor sitter med veslegutten på fanget, ser ned i de stille brune øynene hans med sine gode brune øyne og putter skje etter skje med mat i den forslukne munnen. Solveig hopper omkring moster og onkel og morfar og mormor. Søsteren lager så god mat som det går an. Ennå er det vanskelig, men lettere. En dag er det karbonader. Men Helle kan nesten ikke få i seg den deilige maten. Mor spiller på pianoet. Helle sovner på stolen der hun sitter midt på lyse dagen. Mor går stilt ut i den andre stuen. – Helle sover, og hun som er så glad i musikk, sier mor.

Men dagen går. Det blir lysere, gladere. Gutten blir rundere i kinnene. Hendene er ikke så magre. Spesilisten sier at det er klart, det var fysisk umulig for gutten å suge. Med et slikt hjerteformet hull i den bløte delen av ganen, er det fysisk umulig for ham å lage det vakuum som skal til for å suge. Dette skulle legene ha visst, sier professoren. Men vi ordner det så bra, kom igjen i høst, både med det og brokket, når gutten er blitt sterkere, sier han og trøster Helle og far som er med.

- Ballerrup, fririmerke! roper Solveig og kommer springende ut fra morfars arbeidsrom. Helle må le. Sannelig har ikke far lært henne å si r så det ljomer.

Fjorten dager går fort. Men hun er i fin form og barna glade og fornøyde – de stiger på toget og vinker til far og søsteren hennes. De kommer hjem en søndags morgen. De har så mye å fortelle, hun og Solveig, til Peder og Thor. Og alle skryter av hvor lubben og god gutten er blitt.

Mandag morgen gjør Helle barna i stand og står klar til å gå. Men de venter forgjeves på barnejenta Margit. Helle tar gutten med innover og setter ham i sola. Det er midt på sommeren. Ingen fare. Solveig blir med Peder.

Om ettermiddagen er det en dame som ringer og sier at Margit er dårlig. Har vrisket foten. Helle tar seg en tur ut til henne. Hun sitter der som en rosenknupp i et

uflidd hjem, er ikke god for å følge til døren, foten er vond. Men om kvelden kan Thor fortelle at Margit er den sprekeste av ungdommene som danser på kaia. Trekkspillet låter hver eneste kveld. Ungdommen danser inn freden de lyse nettene, danser ut mørke og blanding og redsel og kjenner at de lever og er unge. Det er ikke så rart om Margit vil være med i fellesferien denne sommeren. Bare hun hadde gitt meg en liten frist, sier Helle.

Det er ingen som vil ta en jobb. Helle drar innover igjen med ungen og vogna hver morgen klokka sju. Thor tar seg av Solveig, Peder driver på i sin egentlige jobb og går på avisa straks han har hvilt om ettermiddagen. Er borte til langt på kveld.

Helle har det travelt på trykkeriet. Settemaskinen har slått klikk i natt og alt er i siste liten. Godtfred gjør to manns arbeid og tar igjen de timene det tok å reparere. Helle korter ned, leser korrektur, rydder i manuskriptene. De tar dobbeltskutt for det meste for å fylle avisa. Helle glemmer barnet i solveggen en lang stund. Faktor kommer løpende inn: - Jeg tror du må se på barnet. Jeg så en katt.

En iling av otte farer gjennom helle: Har katten vært i vogna? Det er kattehår på dynen, rundt munnen på gutten, på ulljakken. Det er ikke en lyd i barnet. Helle river ham opp, banker han i ryggen, rister ham, springer opp trappene til faktors leilighet. Det kommer skum ut av nesen på barnet, han hiver etter luft. Helle jamrer seg høyt og går att og fram og rigger barnet i armene sine. Han puster igjen, han kvikner til. Helle finner fram mat og gutten svelger og ser fornøyd ut.

Helle bærer barnet ned til vogna, rister alt som er i den, mens hun holder gutten i den venstre armen og godsnakker med ham hele tiden. Uten et ord til de i trykkeriet, tar hun vogna og triller hjem. Dette var i siste liten, tenker hun, og er matt ved tanken. Katten hadde nok lagt seg over munn og nese. Der er det godt og varmt. Gudskjelov at noen så det og fikk jaget katten bort.

- Det er siste gang du kan stå ute slik, sier Helle til gutten, som følger henne med øynene fra vogna, nå må vi finne et menneske som kan se til deg om dagen, mens jeg er borte, sier hun høyt. For den tanken faller henne ikke inn at hun skal slutte å arbeide. De er få nok i avisa som det er. Og avisa, den kommer først av alt – i hennes tanker og i Peders tanker. Den kommer ut med det frie ord etter fem lange år. Skulle de ikke da være med og hjelpe den fram?

Men hun som er kvinne, skal hun alltid være mellom barken og veden, slites mellom barn og arbeid, og komme til kort hvor mye hun enn arbeider?

PRESSE KLIPPET



Trotsky – exit eksil Norge



Nationen, 13. januar 1940

Egentlig er den ganske grotesk, denne avistegningen av Leo Trotskij, som sto på trykk i Nationen 13. januar 1940, når vi kjenner fasiten. Bare sju måneder senere døde han av skadene etter et angrep med isøks, 21. august 1940.

Tegneren Arne Wold i Nationen framstiller Trotskij i pralende positur under palmer i Mexico, en harselas med den forhenværende revolusjonære, skrevende med fet sigar og pjolter, og en svart tjener klar til å fylle glasset.

Teksten gir knappe glimt fra Trotskij's liv og skjebne, i forhold til sitt hjemland og – til Norge. Hva skjedde?

Den revolusjonære Lev Davidovitsj Trotskij (1879-1940) og hans hustru Natalia oppholdt seg i Norge i halvannet år, fra juni 1935 til desember 1936. Trotskij var Sovjet-Russlands første folkekommissær for utenriksaker og en forgrunnsskikkelse fra Oktoberrevolusjonen av 1917. Leo Trotskij var den tapende part i de sterke fraksjonskampene i Bolsjevikpartiet etter Vladimir Illitsj Lenins død. Trotskij ble forvist fra Sovjetsamveldet i 1929 og hadde deretter levd en urolig tilværelse i Europa, først i Tyrkia, så i Frankrike. Sommeren 1935 fikk han oppholdstillatelse i Norge. Asylsøkeren ble tatt i mot med store ord fra norsk arbeiderbevegelse og Nygaardsvoldsregjeringen.

Justisminister Trygve Lie fattet beslutningen om å la Leo Trotskij få innreisestillatelse til Norge og framhevet i sin begrunnelse prinsippet om at Norge skal ha asylrett, samtidig la han vekt på det humanitære – Trotskij var syk.

Trotskij i eksil var en krevende portefølje. Han reiste med sin hustru, flere sekretærer, sitt bibliotek, sin korrespondanse og sitt arkiv. For å arbeide trengte han stor bolig og ro over lengre perioder. I Norge fikk Trotskij gode forhold, da Justisdepartementet fikk en avtale med redaktør Konrad Knudsen og hans hustru Hjørdis som tilbød følget å bo i annen etasje i familiens store hus på Wexhall i det landlege Norderhov. Der ute, langt unna hovedstaden, mellom noen få gårder og et fladt og fredelig landskap, of myndighetene fant det lett å holde Leo Trotskij under oppsikt. Ansvar for å følge Trotskij's bevegelser lå under Justisdepartementet med Centralpasskontoret som årvåken instans, lokalt ved lensmannen i Norderhov og politimesteren for Ringerike politikammer.

Regjeringen og især Arbeiderpartiets hovedorgan Arbeiderbladet forsvarte Leo Trotskij's opphold mot flammende kritikk både fra ytre venstre og ytre høyre.

Politikere fra høyre og ytterste venstre rykket ut. Aviser fra høyre og venstre rykket ut. Mellom Aftenposten og Arbeiderbladet utspant det seg en polemikk. Selv om Aftenposten var uten begeistring for Trotskij's komme, aksepterte avisen øyensynlig den humanitære begrunnelsen, og skrev: "Det ligger dog ikke noget storpolitisk point i saken. Trotsky er simpelthen kommet hit for å søke hvile og rekreasjon, og han kom hit som en nedbrutt mann". Men på lederplass samme dag het det at "nogen hyggelig gjest i landet er denne masse-morder ikke".

Arbeiderbladet repliserte at Aftenposten ved å kalle Trotskij for "masse-morder" avslørte "...noe av den forstokkethet og råskap som, i et slikt spørsmål ennå råder i visse høre-kretser".

I hovedstaden uttrykte Høires stortingsgruppe sin forbitrelse over at det var asylrett i Norge for en slik mann. Stortingspresident C.J. Hambro meddelte Arbeiderbladet at det muligens skulle interPELLERES om Trotskij's oppholdstillatelse, om han da ikke "nøiet sig med en almindelig forespørsel". I lederen samme dag tordnet

Tranmæl mot Hambros og Høires mulige interpellasjon, "...Partiet skal på den måte demonstrere sitt frisinn, sin fordragelighet og den varme brorskapsfølelse det har erhvervet sig gjennom Oxford-bevegelsen".

I Nationen skrev redaktør Aadahl odiøst om "den evige jøde" og at Trotskij var "...den mann på jorden som uten enhver sammenligning har drept det største antall mennesker". Martin Tranmæl kommenterte i Arbeiderbladet slike bemerkninger fra det "...fascistpregede kakseorgan" Nationen som slynget ut slike "...uhyrlige og usannferdige beskyldninger".

Og i avisen Nasjonal Samling, hovedorgan for NS, het det i store titler "Trotski som reddende engel for Arbeiderpartiet. Hentet hit for å berolige de marxistiske elementer. Rådgiver for den rådløse regjering?" Med unntak for bitende avispolemikk, fikk Trotskij og hans sekretærer arbeide i fred i ett år. Så, sommeren 1936 snudde situasjonen seg. Det brygget opp til valgkamp, den første og meget viktige for Nygaardsvolds-regjeringen. NS hamret løs på Trotskij, Arbeiderpartiet, regjeringen for å holde sin hånd over ham. NS-folk brøt seg inn på Wexhall mens Trotskij ferierte på Sørlandet, med påfølgende rettssak mot innbruddstyvene. Samtidig slo nyheten fra prosessene i Moskva ned, med beskyldninger om at Trotskij sto bak mordet på Kirov i desember 1934 – han skulle ha ledet en sammensvergelse fra sitt eksil. Da dommene falt i Moskva tilsto alle som var til stede i rettssalen. Alle dømt til døden, også den ene som ikke var til stede - Trotskij som bodde ved Hønefoss i Norge.

Moskva-prosessen fikk stor oppmerksomhet i pressen, men ennå var Martin Tranmæl i Arbeiderbladet en god venn. Men så snudde Trotskij's forsvarere, så å si over natten. Det var både et innenrikspolitisk press (et viktig valg) og et utenrikspolitisk press (Norge holdt sin hånd over en utvist og dødsdømt mann). Justisminister Trygve Lie som varmt hadde mottatt Trotskij, snudde om og handlet resolutt og utstedte to provisoriske anordninger som skulle innskrenke Trotskij's bevegelses- og handlefrihet resten av tiden i Norge. Trotskij's sekretærer ble hentet på Wexhall og sendt ut av landet. Trotskij og frue satt i husarrest på Wexhall omgitt av uniformert politi. Trotskij ble nektet å reise rettssak mot injurier i NS-organet Fritt Folk og kommunistavisene Arbeideren, Oslo, og Arbeidet, Bergen. Trotskij og hustru skulle avholde seg fra alle politisk virksomhet og agitasjon, ikke skriftlig eller muntlig blande seg inn i aktuelle politiske spørsmål, fikk ikke ha besøk uten tillatelse, ikke bruke telefon, all post skulle sensureres.

En privatbolig på Hurum ble rekvirert som innfri de nye kravene til kontroll. I fire måneder levde ekteparet Trotskij på Hurum under disse strenge betingelsene. Trotskij skrev senere: "Ingen hadde noen gang stilt så uhyrlig krav til ham (...). Jeg satte min tiltro til et demokratisk og ikke fascistisk land." Helge Krog kalte vaktholdet og restriksjonene "Norges første konsentrasjonsleir". Trotskij's protester overfor alle beskyldningene i Norge og internasjonalt var kneblet, de nådde ikke ut.

Det bredte seg en lettelse i mange kretser da Arbeiderbladet meldte i begynnelsen av desember at Trotskij ville få oppholdstillatelse i Mexico om han søkte. Den 18. desember 1936 fortalte justisminister Trygve Lie til Leo Trotskij at regjeringen hadde arrangert skipsleilighet med tankbåten *Ruth*. Trotskij ble opprørt, sint, han forlangte å reise som fri mann, til å få tid til å konsultere venner, avslutte ting, samle papirene sine. Han var engstelig – han var utrygg på sikkerheten. Lie forsikret at

ingen utenom noen få i regjeringen var kjent med reiseruten. Trotskij og hans hustru fikk et døgn til å pakke alt.

Liksom Trotskij's ankomst i 1935 hadde vært en stor nyhet, var ikke minst hans avreise fra Norge i 1936 en verdensnyhet: Den utskjelte, anklagede revolusjonære var på vei vekk fra Europa.

Men om ettermiddagen 18. desember ble det avholdt pressemøte i Utenriksdepartementet, til stede var statsminister, utenriksminister, justisminister og journalister fra Morgenbladet, Morgenposten, Arbeiderbladet, Tidens Tegn, Nationen, Sjøfartstidende, Aftenposten, NTB, Norsk Bladkontor, Myres Pressebyrå, Bondepartiets Pressekontor, Arbeidernes Pressekontor, Bergens Tidende, NRK. Her ga statsministeren og justisministeren "...fortrolige opplysninger om Trotskij's forestående reise til Mexico og henstillet til pressen intet å nevne om saken, inntil Trotskij var kommet iland i Mexico". Slik var det den gang, politikerne ba journalistene om å ti stille og så skjedde. Men lekkasjen kom, det brådne kar var en reporter i det svenske telegrambyrået TT. Men på det tidspunkt var *Ruth* langt av gårde og ingen kunne spore dem opp.

Eskorten om bord på *Ruth* var Jonas Lie fra statspolitiet, som hadde vært sjef for staben som vokter Trotskij på Hurum. Trotskij kom trygt til Mexico. I en periode bodde han hjemme hos maleren Diego Rivera, i en annen hos maleren Frida Kahlo. I 1938 grunnla Trotskij den fjerde internasjonale. Meningen var at organisasjonen skulle være et trotskistisk alternativt til den stalinistiske tredje internasjonale. I 1939, etter en konflikt med Rivera flyttet Trotskij inn i en egen bolig i Coyacán. Den 24. mai 1940 overlevde Trotskij et angrep av angivelig stalinistiske snikmordere. 20. august samme år ble Trotskij slått med en isøks av en stalinistisk agent, Ramón Mercader, dagen etter døde Trotskij.

Så tilbake til Nationen. Om det var en spesiell foranledning for tegningen akkurat denne januardagen 1940, vet vi ikke. Det kan rett og slett tenkes at Nationens tegner Arne Wold bladde i tidligere avisårganger, for å se om det var noe å fange opp. Det var i januar 1936 at det ble kjent at Trotskij var sendt ut av landet. Avistegneren står fritt til å formidle sin tolkning av en sak, det gjorde Arne Wold ofte.

Det er en snert i tegningen, Arne Wold synes å være på linje med den skarpe kritikk som ble rettet mot Trotskij's opphold i Norge fra Nationen og annen borgerlig presse. Illustrasjonen er utført med svart tusj og pensel, og stilen var enkel, direkte og folkelig - helt typisk for Arne Wold.

Hvem var så han? Arne Wold ble født i 1895 og utdannet seg ved Statens håndverks- og kunstindustriskole i Oslo (1914 – 1916), gikk han i lære ved Chra. Clichéanstalt (1916 – 1918) og hadde han et opphold ved kunstakademiet i Firenze i Italia i 1922. Under signaturen *AW* hadde Arne Wold politiske kommentartegninger i Nationen, bøndernes riksavis, fra 1919 til 1974. I perioden fra 1922 til 1961 var han kunstkritiker i samme avis. Han illustrerte bøker, julehefter og tidsskrifter, blant annet tegneserien og bygdekomedien *Ola Nordigard* som ble trykt i Nynorsk Vekeblad i 1941 med tekst av Erling Moen. Arne Wold deltok på kollektivutstillinger, blant annet i Tokyo i Japan og Montreal i Canada. I 1971 fikk Arne Wold Kongens fortjenestemedalje i gull.

Kilder:

Teksten er basert på upublisert stoff fra Guri Hjeltnes: *Trygve Lie (1896-1968) – en biografi (ikke endelig tittel)*, Cappelen 2008.

For øvrig er sitatene fra *Arbeiderbladet* 18.6.1935, *Aftenposten* 19.6.1935, *Arbeiderbladets* leder "Trotski" 19.6.1935, *Arbeiderbladets* artikkel "Trotski vil være i ro" 19.6.1935, leder *Nationen* 19.6.1935, *Arbeiderbladets* leder "På like linje" 20.6.1935, *Nasjonal Samling*, 20.6.1935, *Arbeiderbladet*, 7.12.1936.

For øvrig er brukt:

Helge Krog: *Meninger: Litteratur, kristendom, politikk*, Aschehoug 1947, er kapitlet "Et mørkt kapittel" tar utgangspunkt i to store artikler av Krog i *Dagbladet* 14. og 16. desember 1936.

Trockij, Lev Davidovid: *Trotsky's Diary in Exile* 1935, Harvard University Press 1958

Leo Trotzki: *Stalins Verbrechen*, Zürich 1937

Yngvar Ustvedt, *Verdensrevolusjonen på Hønefoss. En beretning om Leo Trotskijs opphold i Norge*, Gyldendal 1974

Finn Graff, Leena Mannila, Toril M. Smit: *Norske avistegnere*, Stenersen forlag 1984

Artikkelen "Norske avistegnere" fra Wikipedia.

PRESSE PROFIL

Hans Lauritz Hanssen: Utenrikskommentator og utenrikskorrespondent i Morgenposten og Aftenposten, 1945 til 1976.

Av Rolf Werenskjold

Hans Lauritz Hanssen var utenriksmedarbeider og utenrikskommentator i tre tiår, fra 1945 til 1976. Han arbeidet først i Morgenposten og deretter i Aftenposten. Hans Lauritz Hanssen ble født i Haugesund i 1922.¹ Av utdanning hadde han artium fra Haugesund gymnas. På grunn av den andre verdenskrig fikk han som mange andre avbrutt sine studier ved universitetet i Oslo. Han fullførte imidlertid sin Cand.mag. grad i 1947 med engelsk, historie, og fransk som bifag. Han startet sin journalistiske karriere som nattvaktassistent i avisen Morgenposten i Oslo allerede i 1945. Fra 1948 ble han ansatt som utenriksmedarbeider i samme avis. I 1957 fikk han et scholarship for å studere den amerikanske pressen ved Harvard University i USA. Fra 1957 gikk han over i stillingen som utenrikskommentator i utenriksavdelingen i Aftenposten. Hans Lauritz Hanssen var utenrikskorrespondent for avisen i Washington fra 1969 til 1972. Hanssen fortsatte som utenrikskommentator i utenriksredaksjonen til han døde i 1976, bare 54 år gammel.

Utenriksjournalistikk

I tidligere artikler om norske utenriksjournalister har det blitt gjort rede for det teoretiske perspektivet for å se nærmere på de journalistene som bidro med viktige bidrag til den norske opinionens forståelse av verden rundt oss i de første tiårene av etterkrigstiden. Viktige spørsmål som ble berørt i de foregående artiklene, var om hvem de journalistene var som formidlet og tolket verdensbegivenhetene i de tidlige etterkrigsårene, de som la grunnlaget for hvordan den norske opinionen oppfattet verden rundt seg. Hva formet dem som formet tekstene i mediene? Hva kjennetegnet utenriksjournalistikken som arbeidsfelt og metode?² De samme perspektivene ligger også til grunn for denne artikkelen om Hans Lauritz Hanssen. Hanssen var i nærmere 20 år utenrikskommentator i landet største avis. Det gjør ham interessant som forskningsobjekt i seg selv. Denne artikkelen retter et spesielt fokus mot hvordan Hanssen kommenterte det franske opprøret i mai og juni 1968. Som kommentator i en pr. definisjon konservativ avis, skulle man tro at opprøret var i strid med alt det avisen

¹ Hans Lauritz Hanssen ble født 25.01.1922 i Haugesund. Se pressematrikkelen 1950.

² Se utenriksjournalistikken som forskningsfelt, Werenskjold, 2006a:122-125, og Werenskjold, 2006b:138-141.

sto for. Betydde et konservativt ståsted at kommentatoren og avisen tok avstand fra opprøret og den sosiale uroen i Frankrike på et prinsippielt ideologisk grunnlag? Metodisk inviterer problemstillingene til en drøftning av hva tekstene kan si om et fenomen, og hva de kan si om kommentatoren og avisen. Det vil si at medietekstene framstår, og kan brukes som både kilder og levninger.

Den norske utenriksjournalistikken etter den andre verdenskrig endret karakter i forhold til den man kjente fra mellomkrigstiden. I mellomkrigstiden var reportasjene gjerne preget av subjektivitet og de hadde en langt mer personlig form. Et typisk eksempel på 1930-årenes utenriksjournalistikk var Lise Lindbæks reportasjer fra den spanske borgerkrigen. Reportasjene var farget av en journalist som hadde valgt side i konflikten.³ Den spanske borgerkrigen var kanskje den første borgerkrigen viss historie ble preget av den tapende part i konflikten. Etter den andre verdenskrig ble den såkalte "*objektive*" journalistikk et bærende element i utenriksjournalistikken, slik den også ble det i den generelle nyhetsjournalistikken.⁴ Idealet ble å få fram nøkterne rapporter som ga balansert informasjon om verdensbegivenhetene basert på flere kilder uten å blande sammen nyheter og kommentarer direkte. Dette idealet fikk da også sin utforming i arbeidet med den første redaktørplakaten som ble påbegynt i 1950. Martin Eide har i sin biografi om pressestrategen Chr. A. R. Christensen pekt på at man i dette arbeidet var opptatt av at redaktørplakaten skulle gjenspeile at journalistikken hadde en forpliktelse overfor en demokratisk offentlighet. Det krevdes derfor "*respekt for den objektive, sannhetssøkende reportasjes prinsipper*", herunder å "*skjelne klart mellom fakta og vurdering og unngå fordekt propaganda*".⁵ Det demokratiske elementet ble en viktig grunnverdi i kampen mot totalitære regimer, ikke minst for å kunne avgrense seg mot kommunismen og Østblokken i den tidlige fasen av den kalde krigen.⁶ Synet på den objektive journalistikken ble ikke i særlig grad utfordret i Norge før mot slutten av 1960-årene.

Et annet viktig element var at de store redaksjonene la vekten på å forklare det som foregikk ute i verden i form av redaksjonelle kommentarer, som forsøkte å sette de daglige nyhetsbegivenhetene inn i en større sammenheng. De redaksjonelle kommentarene krevde derfor et langt høyere kunnskapsnivå blant journalistene enn det som tidligere hadde vært tilfelle. Hans Lauritz Hanssen er et eksempel på den type journalister som ble rekruttert inn i norsk presse etter den andre verdenskrig, da akademikerne strømmet inn i norske medier. Selv om mange av dem hadde lite journalistisk erfaring, hadde de universitetsfag som ga dem kunnskapsmessige forutsetninger for å tolke nyhetene fra utlandet. Det høyere utdanningsnivået bidro til å profesjonalisere utenriksjournalistikken i årene som fulgte. Utenrikskommentaren som genre var selvsagt ikke ny etter den andre verdenskrig. I partipressens tid, både før og etter krigen, var kommentarer og ledere stedet hvor avisene ga uttrykk for sine redaksjonelle meninger om begivenheter og utenrikspolitiske spørsmål. Uten-

³ Se Slapgard, 2002. Biografien drøfter i liten grad Lise Lindbæks journalistiske produksjoner, men legger vekten på det personlige og det sosiale miljøet hun var en del av.

⁴ Dette var selvsagt journalistenes egen forestilling om hva objektiv journalistikk var. I Norge definerte Carl Just den "*objektive*" journalistikken som "*det upregede referat*" i motsetning til "*det pregede*" som dominerte i partipressen, Bastiansen, 2005:315. Se for øvrig drøftningen av objektivitet som journalistisk ritual og ideal i Tumber, 1999:297-307.

⁵ Eide, 2006:197.

⁶ Østerud, Selle et al., 2003:21.

rikskommentarene fylte flere funksjoner. De ga uttrykk for avisens meninger og de fungerte som "voksenopplæring" for opinionen. I en verden preget av store endringer og kriser i kjølvannet av en ødeleggende verdenskrig, skapte aviskommentarene orden i kaoset. Begivenhetene ble tolket i lys av avisens ideologi og utenrikspolitiske standpunkter. De gjorde verden begripelig gjennom den framingen man valgte. Aviser med svært ulik ideologi, slike som Aftenposten og Arbeiderbladet, kunne ofte anvende liknede framinger på utenriksstoffet.⁷ Det gjaldt ikke minst i forhold til Norges vestlige orientering i utenrikspolitikken; spesielt i spørsmålet om norsk medlemskap i NATO og holdninger til den kalde krigen. Hans Lauritz Hanssen var en av dem som fylte den redaksjonelle kommentatorrollen med et tekstlig innhold. Med sin plassering i utenriksredaksjonen i Oslo, var han en viktig premissleverandør for både Morgenposten og Aftenpostens dekning av utenlandet. Han var en av de få og viktige utenriksjournalistiske "portvokterne" i norsk presse gjennom viktige etterkrigsår. I motsetning til mange allroundjournalister i norsk presse, ble de som jobbet med utenriksstoffet lenge i jobbene sine.

Kildematerialet

Den foreliggende profilen har blitt skrevet på grunnlag av både skriftlige og muntlige kilder som har kastet lys over Hans Lauritz Hanssens liv, både som privatperson og som profesjonell journalist. Hans Lauritz Hanssens etterlatte familie har stilt fotografier og annet kildemateriale til rådighet for forfatteren. Det ble også gjennomført et intervju med hans gjenlevende kone, Lilla Hanssen og hans sønn Bernt Hanssen, vinteren 2007. I tillegg har også tidligere kollegaer både i Morgenposten og Aftenposten gitt nyttig informasjon fra det redaksjonelle livet i Morgenposten og i Aftenposten. Dessverre finnes det ikke noe arkivmateriale igjen fra det som en gang var Norges største avis. Da Morgenposten ble lagt ned i 1971, ble avisens lokaler tømt og arkivet forsvant i søpla uten at viktige arkivserier ble tatt vare på.⁸ Forfatteren har hatt tilgang på Hans Lauritz Hanssens private utklippbøker for egne utenrikskommentarer fra de første årene i Aftenposten, og har gått igjennom Hanssens kommentarer i Aftenposten vedrørende det globale 1968-opprøret i detalj på mikrofilm.⁹

Bakgrunn og utdanning

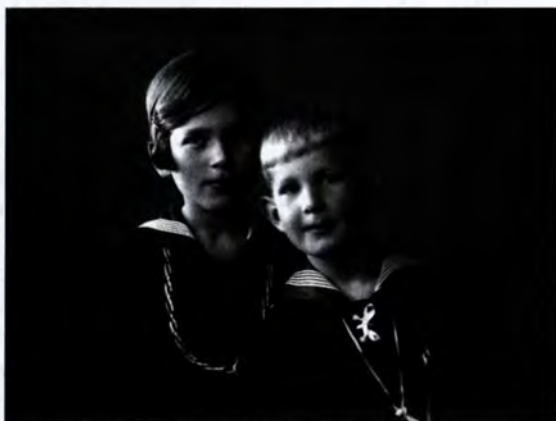
Hans Lauritz Hanssen vokste opp i Kopervik i Rogaland. Han var sønn av Anton Magne Hanssen og hans kone Bergljot, født Ryan. Faren arbeidet som kontorsjef ved Kulldepotet i Kopervik. Hans Lauritz vokste opp sammen med sin søster Ebba, som senere utdannet seg som provisor. Som funksjonær fulgte faren faste daglige rutiner. Han gikk på arbeidet om morgenen og kom hjem midt på dagen for å spise og hvile, før han på nytt gikk tilbake på jobben. Faren likte jakt, og det var spesielt rypejakta som var hans store fritidsinteresse. Moren var hjemmевærende, men hun var en svært aktiv og samfunnsengasjert kvinne. Hun la ned masse tid i arbeidet for det lokale Røde

⁷ En drøftning av forholdet mellom frames og ideologi, se Oliver, 2000.

⁸ Telefonssamtale med Yngvar Holm, 10.01.2007.

⁹ Se Hanssen, 1957-1958 og Hanssen, 1959.

Kors, og hun engasjerte seg politisk i partiet Høyre. Hun skrev engasjerte politiske innlegg i lokalavisen helt fram til hun var i langt opp i åttiårene. De sterkeste impulsene til Hanssens senere journalistkarriere og interesse for politisk analyse kom nok fra moren. Selv om også faren hadde meninger om politiske forhold i sin samtid, engasjerte han seg ikke politisk i samme grad. Familien oppholdt seg en periode i Danmark, hvor Anton Magne Hanssen arbeidet i to år i et norsk shippingfirma. Familien vendte tilbake til Kopervik da Hans Lauritz skulle begynne på barneskolen. Gymnaset gjennomførte han i Haugesund. Hanssen hadde et godt forhold til sine foreldre, og han holdt god kontakt med dem. Etter at han flyttet hjemmefra holdt de kontakten med hverandre med lange brev. Både moren og faren sto for skrivingen hjemmefra, og temaene kunne variere fra det rent personlige til meningsutvekslinger om den aktuelle politiske situasjonen, både innenriks- og utenrikspolitisk.¹⁰



Hans Lauritz Hanssen og hans eldre søster Ebba.

Hans Lauritz Hanssen var en av de mange gymnasiastene som våren 1940 skulle ha vært oppe til eksamen artium. På grunn av den tyske invasjonen ble imidlertid alle eksamener avlyst i mai og juni 1940. Gymnasiastene fikk godkjent sin artium uten eksamen, og var klare for videre studier ved universitetet. Hanssen gikk ut av gymnaset med forholdsvis middelmådige karakterer. Per Egil Hegge har fortalt en anekdote om at Hans Lauritz Hanssen på slutten av 1940-tallet møtte sin gamle lærer fra folkeskolen på Kopervik en dag på gaten i Oslo. Læreren spurt om hva han hadde blitt til. Da han svarte at han var blitt journalist – så læreren tydelig skuffet på ham og sa: *"Jeg som trodde du skulle bli til noe bedre..."*. Det er en god historie, men stemmer nok ikke helt med karakterutskriftene fra gymnaset. Han fikk *"Tilfredstillende"* i de fleste fag – med unntak av i fransk og historie – hvor han fikk *"Meget"*. Mer overraskende var det at han fikk *"Nokså godt"* i ett for en journalist så viktige fag som skriftelig norsk er. Antakelig tilhørte Hans Lauritz Hanssen en av dem som gjennom miljøforandringer og økt modenhet fikk en ny faglig vår da han begynte å studere fra høsten 1941.

¹⁰ Hans mor tok vare på alle brevene hun fikk fra Hans Lauritz, og forfatteren har hatt tilgang på enkelte av dem. Se lenger nede i artikkelen.

[illegible]

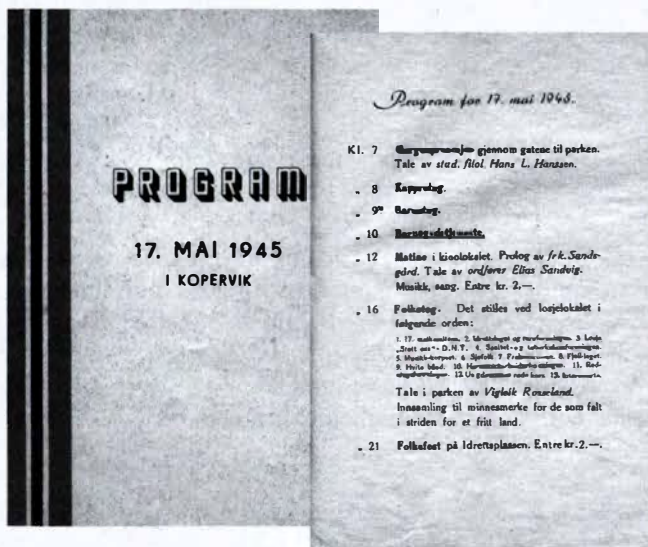
Karakterboken fra gymnaset i Haugesund våren 1940.

Hans Lauritz Hanssen dro tidlig hjem på juleferie i slutten av november 1943. Bare et par dager etter at han dro hjem stormet tyske soldater og politi universitet i Oslo.¹¹ Både studenter og professorer ble arrestert, og universitetet ble stengt. Mange av dem ble etter hvert sendt til konsentrasjonsleire i Tyskland, og ble sittende der til krigen var over. Mange kom ikke tilbake. Hanssen unngikk å bli arrestert og han ble værende i Kopervik til freden kom. I Kopervik arbeidet han som både lærer og som dreng på en gård i nabolaget.

Løbskjenning.
 (Her angives værdsløst av legemsnummer og sønjonens eller sønjonens senere underunderskrift.)
 Første underunderskrift: *1*
 Høyde *184* cm.
 Brytevidde *92/93*
 Fargen *Normale*
 Tønneste tilstand (gruppe) *I*
 Kjønnsløst *Normale*
 Annet som antas å ha betydning
 Sted og dato *Kjøbenhavn, 24/12/12*
 (Legens underskrift) *C. A. B. Jensen*
 Senere underunderskrift:
 Kjønnsløst *Normale*
 Sted og dato *Kjøbenhavn, 24/12/12*
 (Legens underskrift) *C. A. B. Jensen*
 Kjønnsløst *Normale*
 Sted og dato *Kjøbenhavn, 24/12/12*
 (Legens underskrift) *C. A. B. Jensen*

¹¹ Universitetet ble stormet 30. november 1943.

Som mange andre ungdommer ble han registrert i Arbeidstjenesten som ble opprettet av nazistene under den andre verdenskrig. Han møtte til sesjon i mars måned i 1942, og fikk kjennelsen "Tjenestedyktig" gruppe 2. Han ble kalt inn til ny sesjon i desember samme år, hvor kjennelsen ble forandret til "Tjenestedyktig" gruppe 6. I juni 1942 fikk han utsettelse med arbeidstjeneste til januar 1943 "i følge attest fra jordstyre".¹² I Kopervik var Hans Lauritz Hanssen kjent med det undergrunnsarbeidet som foregikk i hjembygda, men han deltok ikke selv aktivt i Hjemmefronten. Hans nasjonale sinnelag var det imidlertid ikke noe i veien med. Det var *Stud.filol Hans L. Hanssen* som holdt talen til morgenprosesjonen under den første 17. mai-feiringen da freden kom i 1945.



Programheftet for 17. mai-feiringen i Kopervik i 1945.

Erfaringene som lærer under krigen satte sine spor. Han har senere uttalt at det var lærerværelset som skremte ham ut av skolen. Da han reiste tilbake til Oslo for å ta opp igjen studiene ved universitetet i Oslo, var han overbevist om at han ønsket å bruke utdanningen sin til noe annet. Ved en tilfeldighet falt valget på journalistikken og Morgenposten. Jobben som nattvaktsvikar i Morgenposten fikk han etter å ha oppsøkt redaksjonen og bedt om arbeid. I Morgenposten, som i de fleste redaksjonene i de andre Oslo-avisene, var man hele tiden på jakt etter flinke folk med universitetsutdanning og vilje til å arbeide hardt. Hans Lauritz Hanssen passet inn i dette mønsteret, og han fortsatte å arbeide på nettene i avisen mens han sluttførte sine studier. Hans Lauritz Hanssen hadde en klassisk filologbakgrunn, med bifagene engelsk, historie og fransk. Det var kanskje franskfaget som sto hans hjerte nærmest. Han ble uteksaminert høsten 1947 med karakteren laud i alle fag. Hanssens utvikling

¹² Merknad i tjenestebok for Arbeidstjenesten, s. 7.

som student ved universitetet er i og for seg et eksempel på at gymnaskarakterer har en begrenset måleverdi i forhold til enkeltpersoners faglige kapasitetsnivå senere i livet.¹³



Attest fra Universitetet i Oslo, 1948.

Hans Lauritz Hanssen giftet seg i 1946 med Lilla Østensjø.¹⁴ Hun var datter av fabrikkeier Johs Østensjø i hjembyen Haugesund. Sammen fikk de to barn.¹⁵ Familien leide leilighet og hus på forskjellige steder i Oslo fram til 1952. Da flyttet familien Hanssen inn i en leilighet på Lambertseter. Leiligheten tilhørte Oslo Journalistlags Boligbyggerlag som hadde satt opp et byggprosjekt bestående av 12 leiligheter som var øremerket for journalister. Boliglaget hadde som OBOS til hensikt å drive med sosial boligbygging i Oslo-området, hvor det fremdeles var stor mangel på boliger. Dette var på et tidspunkt da journalistene fremdeles var forholdsvis dårlig betalt, og boligene tilsvarende kostbare i hovedstaden. Hans Lauritz Hanssen og hans familie ble boende i denne leiligheten fram

til 1965. Han overtok da en tjenestebolig, eid av Aftenposten, i den samme bydelen. Da familien kom hjem fra USA, flyttet de inn i egen leilighet i Hoff Terrasse. Hans kone var hjemmевærende hele perioden fra de giftet seg i 1946 til hans død i 1976. Slik sett falt ekteparet Hanssen inn i mønsteret som gjaldt for de fleste journalister i den umiddelbare etterkrigsperioden.

Utenriksmedarbeider og kommentator i Morgenposten, 1946-1957.

Hans Lauritz Hanssen startet som nattevaktsvikar i Morgenposten i 1945, og ble fast ansatt som utenriksmedarbeider i 1948. Morgenposten, eller "Sværtå" som den også ble kalt, var en utpreget lokalavis i og for Oslo.¹⁶ Avisen dekket, fra sine redaksjonslokaler i Nedre Vollgate 8, sentrum og østkanten i hovedstaden. Morgenposten, som en gang hadde vært Norges største avis, var etter den andre verdenskrig en fattig utarmet avis. Den dårlige økonomien hadde ikke minst sammenheng med at avisen ble dømt for å ha profitert på å ha samarbeidet med tyskerne under krigen, på lik linje med mange andre norske aviser som kom ut under hele krigen – slik som også Aftenposten hadde gjort.

I den perioden Hans Lauritz Hanssen var i avisen arbeidet han under fire forskjellige redaktører. Thoralf Pryser var redaktør i avisen fra 1918 til 1943. Da ble

¹³ Hans Lauritz Hanssen fikk karakterene 2,1 i engelsk bifag, 2,5 i historie biifag, og 2,4 i fransk bifag. Han fikk 2,3 (Laudabilis) som hovedkarakter. Se vitnemål for språklig-historisk adjunkt-eksamen fra Universitetet i Oslo 1948.

¹⁴ Lilla Østensjø, født i Haugesund 26.04.1922.

¹⁵ Bernt Hanssen ble født i 1949 og Rut Hanssen ble født i 1954.

¹⁶ Jahn Otto Johansen i Holm, 1999:67-70.

han tvunget ut og erstattet av naziredaktøren Olav Botolf Feiring. Feiring la grunnlaget for den store boten avisen ble ilagt under rettsoppgjøret etter krigen. Da freden kom, gikk Pryser på nytt inn i redaktørstillingen og ble sittende fram til 1946. Fra 1946 til 1953 var Daniel Helset redaktør. De siste tre årene var Helset redaktør sammen med Ole Jacob Sparre, som satt i stillingen fra 1950 til 1956. Som redaktører var Pryser, Helset og Sparre alle tre aldrende menn, og først med Asbjørn Engen kom det nytt blod i ledelsen for avisen. Engen satt som redaktør fra 1953 til 1967. Hans Vatne, den senere Aftenpostenredaktøren, var i en lengre periode redaksjonssekretær under Engens ledelse på 1950-tallet.¹⁷ Morgenposten var fram til tidlig i 1950-årene en "upolitisk" avis, dvs. at den dekket hele nyhetsspekteret, men unnlot selv å ta redaksjonell stilling på lederplass til politiske spørsmål. Under Engens ledelse gikk Morgenposten over til å markere seg både ideologisk og politisk, men uten å binde seg partipolitisk. Redaksjonen definerte seg som borgelig, liberal og partipolitisk uavhengig. Avisen var en av de få partipoliske uavhengige avisene i en periode som må kunne betegnes som partiavisenes gullalder i Norge. Redaktøren definerte avisens samfunnsoppdrag i en lederartikkel 17. april i 1954:

"Når vi peker på noe som er galt, er det på vegne av allmennheten, det enkelte menneske, blant annet når det gjelder kritikk av forhold i fengselsvesenet, sykehusene og spesielt sinnsykeomsorgen. Vi vil ikke innrømme at vi går politiske ærender – når vi taler disse menneskers sak. Vår eneste hensikt er å hjelpe dem."¹⁸

Engen definerte her avisens rolle som talsmann for den lille mann, og foregrep på den måten mye av den rollen som det store flertallet av aviser definerte seg i forhold til etter at partiavissystemet ble avvirket i 1980-årene. Som partipolitisk uavhengig avis gikk den redaksjonelle ledelsen inn for NATO-samarbeidet, økt nordisk samarbeid allerede på midten av 1950-tallet før saken kom på den partipolitiske dagsorden og avisen var positive til europeisk integrasjon i 1960-årene. Avisen var på redaksjonell plass også sterkt kritisk til bondeorganisasjonene som krevde høyere priser og subsidier framfor å bedre produksjonsforholdene.¹⁹

Det var ukjent på 1950-tallet at det var den erkekonervative stiftelsen Libertas, som via stråmenn, eide nærmere 80 % av aksjekapitalen i avisen fra 1952 til 1967, da avisen ble solgt til bergensentreprenøren Sverre Munck. Libertas forsøkte også å få innflytelse i Verdens Gang i den samme perioden.²⁰ Sverre Munck eide Morgenposten til avisen avgikk ved døden i 1971. Pressestøtten ble etablert av Stortinget i 1968 og satt ut i livet i 1969. Ordningen kom imidlertid for sent til å redde avisen som var en av de første som avgikk ved døden tidlig i 1970-årene.²¹ Morgenpostens død kan også forklares med at den gjennom sin redaksjonelle profil i 1950-årene konkurrerte med aviser som hadde rendyrket sin profil i enda sterkere grad enn Morgenposten. På kulturområdet konkurrerte avisen mot Dagbladet, mot avisen Vårt Land på

¹⁷ Gunnar Jerman, De ukjente redaktørene, i Holm, 1999:47-54.

¹⁸ Asbjørn Engen, lederartikkel, Morgenposten 17.04.1954:5. Lederartikkelen er gjengitt av Ivar Johansen, Fra "Upolitisk" til politisk meningsavis, i Holm, 1999:56.

¹⁹ Asbjørn Engen, "Politikere på prøve", lederartikkel 27.09.1956:5.

²⁰ Se Eide, 2006:226.

²¹ Morgenposten mottok ikke pressestøtte verken i 1969 eller i 1970, men fikk 50 000 i 1971, se Sletten, 1979:332-333.

kirkestoffet, og mot Verdens Gang når det gjaldt å framstå som partipolitisk uavhengig.

På tross av den lokale karakteren avisen hadde, dekket Morgenposten også de store internasjonale begivenhetene med små og store oppslag. Avisen hadde en egen spalte for utenrikskommentarer som ble kalt "*I dag*", men de fleste utenriksoppslagene kom i form av små notiser. Fra 1948 til 1956 var det utenriksredaktør Hans Kristian Skou og Hans Lauritz Hanssen som delte på ansvaret for denne spalten. Utenriksredaktør Hans Kristian Skou ble betraktet som utpreget anglofil i sin utenriksjournalistiske orientering. Skou startet sin karriere som journalist i Morgenposten i 1932. Han var utdannet jurist ved Universitetet i Oslo.²² Under den andre verdenskrigen oppholdt han seg i London, hvor han arbeidet ved den norske regjeringens informasjonskontor i den engelske hovedstaden fra 1941. I 1942 overtok han ansvaret som nyhetsredaktør i den norske kringkastingen i New York. Samme året gikk han over til stillingen som sjef for Nortraships informasjonsavdeling i New York og satt i denne jobben fram til freden kom i 1945. Han reiste da hjem til Norge og tok på nytt til som journalist i Morgenposten. Fra 1947 og fram til han gikk av med pensjon var han utenriksredaktør i samme avis.

Enkelte andre, som f.eks. Ivar Johansen med sin bakgrunn i fra Oslo-kontoret til Associated Press (AP), bidro også til redigeringen av utenrikstelegrammene. Ivar Johansen ble tilsatt i avisen i 1953, og spesialiserte seg etter hvert som stortingsreporter. Morgenposten var en slags uklekningsanstalt for gode journalister som senere gikk over til ledende profilerte stillinger i andre norske medier – spesielt til Aftenposten og NRK. Blant de senere utenrikskorrespondentene i presse og kringkasting, hadde Hans Lauritz Hanssen, Jahn Otto Johansen og Anne Grete (Mekjan) Alstad alle sin bakgrunn fra redaksjonen i den gamle "*Svært*".



Hans Lauritz Hanssen som ung mann.

Hans Lauritz Hanssen var ifølge sin kone utpreget frankofil. Fransk hadde vært blant hans beste fag både på gymnaset og på universitetet. I 1947 til 1948 studerte han fransk ved universitetet i Grenoble i Frankrike for å perfektionere seg i språket. Franskstudiet bidro ikke minst i hans tid i Morgenposten til en grunnleggende forståelse av den franske krigen i Vietnam, og på den franske politikken under den fjerde republikk. Avstanden hjemmefra gjorde at han også kom til en større klarhet om sitt eget syn på situasjonen i norsk politikk og på verdenssituasjonen mer generelt. I et brev hjem til sin far ga han uttrykk for mange av de perspektivene som kom til å prege hans syn på norsk politikk og som farget hans utenrikskommentarer gjennom en lang periode.

²² Hans Kristian Skou, født 1907 i Oslo. Pseudonymer: H. K. S., Sk., —ou (O. J.)

Hans far ga i et brev til sønnen uttrykk for sterk skepsis til Arbeiderpartiet og til Einar Gerhardsen som statsminister. Han lastet Gerhardsen for å ikke ha tatt avstand fra sin radikale fortid. Hans Lauritz delte ikke farens negative syn på Arbeiderpartiets politiske rolle i etterkrigssamfunnet. Han skrev:

"At Gerhardsen taler som en prest, og er litt for rund etter min smak, ga jeg uttrykk for første gang jeg hørte ham i 1945.Siden den gang er jeg blitt temmelig overbevist om at Gerhardsen og de andre AP koryfeene ser helt annerledes på de politiske og sosiale forholdene i dag enn de gjorde i begynnelsen av 20-årene. De er ikke kommunister, ikke krypto-kommunister engang, og hendelsene på Balkan og i Tsjekkoslovakia har gjort det helt klart for dem at deres største og farligste fiende ikke er de borgerlige, de liberale, men Moskva-kommunistene. Gerhardsen, som Lange (som jeg har truffet flere ganger) er "menn med god vilje" som det heter her nede, og det er i dag det norske Arbeiderpartiet som er den beste barriere mot kommunismen i Norge. La oss bare håpe at deres "front" mot kommunismen ikke kommer til å dra dem så langt til høyre at de mister taket på sine velgere, arbeiderne og de små funksjonærer. La oss håpe at fagforeningen kan fortsatt nyte arbeidernes tillit, slik at ikke kommunistene overtar kontrollen. Det er her faren ligger."²³

Sitatet viser Hanssens pragmatiske forhold til de norske sosialdemokratene under ledelse av Gerhardsen og Lange. Han betraktet dem som garantister mot en radikaliserings av den norske arbeiderbevegelsen. De politiske forholdene i den fjerde republikken i Frankrike sto for Hans Lauritz Hanssen som et skremmende perspektiv, nettopp fordi kommunistene der hadde lyktes med å vinne arbeiderne. Det hadde gjort det umulig, etter hans syn, for "*menn med gode viljer*" å manøvrere politisk mellom kommunistene på venstresiden og reaksjonen på høyresiden.

"Når man studerer franske politiske forhold, må man takke forsynet for at man tilhører Norge, med dens sosialdemokratiske regjering. Det er meget sagt, dette, for meg, som ikke på noen måte er overbevist om at sosialdemokratiet og planøkonomien vil gjøre folket rikere og lykkeligere, men jeg sier det likevel. De andre alternativene er for fryktelige. Du bebreider Gerhardsen og kornsorter at de ikke tar offentlig avstand fra sin røde fortid. Det kan man jo gjøre, i sannhetsskjerlighetens navn, men et slikt skritt ville være ytterst uklokt politisk. Arbeiderpartiet er vokst fram i kamp, og den stilling det og fagbevegelsen har i dag er et resultat av denne kampen. Skulle nå partiets menn si at kampen er ført på feil ideologisk grunnlag, ville det være kompromittert hos publikum. Hva kommunistene kunne gjøre ut av en slik "tilståelse", aner jeg bare, men jeg vet at propaganda-effekten ville være enorm. – Da synes jeg at Gerhardsen & co. har grepet saken bedere an ved å underkjenne sin fortid ved handlinger enn ved ord."

Hans Lauritz Hanssen berørte også, i det samme brevet til sin far, det han betraktet som det demokratiske dilemmaet som kampen mot kommunistene innebar. Skulle man la kommunistene nyte godt av det demokratiet som de ved en gitt anledning ville nekte andre?

"Skal man fortsatt tillate at kommunistene misbruker det parlamentariske apparat, forsamplings-, trykke- og ytringsfriheten til å undergrave friheten og til å forberede et dødelig angrep på alle menneskerettigheter? – Her ligger demokratiets dilemma. Min mening er at svaret må bli ja. Man kan ikke i demokratiets navn erklære et parti for ulovlig. Det er synd mot demokratiets ånd å hindre et menneske i å ha sin mening og gi uttrykk for den. Man må bare passe på at menneskets handlinger ikke strider mot statens demokratiske lover, og ved åndelige midler, som propaganda,

²³ Brev fra Hans Lauritz Hanssen til sine foreldre, datert La Tronche, Frankrike, 17.04.1948.

og ved materielle midler, som sosiale forbedringer, slå ned kommunismen. Gerhardsen har rett når han taler om "levestandard". En god levestandard er den aller beste vaksine mot kommunismen. Det ser vi aller best her nede, hvor arbeiderne er underbetalt og derfor et lett bytte for kommunistenes løfter."

Hanssens prinsipielle løsning på det demokratiske dilemmaet var altså tosidig. Han aksepterte kommunistenes rett til å ytringer og rett til å forsøke å endre samfunnet gjennom demokratiske virkemidler. Samtidig ønsket han i fredstid å bruke vanlige demokratiske virkemidler å hindre at kommunistene fikk økt oppslutning, bl.a. gjennom levestandardsforbedringer for arbeiderne. I en krigssituasjon ville det stille seg anderledes. Da betraktet Hanssen kommunistene som en potensiell femtekolonnie som demokratiet måtte verne seg i mot:

"Da kan man ikke se på de hjemlige kommunister som villedte sjeler, men som eventuelle hjelpere for en ytre fiende, og man må handle deretter, slik som de allierte i begynnelsen av krigen internerte alle tyskere som befant seg i deres land."

I april 1948 skrev Hanssen under inntrykk av en svært spent internasjonal situasjon i kjølvannet av det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia, kommunistenes framgang i Italia og Frankrike, og en spent situasjon i Hellas og Tyrkia. Situasjonen i det østlige Middelhavet bidro til utviklingen av den amerikanske Truman-doktrinen som slo fast at amerikanerne ville bidra med militær støtte, der hvor en stat sto i fare for å bli slått over ende av kommunistene. Hanssen så ikke for seg en overhengende fare for en ny verdenskrig. Mens Truman-doktrinen representerte den militære siden av den amerikanske kaldkrigsstrategien, utgjorde Marshall-planen den økonomiske delen av Containment-politikken. De to virkemidlene var to sider av samme sak.

"Jeg tror ikke på noen overhengende krigsfare, men holder det for meget mulig at krigen kan komme om 2-4 år. I mellomtiden har jeg nå et godt håp om at Vest-Europa skal komme seg på fote igjen, materielt, sosialt og militært og at det vil være en sjanse for at maktbalansen på kontinentet igjen skal opprettes. Det siste er naturligvis basert på garantier fra USA. Ved det samarbeidet som Marshall-planen forutsetter, skal europeerne sikres den levestandard som skal gjøre dem immune overfor kommunistenes lokketoner. Jeg tror ikke Sovjet vil krig, og jeg er overbevist om at USA ikke vil ha krig. Men jeg tror at Sovjet vil bruke alle midler til å utbre sin makt – bortsett fra krig, og jeg tror at Sovjets fanatiske motstand mot Marshall-planen skyldes nettopp at Stalin frykter at den skal gjøre kommunismen umulig i Europa. Det er snart for sent for Sovjet, og derav deres febrilske virksomhet i den siste tid. Det vil snart bli roligere, men freden vil bli væpnet. Uten våpen, ingen fred. Jeg tror de vesteuropeiske statsmenn forstår det nå."

Sitatet viser at Hanssen anså både økonomiske og militære virkemidler som nødvendig for å motstå sovjetiske styrke i etterkrigstiden. Hanssen ville imidlertid ikke bare gjennomføre kampen mot kommunismen ved hjelp av velstandsøkning som eneste våpen.

"Samtidig håper jeg at vestmaktene innser nødvendigheten av et stort anlagt propaganda-apparat som skal gjøre demokratiet populært. Jeg liker ikke propaganda, men jeg tror at den er nødvendig i dag, ikke minst overfor slike typer som kranfører W...Og det er mange slike kranførere i Europa. Man må utnytte presse, radio, film til deres ytterste kapasitet, og også sørge for at folk får besøke hverandre. Et internasjonalt

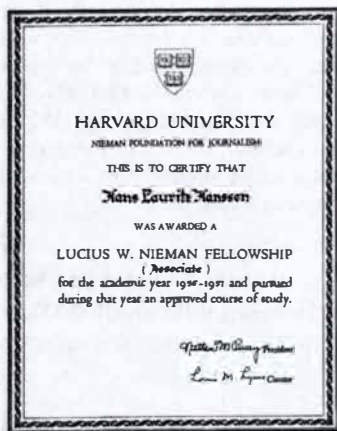
demokratisk "Kraft durch Freunde" hadde absolutt gjort seg. Men først og fremst må vi slutte å kalle dem for "kommunister" som er det motsatte."

Han betraktet altså at propagandaen også hadde en rolle å spille i kampen om opinionen. Det viktigste i den demokratiske kampen var likevel den barrieren mot kommunistisk innflytelse som sosialdemokratene utgjorde. Samlet sett framsto Hanssen, i brevet til sin far, som en pragmatisk og konservativ demokrat.



Attest fra Université De Grenoble, Faculté des Letres, 1947-1948.

Pressemiljøet i Oslo i 1950-årene pleide ofte å møtes i den såkalte "Presseklubben" som lå i femte etasje over Rosekjeller'n. I de samme lokalene holdt forøvrig Carl Just sine forelesninger på dagtid i Journalistakademiet for journalister som ønsket teoretisk opplæring innenfor faget. Senere ble møteplassen for journalister flyttet til lokaler som Håndverkern, Ryktebørsen og ikke minst Tostrupkjelleren ved Stortinget.



Attest for deltakelsen i Lucius W. Nieman Fellowship-programmet for journalister ved Harvard University, 1956-1957.

I 1956 ble Hans Lauritz Hanssen tildelt Commonwealth-stipendiet som ga ham muligheten for å studere ved Harvard University i USA i ett år. Stipendiet ble utdelt av Commonwealth Fund, en privat amerikansk veldedighetsorganisasjon som ble opprettet av Anna Harkness i 1918.²⁴ Hun var konen til Stephen Harkness – som var en av de opprinnelige investorene i Standard Oil. I løpet av perioden fra 1918 til 1959 delte fondet ut mer enn 53 millioner dollar til ulike filantropiske formål, hovedsakelig

²⁴ Commonwealth Fund, se Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/Commonwealth_Fund, sist besøkt 20.01.2007.

innenfor helse og utdanning. Fondet delte også ut stipender for akademikere og kunstnere. I 1950-årene ble stipendene også utvidet til å omfatte journalister. Det var kun en norsk journalist som hadde fått dette stipendet tidligere. Det var cand.jur. Odd Bergfald, kriminalreporter i Aftenposten, som fikk stipendet for året 1955/56. Stipendiatene ble plukket ut på grunnlag av deltakelse i kurs som ble arrangert ved Salzburg Seminar of American Studies, som arrangerte 3-4 ukers kurs flere ganger årlig og hvor det hadde deltatt flere nordmenn i løpet av etterkrigsårene. Disse kursene hadde som hensikt å gi kursdeltakerne muligheter for å sette seg inn i amerikansk samfunnsliv, litteratur, kunst, osv. Hanssen hadde til hensikt å studere politiske, sosiale og økonomiske spørsmål i tilknytning til utenriksjournalistikken som fagfelt. Det var hans tidligere universitetsprofessor i historie, Arne Ordning, som skrev anbefalingsbrevet for ham. Arne Ordning's kone var dessuten i slekt med Hans Lauritz Hanssen langt ute, så de kjente godt til hverandre både faglig og familiert. Også hans etterfølger, Jahn Otto Johansen, deltok på Salzburg-kurset. Hanssen ble tatt opp på Nieman Foundation Fellowship ved Harvard University for året 1956/1957. I åtte måneder fulgte han dette studieprogrammet, og i tillegg brukte han også tre måneder på å reise rundt i USA. På disse reisene besøkte han amerikanske aviser og traff amerikanske politikere på journalistisk basis. Hanssen fikk dekket alle reise- og studieutgifter av fondet. I tillegg dekket også fondet familiens utgifter til livsopphold hjemme i Norge. De tre siste månedene fikk konen anledning til å komme over og være sammen med ham.²⁵ De reiste i løpet av disse månedene rundt i 35 forskjellige stater i USA. Morgenposten stilte seg positive til denne typen permisjoner, spesielt til den type etterutdanning som ikke innebar kostnader for avisen. Jahn Otto Johansen kom inn i utenriksredaksjonen som vikar for Hans Lauritz Hanssen i den perioden han var i USA.

Enkelte har hevdet at denne type stipender var en del av amerikanernes strategi for å påvirke europeerne, og at det var nære forbindelser mellom fondene, big business og statstjenestene – spesielt CIA.²⁶ Det var neppe noen tvil om at amerikanerne også hadde egeninteresser i å bringe europeiske studenter, forskere og andre til USA, men som vi allerede har sett fra Hanssens brev til sin far i 1948, var ønsket om kulturutveksling gjensidig. For mange europeere var det å reise over til USA på stipender for kortere eller lengre tid også et middel til å binde amerikanerne fast til det europeiske skjebnefellesskapet – stilt overfor en sovjetisk fare som mange opplevde som reell.

²⁵ Stort stipendium til MP-Journalist. Commonwealth-stipendiet som ikke kan søkes, for annen gang utdelt til en Oslo-journalist., Morgenposten 19.04.1956.

²⁶ Et eksempel på anti-amerikanisme som ser helt bort fra de europeiske ønskene om å knytte USA til Europa, se Walton, 2006. Om de amerikanske forskningsfondenes rolle i den amerikanske kulturimperialismen, se spesielt s. 305-310. Walton bygger i hovedsak på amerikansk litteratur innenfor den såkalt revisjonistiske tradisjonen i koldkrigsforskningen (Jason Epstein, 1967 og Tom Hanahoe, 2003). Denne forskningstradisjonen, som knytter an til den politiske New Left-bevegelsen i 1950- og 1960-årene la i hovedsak skylden for den kalde krigen på USA. Revisjonistene vokste fram som forskningsretning i reaksjon mot den første generasjonen av historikere etter den andre verdenskrigen som la utelukkende skylden på Sovjet for den kalde krigen. Revisjonistene ble senere avløst av de såkalte postrevisjonistene på 1970- og 1980-tallet. De hevdet at det var viktigere å forstå hvorfor de ulike internasjonale aktørene handlet som de gjorde – framfor å fordele skyld. Den norske historikeren Geir Lundestad tilhører denne siste forskningstradisjonen. I de senere årene har det vært en viss renessanse for enkelte av synspunktene innenfor den revisjonistiske tradisjonen, spesielt i kjølvannet av Sovjets sammenbrudd og de amerikanske krigene etter 2001.

Hans Lauritz Hanssen levde og åndet for arbeidet som journalist. Han leste aviser konstant og han ble av sine omgivelser oppfattet som meget kunnskapsrik. Dette imaget ble også forsterket av at han i 1950-årene deltok som dommer i de årlige kunnskapskonkurransene mellom gymnasene som ble sendt i NRK-radio.



Deltakerne i Lucius W. Nieman Fellowship program ved Harvard University 1956-1957. Første rekke: Hale Champion, Gunupati Reddy, Denis Warner, Manzur Siddiqi, Kazuo Kuroda. Andre rekke: Burnell Heinecke, Dietrich Schultz, John Cornwall, Anthony Lewis, Frederick Pillsbury, Hans Lauritz Hanssen (i midten med sløyfe), Harold Liston, Robert Campbell, Louis Lyons (Curator), Marvin Wall, Frederick Rovekamp. Bak til høyre: John Obert, William Worthy, Lawson Wright. Ikke til stede på bildet: Andreas DeRhoda.²⁷

Både utenriksredaktør Skou og Hans Lauritz Hanssen ønsket at Morgenposten skulle satse sterkere på utenriksjournalistikken, men ingen av dem nådde fram overfor eiere og sjefsredaktør Asbjørn Engen. Engen hadde i 1950-årene ambisjoner om å gjøre Morgenposten til et respektert organ for politikk og kultur, men utenriksjournalistikken ble ikke gitt de rammebetingelsene som begge utenriksmedarbeiderne ønsket. Det å gjøre avisen til en kulturavis inkluderte ikke en sterkere satsning på utenriksjournalistikken. Av den redaksjonelle staben på omlag 20 journalister på slutten av 1950-tallet var det altså bare to som arbeidet med utenriksstoffet.²⁸ Resultatet av den manglende satsningen var at Hans Lauritz Hanssen sluttet og gikk over til konkurrenten i Akersgata, Aftenposten, som utgjorde det utenriksjournalistiske tyngdepunktet i 1950-årenes mediesystem. Utenriksredaktøren, som på dette tidspunktet slet med dårlig helse, ga opp. Jahn Otto Johansen overtok da posisjonen som utenriksmedarbeider og kommentator i Morgenposten i fast stilling. Johansen ble i Morgenposten fram til 1966, da fikk han den nyopprettede stillingen som redaksjonssekretær med ansvar for utenriksstoffet i NRK Dagsrevyen. Johansen,

²⁷ Nieman Foundation, Harvard University, Class of 1957. Bildet er hentet fra <http://www.nieman.harvard.edu/>, sist besøkt 06.01.2007.

²⁸ Per Voksø, Kamp og kriser i etterkrigstiden, i Holm, 1999:38.

som ble ansatt i Morgenposten i 1956, er en viktig kilde for forståelsen av de redaksjonelle prosessene på det utenriksjournalistiske området i avisen i 1950-årene.²⁹

Jahn Otto Johansen var utenriksmedarbeider i Morgenposten fra 1956 til 1966, og han har beskrevet miljøet og noen av de redaksjonelle prosessene i utenriksavdelingen i avisen. Det er grunn til å tro at forholdene i avisen var forholdsvis like gjennom store deler av den perioden da Hans Lauritz Hanssen arbeidet i Morgenposten.

”Utenriksredaksjonen holdt til i et lite bibliotek der sigarettøyken alltid lå som en morgentåke. Det var to skrivebord med et eventyrlig rot – særlig på Skous side. Rotet man lenge nok, fant man gjerne en flaske Siemens. De dype skinnstolene var antikvariske. De var slitt av flittig bruk.....”³⁰

Det var utenriksredaktøren selv som sto for flasken. Johansen har beskrevet Skou som en pressemann av den gamle skolen, både på godt og vondt. Han hadde en drikkekapasitet som få av de yngre journalistene var i stand til å matche. Skou og enkelte av faktorene pleide gjerne å legge pausene på nattevaktene til restauranten Metropol i nabolaget. Når pausen var over – var de imidlertid tilbake til arbeidet. Sammen med sine bohemvenner, bl.a. litteraturkritikeren Kjell Krogvik og handelsminister Arne Skaug, kunne Skou ellers holde det gående til langt på natt. Skaug var omgangsvenn med flere av de fremste pressefolkene i hovedstaden og blant utenrikskorrespondentene. Skaug var også en nær venn av Ingebrigt Løberg, Aftenpostens korrespondent i Paris.³¹ Det norske utenriksjournalistiske pressemiljøet i 1950- og 1960-årene var lite og gjennomsliktig, og kontaktene til utenriktjenesten og regjeringskontorene var til tider tette.

Det normale var at de to som utgjorde utenriksavdelingen delte på nattevaktene, og at de begge måtte ta sin tårn med å gjøre klart utenriksstoffet med artikler og notiser i tillegg til den faste daglige utenriksspalten. Hanssen skrev ofte sine kommentarer på nattevaktene, som varte til avisen gikk i trykken. Han var som regel hjemme rundt klokken to på natten – tre til fire ganger i uken. Av og til kunne det hende at han måtte trå til oftere, når utenriksredaktøren ikke kunne stille. For å holde seg orientert om utenriksnyhetsbildet abonnerte utenriksredaksjonen i Morgenposten på en rekke internasjonale aviser, både tysk- og engelskspråklige. Die Welt kom daglig, men ble ikke lest av alle. Johansen hevdet at Skou aldri leste denne avisen. Neue Züricher Zeitung kom regelmessig. Av de engelskspråklige avisene hadde man de beste som inneholdt internasjonalt nyhetsstoff. Det omfattet aviser som; The Times, The Guardian (tidligere Manchester Guardian), The Economist, og The Observer. I tillegg abonnerte Morgenposten på Observer Foreign News Service (OFNS). Man brukte det anerkjente engelske arkivsystemet Keesing's for å kunne finne fram til relevant utenrikspolitisk informasjon.³² I tillegg abonnerte avisen på de tradisjonelle

²⁹ Jahn Otto Johansen har beskrevet de utenriksjournalistiske miljøet og de redaksjonelle prosessene i Morgenposten i to forskjellige publikasjoner, se Jahn Otto Johansen, Lokalavis med utenriksdrypp, i Holm, 1999:67-70.; og i Johansen, 1999:77 ff. Elementer av opplysningene hos Johansen er også gjengitt hos Jonhaugen, 2006:5-6.

³⁰ Se Johansen, 1999:82.

³¹ Se Werenskjold, Pressehistoriske skrifter, nr. 6, s.121-140.

³² Dette systemet er i dag selvsagt å finne på internett, se <http://www.keesings.com/>

nyhetsbyråene. Nyhetstelegrammene ble hver dag revet av skriverne, lest og hengt opp på en spiker i utenriksredaksjonens lokale. De store verdensbegivenhetene ble gjerne beskrevet med utgangspunkt i morgenavisens lokaler, og med tilgang på nyhetstelegrammer og utenlandske aviser. Morgenposten hadde som regel ikke råd til å sende noen til å dekke begivenhetene for egen regning. De dekket imidlertid fast møter i Europarådet og i Nordisk Råd.

Utenriksmedarbeider, kommentator og utenrikskorrespondent i Aftenposten

Da Hanssen kom tilbake fra USA-oppholdet, gikk han over til stillingen som utenriksmedarbeider og kommentator i Aftenposten i desember 1957. Overgangen ble avgjort allerede mens han befant seg i USA. Han fikk da et så godt tilbud at det var naturlig at han skiftet arbeidsplass. Det var utenriksredaktør Niels Jørgen Mürer som rekrutterte ham til stillingen som utenrikskommentator i landets største avis. Hanssen var ikke den eneste av journalistene i Morgenposten som gikk over til Aftenposten. Blant Morgenpostens journalister som ble rekruttert til landets største avis fant man både i tiden før og etter Hanssens overgang, slike som Liv Brandvold, Ellen Margrethe Dahl, Ingrid Furseth, Odd Halvorsen, Ole Hoemsnes, Leif Husebye, Finn Jor (kulturstoff), Jan A. Martinsen (foto), Harald Stene Dehlin (kirkestoff), Hans Vatne (politisk), Kjell Aaserud, og flere andre. Det var i tillegg andre senere profilerte pressefolk som gikk til andre aviser.³³ Hanssen var utenriksmedarbeider i Aftenpostens utenriksavdeling under både utenriksredaktørene Bjørn Bunkholdt, Niels Jørgen Mürer og senere Bjørn Heimar. Han tilhørte staben av utenriksmedarbeidere som skrev utenrikskommentarene til en rekke av de temaene som avisen dekket nyhetsmessig. Han skrev kommentarer under signaturen h. I det redaksjonelle miljøet i Morgenposten hadde han bare gått under tilnavnet "lille h".³⁴ Han tok signaturen med seg til Aftenposten.

Stillingen som kommentator i Aftenposten var en helt annen enn den han forlot i Morgenposten. I Aftenposten fikk han langt større spillerom til å lage utenrikskommentarer enn tidligere. I Aftenposten fikk han gå mer i dybden på den enkelte kommentar – både med hensyn til forberedelser og i spalteplass. Utenrikskommentarspalten hadde i Aftenposten en framtrædende plass på side 2 i morgenavisen. Hanssen fikk i sin nye jobb også anledning til å reise utenlands i langt større grad enn hva den skrantende økonomien i Morgenposten hadde tillatt ham. Hans interesse for USA og Frankrike, for det atlantiske og det europeiske samarbeidet gjorde at han reiste og deltok i de store og viktige møtene i NATO og i Europarådets konferanser i utlandet. Hans Lauritz Hanssen ble en respektert skikkelse i det internasjonale pressemiljøet. Vel så viktig var det selvsagt at han ble tilbudt en høyere lønn i Aftenposten. Han slapp dessuten det slitsomme nattearbeidet i Morgenposten, og var bedre i stand til å leve et noe mer normalt familieliv med tid til barna på kveldstid.

I Aftenposten deltok Hans Lauritz Hanssen i et team av erfarne utenriksmedarbeidere som alle skrev utenrikslederne i landets største og toneangivende medium på utenriksjournalistikkens område. I de to første årene skrev

³³ Yngvar Holm, En gang Norges største avis, i Holm, 1999:18.

³⁴ Hanssen brukte også pseudonymene H.H.L., Hans, H eller Slanderer.

Hans Lauritz Hanssen i gjennomsnitt 6-7 utenrikskommentarer i måneden. Kommentarene dekket hele det utenriksjournalistiske spekteret som til enhver tid var på dagsorden, men med en hovedvekt på stormaktpolitikken, og temaer knyttet til den politiske utviklingen i USA, Tyskland og Frankrike. I løpet av det første året i Aftenposten var han kun på en utenlandsreportasje. Han dekket i september 1958 fiskerikonflikten mellom Storbritannia og Island, den såkalte "*Torskekrigen*", fra Reykjavik. Konflikten mellom de to NATO-landene oppsto da Island utvidet sin fiskerigrense fra 4 til 12 nautiske mil, og britene sendte fregatter for å beskytte britiske fiskere mot å bli oppbrakt av islandske kystvaktfartøy. Hanssens sympati lå som vestlending hos islendingene. Som utenriksmedarbeider gjennomførte han senere en lang rekke reportasjereiser i England, Frankrike, Tyskland, Sovjetunionen og i USA.

I tiden etter at Hans Lauritz Hanssen gikk over til Aftenposten skrev han en rekke artikler i tidsskriftet Internasjonal politikk om amerikanske økonomiske og politiske forhold.³⁵ Tidsskriftet ble utgitt ut av Christian Michelsens Institutt for Videnskap og Åndsfrihet i Bergen, men hadde en redaksjonskomité som bestod av fremtredende statsvitere fra universitetet i Oslo. På slutten av 1950-tallet besto denne komiteen av folk som Frede Castberg, filosofen H.O. Christophersen,³⁶ August Schou og J.S. Worm-Müller. Ansvarlig redaktør var den gamle motdagisten Arne Ording, hovedarkitekten for utviklingen av Atlanterhavslinjen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk både under og etter den andre verdenskrig. Redaksjonsutvalget besto av noen av de viktigste premissleverandørene for norsk utenrikspolitikk i perioden etter den andre verdenskrig. Flere av dem soknet til det norske Arbeiderparti, mens andre hadde vært sentrale ledere i Hjemmefronten under krigen. En av disse var Halfdan Olaus Christophersen, som hadde vært i den sentrale Hjemmefrontsledelsen, og som tilhørte en av de gruppene av intellektuelle, den såkalte Besserudkretsen, som tidlig hadde begynt å planlegge gjenoppbyggingen av Norge. Han var også en av dem som bidro til opprettingen av Hjemmefrontsavisen Verdens Gang da freden kom i 1945.³⁷

Fra 1960 ble tidsskriftet Internasjonal Politikk utgitt i fellesskap med Norsk Utenrikspolitiske Institutt i Oslo, som ble etablert under ledelse av John Sannes. Sannes var å regne som Arne Ordings faglige og ideologiske arvtaker. John Sannes var for øvrig også i en lang periode leder for utenriksavdelingen i Arbeiderbladet i Oslo, sammen med Erik Loe. Erik Loe gikk da også inn som redaksjonssekretær for Internasjonal Politikk fra 1960. Tidsskriftet hadde også en lang rekke av bidragsytere fra det utenriksjournalistiske miljøet i både Aftenposten og senere fra NRK. Instituttene og tidsskriftet var en arena hvor den norske utenrikspolitiske og utenriksjournalistiske eliten satte hverandre i stevne og dyrket hverandres selskap. Mot slutten av 1950-tallet bidro bl.a. flere av Aftenpostens utenrikskorrespondenter med artikkelstoff i tidsskriftet. Det gjaldt ikke minst slike som Stein Savik, Carlos Forsberg m.fl.. Både Savik og Forsberg tilhørte den utenriksjournalistiske eliten i Aftenposten.

³⁵ Se Hanssen, 1958; Hanssen, 1959; Hanssen, 1960.

³⁶ Halfdan Olaus Christophersen (1902-1980). Christophersen skrev sin doktorgrad om John Locke og var i 1939 tilsatt ved Christian Michelsens Institutt.

³⁷ Martin Eide 2006: 151.

Stein Savik het opprinnelig Stan Savic.³⁸ Han kom til Norge som jugoslavisk krigsfange under den andre verdenskrigen og ble værende i landet da freden kom. Savik startet sin journalistiske karriere i utenriksavdelingen i NTB i årene fra 1947 til 1957. Han var journalist i Aftenpostens utenriksavdeling fra 1957 til 1962, og avisens utenrikskorrespondent i Bonn fra 1962 til 1970. Fra 1970 til 1972 var han korrespondent for samme avis i Wien. Savik var korrespondent i Washington fra 1972 til 1977. Fra 1977 var han redaksjonssekretær i utenriksavdelingen i Aftenposten. Av utdanning hadde Stein Savik artium. Savik var antakelig en av de første utenlandske pressefolkene som kunne melde om Stalins død i 1953. Han kunne russisk og lyttet til meldinger på en sovjetisk soldatradio som offentliggjorde meldingen før den ble sendt ut over det sovjetiske telegrambyrået til utlandet. Carlos Forsberg hadde også minimalt med formell utdanning.³⁹ Han hadde artium fra handelsgymnasiet, og et journalistkurs fra Universitetet i Århus, Danmark. Forsberg hadde i tillegg også Utenriksdepartementets aspirantkurs for utenriktjenesten. Forsberg startet som journalist i *Fredriksstad Blad* i 1939 og han var aktiv i Hjemmefronten under den andre verdenskrig. Han ble redaksjonssekretær i samme avis i 1945. Fra 1946 var han journalist i *Morgenbladet*, før han gikk over til Aftenposten. Forsberg var korrespondent for Aftenposten i Paris fra 1955 til 1960, og i London fra 1961 til 1976. Han avsluttet sin journalistiske karriere i hjemmeredaksjonen i Akersgaten.⁴⁰ I utenrikspolitisk forstand var det gjennom det meste av etterkrigstiden et reelt sammenfall mellom Høyre og Arbeiderpartiet i det utenriks- og sikkerhetspolitiske landskapet. Det samme gjaldt for de utenriksjournalistiske tyngdepunktene i Arbeiderbladet og i Aftenposten. Som vi allerede har sett, hørte også Hans Lauritz Hanssen ideologisk hjemme i dette miljøet.

Sosialt hadde Hanssen en stor omgangskrets – bestående av journalistkollegaer, akademikere og folk i det statlige byråkrati. I arbeidssammenheng ble han oppfattet som en hardt arbeidende journalist. Yngre medarbeidere kunne derfor oppfatte ham som noe fjern og ikke lett å komme i kontakt med. For dem av hans egen generasjon som kjente ham, var han lett omgjengelig og langt fra noen "*festbrems*". Blant hans nære venner i Oslo var journalistkollegaene Arne Bonde, Einar Munthe-Kaas,⁴¹ og Olav Maaland som han var blitt kjent med i Journalistlagets boligbyggerlag på Lamberseter. Der bodde det 12 familier, samtlige fra den borgerlige pressen i

³⁸ Stein Savik (Stan Savic) ble født i Beograd, Jugoslavia i 1925. Død i Beograd i 1989. Savik var formann i foreningen for utenlandske korrespondenter (VAP) i Bonn fra 1964 til 1965. Se Pressematrikkelen og informasjon i E-mail fra Egil Hegge, datert 20.11.2005. Saviks forfatterskap, se Savik, 1952; Savik, 1961; Savik, 1980.

³⁹ Carlos Asbjørn Forsberg ble født i 1919 i Buenos Aires, Argentina. Han døde i 1985. Hans foreldre var forretningsmann Asbjørn Forsberg og husmor Elsa Bjørnseth Forsberg. Han var gift med journalist i Aftenposten, Signe Møller Forsberg. Pseudonymer: Boas, Don. Se for øvrig Matrikkelen over norske pressefolk, 1950, og 1967.

⁴⁰ Informasjon fra Per Egil Hegge, e-mail datert 20.11.2005.

⁴¹ Einar Munthe-Kaas, født 1922 i Vestre Aker. Munthe-Kaas hadde artium og filologiske studier ved universitetet i Oslo. Han var utdannet innenfor radiotelegrafi og tok befalskolen i Sverige i 1944-45. Han ble tilsatt som journalist i Verdens Gang i 1946, sportsjournalist fra samme år og sportsredaktør fra 1952 til 1972. Da ble han tilsatt som teknisk redaktør i samme avis. Han har forfattet diverse sportsbøker. Se Pressematrikkelen 1979.

hovedstaden.⁴² I tillegg var det selvsagt andre venner som han og hans kone hadde felles utenfor det journalistiske miljøet.



Hans Lauritz Hanssen

1968-opprøret

Det som vi i dag kjenner som det globale 1968-opprøret, var i de norske mediene i 1968 i all hovedsak et utenriksjournalistisk fenomen. Som landets største avis, dekket Aftenposten fenomenet fra en lang rekke land, men hovedvekten lå likevel på dekningen av opprøret i USA og i Vest-Europa. Demonstrasjoner mot den amerikanske krigen i Vietnam var viktige i enkelte perioder, men var ikke det eneste elementet som preget opptøyene i de vesteuropeiske landene i 1968. Aftenposten dekket også opprørets østeuropeiske varianter i Polen, Jugoslavia og ikke minst det som foregikk i Tsjekkoslovakia. Krisen i Tsjekkoslovakia var det enkelttemaet som fikk plass i utenriksdekningen i Aftenposten i 1968. Opprøret kom sist til Frankrike, men i løpet av kort tid tok franskmennene igjen utviklingen i de andre vestlige land, og det franske opprøret gikk i løpet av kort tid forbi de fleste i omfang og voldsomhet. Dette reflektertes også i Aftenpostens nyhetsdekning av Frankrike. Aftenposten hadde en egen fast korrespondent stasjonert i den franske hovedstaden. Ingebrigt Løberg, Aftenpostens Paris-korrespondent, hadde en omfattende nyhetsdekning av begivenhetene. Nyhetsdekningen fokuserte imidlertid mest på selve begivenhetene, de politiske implikasjonene og lite på årsakene til selve opprøret. Opprørerne var framværende i nyhetsformidlingen. I Aftenposten var det f.eks. ingen intervjuer med lederne for opprøret.

Det franske opprøret ble innledet med demonstrasjonen i Nanterre 22. mars. Opprøret tok imidlertid ikke av for alvor før den 3. mai da det kom til alvorlige sammenstøt mellom demonstranter og politi ved universitetet i Sorbonne. Det franske opprøret gikk igjennom flere faser. Den første fasen varte fra 3. mai til arbeiderne

⁴² Olav Maaland, født 1921 i Jørpeland. Maaland var utdannet Cand.mag. i filologi ved universitetet i Oslo. Ansatt i UPI i 1948. Han ble tilsatt ved Bergens Tiendes Oslo avdeling fra samme år, og han var redaktør for samme avdeling fra 1956. Maaland var formann i Stortingets Presselosje fra 1968 til 1970. Se Pressematrikkelen 1979.

erklærte generalstreik den 14. mai. Det som hadde startet som et studentopprør ble fra da av overtatt av de franske arbeiderne. På det meste var 9 millioner arbeidere ute i streik og det franske samfunnet stanset opp. Den andre fasen varte fra 15. mai og fram til den 30. mai, da president de Gaulle oppløste Nasjonalforsamlingen og skrev ut nyvalg. Den tredje og siste fasen varte fra 31. mai til 29. juni, fram til at den andre valgomgangen av valget til Nasjonalforsamlingen var gjennomført.

Under de turbulente dagene i Paris i mai og juni 1968 leverte Hans Lauritz Hanssen en lang rekke innsiktsfulle kommentarer om opptøyene i den franske hovedstaden som så ut til å true selve grunnlaget for den femte franske republikken under president de Gaulles ledelse. Hanssen var som vi har sett utpreget frankfil, og kjente de politiske forholdene i Frankrike godt. Han hadde også tidligere kommentert kriser i fransk politikk. Han kommenterte bl.a. Den fjerde republikkens sammenbrudd og de Gaulles maktovertakelse i 1958. Hans Lauritz Hanssen skrev samtlige av de redaksjonelle kommentarene i Aftenposten under krisen. Han skrev antakelig flere av lederartiklene også, men det er i dag ikke mulig å verifisere hvilke. Her er det derfor lagt kun vekten på hans signerte redaksjonelle kommentarer. Hans Lauritz Hanssen skrev til sammen åtte redaksjonelle kommentarer i løpet av det franske opprøret, hvorav én i den første fasen, tre i den andre og fire i den siste fasen.

Den første redaksjonelle kommentaren i Aftenposten om det franske opprøret kom den 14. mai. I artikkelen med tittelen "*Den "stabile" republikk.*" kommenterte Hans Lauritz Hanssen at det aktuelle opprøret falt sammen med 10-årsjubileumet for etableringen av den femte republikk i 1958.⁴³ Hanssen konstaterte at Frankrike befant seg i den verste krisen siden det "*franske Algerie*" ga den fjerde republikken dødsstøtet i 1958. Han viste til at det som gjorde den aktuelle krisen alvorlig, var at den hadde utviklet seg et bredt og omfattende opprør mot selve det gaullistiske regimet. Hanssen identifiserte hvilke aktører som var involvert i opprøret. Han hevdet at det hele startet som et "*anarkistledet studentmytteri*", men langt viktigere var at de store franske fagforeningene var blitt involvert. For første gang under den femte republikk hadde de tre store landsomfattende fagorganisasjonene gått sammen i generalstreiken til støtte for studentens *legitime* krav og i protest mot den rå politibrutaliteten som var blitt brukt mot studentene i Paris. De tre landsomfattende fagforeningene omfattet den sosialistiske, kommunistiske og den katolske.

Hans Lauritz Hanssen pekte også på de politiske sidene av opprøret og kravene om fornyelse som allerede kom fram etter valget i 1967. Kravet om politisk fornyelse kom ikke minst fra den tidligere finansminister Giscard d'Estaing som representant for de frie republikanerne i nasjonalforsamlingen. Dette partiets støtte utgjorde "*tungen på vekstskålen*" som sikret gaullistene regjeringsmakten i nasjonalforsamlingen. Hanssen kommenterte imidlertid ikke kravene fra den store venstreopposisjonen i fransk politikk. Disse ble ikke nevnt med et ord. Det ble heller ikke den store bredden av ulike organisasjoner og politiske oppfatninger som protestbevegelsen også omfattet. Studentenes opprør var på dette tidspunktet ikke det interessante i Hanssens kommentar. Fokuset i artikkelen var i sin helhet viet president de Gaulle og hans regime. Hanssen forsøkte å forklare leserene hva den franske opposisjonen reagerte mot i det sittende regimet. Hans Lauritz Hanssen konstaterte følgende:

⁴³ Aftenposten, "*Den "stabile" republikk*", morgenutgave 14.05.1968:2.

"Det store spørsmålet i dag er ikke hvorvidt det franske undervisningssystem må reformeres og fornyes. Det er alle, inklusive generalen personlig enige om."

Sitatet viser at Hanssen ikke anså studentopprøret som det sentrale i krisen. Det viktigste spørsmålet gjaldt om hvorvidt president de Gaulle og hans regjering var i stand til å forandre måten som man styrte på. Hanssen stilte direkte spørsmål ved regimets legitimitet ut fra en nærmest Webersk tilnærming.⁴⁴ På samme måte som Habermas, stilte også Hanssen opp dialogen som en forutsetning for demokratisk autoritet.⁴⁵

"...er de rede til å gi sine undersåtter følelsen av å ha innflydelse på de beslutninger som gjelder dem selv. Er de rede til å innlate seg på en dialog ikke bare med parlamentet, men også med de tusener av organisasjoner og grupper som til sammen utgjør samfunnet? Eller vil de fortsette på den autoritære linje som er blitt enda mer utpreget etter at gaullistene tapte sitt formelle flertall i nasjonalforsamlingen?"

Hanssen forsterket vektleggingen av regimets tapte autoritet og legitimitet ved å fokusere på at politibrutaliteten mot studentene i Paris skapte motstand mot regimet langt inn i de borgerlige kretsene som normalt var dets sterkeste støttespillere. Myndighetenes opptreden ble selv av slike grupperinger definert som både uforstandig og psykiologisk. Hanssen var drepende i sin karakteristikk av det franske regimet. Han hevdet at utviklingen beviste at:

"....store deler av det franske folk, i alle fall ungdommen, ikke deler regimets oppfatning av at de har løst de problemer som kunne true nasjonen og republikken, og at han (de Gaulle) har lagt et solid konstitusjonelt, finansielt, sikkerhetspolitisk og sosialt grunnlag for en sunn samfunnsutvikling. Hva man enn kan si om dagens franske situasjon, kan man i alle fall ikke lenger si at den ikke er "dramatisk"."

Hanssen hadde også observert den splittelsen innad i det franske regimet som hadde kommet til uttrykk i håndteringen av studentopprøret. I den innledende fasen hadde regimet forsøkt å slå opprøret ned med en "*jernhånd*" og et massivt politioppbud i gatene i Paris. I denne fasen var det innenriksminister Fouchet og undervisningsminister Peyrefitte som hadde stått for regien under statsminister Pompidou fravær. Pompidou oppholdt seg i den mest kritiske fasen på statsbesøk i Afghanistan. Peyrefitte var ansvarlig for stengningen av universitetet i Paris, og Fouchet var ansvarlig for å ha kommandert politiet til å storme barrikadene i Latinerkvarteret natten mellom den 10. og 11. mai. Da Pompidou kom tilbake til Paris ble "*silkehansken*" funnet fram og kursen lagt om. Regimet erklærte vilje til å forstå og å forhandle. Hanssen konstaterte altså at det franske regimet ikke hadde en enhetlig reaksjon på opprøret, men han var ikke sikker verken på substansen eller utfallet av det franske regimets kursendringer:

⁴⁴ Se Weber, 1990: s. 5ff.

⁴⁵ Se Habermas, 1991.

”Man må gå ut fra at førsteministeren opptrer i general de Gaulles ånd, og man må håpe at rettetten er mer en taktisk motivert. Hvorvidt den vil bringe de rasende studenter og politimenn under kontroll og gjenopprette den alminnelige tillit til regjeringen, er dog et åpent spørsmål.”

Konsekvensene av begivenhetene sto imidlertid klart for Hanssen. Det franske regimet anseelse var påført et alvorlig prestisjenederlag – både hjemme og ute. Den politiske skaden var så alvorlig at det neppe ville være nok for Pompidou å skifte ut en eller flere av de ansvarlige ministrene. Dessuten bidro begivenhetene til å styrke opposisjonen mot regimet både innenfor og utenfor det parlamentariske systemet. I nasjonalforsamlingen omfattet dette fra de ytterste venstrepartiene til grupperinger langt inn i gaullistiske miljøene. Målsetningene for opposisjonen var å bringe regimet til fall eller at det ble tvunget i mer demokratisk retning. Hanssen avsluttet sin redaksjonelle kommentar med å problematisere hvilke valg regjeringen egentlig sto overfor i den aktuelle situasjonen:

”Enten den (regjeringen) vil eller ei, vil Makten måtte stå til ansvar for parlamentet, og slik som forholdene er ved den femte republikks ti-års jubileum, er det tenkelig at den vil foretrekke denne censur fremfor velgernes.”

Hanssen hevdet med dette at de Gaulle og hans regime hadde mistet det franske folkets tillit. Det var det som gjorde krisen så alvorlig. Midt oppe i opprøret i Paris og med en generalstreik som var i ferd med å lamme det franske samfunnet, valgte president de Gaulle å gjennomføre det lenge planlagte statsbesøket i Romania. I den redaksjonelle kommentaren den 18. mai var det Frankrikes utenrikspolitiske rolle som sto i fokus.⁴⁶ Hanssen konstaterte at det franske statsbesøket fikk en karakter av å være et *”side-show”* til det som foregikk både i Praha og til den dramatiske situasjonen i Paris. Hensikten med reisen var å fremme de Gaulles tradisjonelle målsetninger om *”oppløsning av maktblokkene og en all-europeisk avspenning, forståelse og samarbeid”*. Hanssen fryktet at denne tilnærmingen ville gripe forstyrrende inn på den prosessen som foregikk i Tsjekkoslovakia, hvor tsjekkerne forsøkte å frigjøre seg fra det sovjetiske hegemoniet på det indrepolitiske plan – slik som rumenerne hadde gjort det på det utenrikspolitiske området. Samtlige vestlige land hadde vist stor grad av tilbakeholdenhet for ikke å skape ytterligere spenninger innad i østblokken. Hanssen mente likevel at den franske presidenten ville vise den nødvendige tilbakeholdenhet ved ikke å nøre opp under nasjonalistiske og liberale tendenser. Det var slike holdninger som russerne betraktet som de største truslene mot eget hegemoni, og som kunne sette det opparbeidede gode franske forholdet til Moskva på prøve.

”Således har det lenge vært sagt at når generalen ikke startet sin besøksrekke hos ”Øst-Europas gaullister”, rumenerne, men først la veien om Moskva og Warszawa, så var det nettopp fordi han ikke ønsket å irritere russerne og deres mest lojale følgesvenner.”

Hanssen hadde liten tro på at rumenerne selv hadde bruk for franske oppmuntringer og støtte. De hadde vist at de var i stand til å klare seg selv. Han viste til at franske formaninger i Warszawa om å føre en selvstendig, nasjonal, mindre sovjetisk avhengig

⁴⁶ Aftenposten, ”de Gaulle i Romania”, morgenutgave 18.05.1968:2.

og mindre anti-tysk politikk ikke hadde høstet noen applaus, selv om de hadde vært på sin plass. I rumenerne fant imidlertid franskmennene gjenklang for en sikkerhetspolitikk som tok avstand fra blokksystemet. Det på tross av at rumenerne antakelig var mer avhengig av Sovjet, enn Frankrike var av USA. Aftenposten kunne melde at franske aviser rapporterte hjem om en svært pompøs mottakelse av den franske presidenten i Romania, men Aftenpostens kommentator var likevel ganske skeptisk til den politiske nytten av besøket. Lettere sarkastisk, reiste han følgende spørsmål:

"Hvorvidt dette besøket vil gjøre mer for å fremme hans mål om "avspenning, forståelse og samarbeide" i et forenet Europa fra Atlanterhavet til Ural" enn man kan spore efter hans kjempesuksess i Polen, gjenstår å se. De mest interessante spørsmål i øyeblikket er om eller når general de Gaulle vil bringe sitt budskap til det "nye" Tsjekkoslovakia."

Den politiske karikaturen av tegneren Behrendt understreket den skepsis som hersket i Aftenpostens redaksjon til den franske presidentens utenrikspolitikk generelt, og hans evne til å legge seg ut med sine allierte i den atlantiske alliansen. Avisens kommentator reiste imidlertid ikke spørsmål ved hvor klokt det var at den franske presidenten forlot sitt eget land midt under et opprør og mens landet var kastet ut i den verste arbeidslivskonflikten i hele etterkrigsperioden.

Det gikk ti dager fra Hans Lauritz Hanssen skrev den første redaksjonelle kommentaren om de indre franske forholdene til den neste kom på trykk. I den redaksjonelle artikkelen den 24. mai var søkelyset enda en gang rettet mot regimet til general de Gaulle.⁴⁷ Også denne artikkelen var illustrert av en politisk karikaturtegning. Denne gangen var tegningen av tegneren Papas i den britiske avisen Guardian. Artikkelen var en kommentar til at den regjeringen overlevde behandlingen av venstrepartienes mistillitsforslag i den franske nasjonalforsamlingen. Grunnen til at regjeringen overlevde avstemningen var ifølge Hanssen ikke fordi den nød forsamlingens tillit, men av helt andre og åpenbare årsaker:

".....fordi verken dens konservative allierte eller et tilstrekkelig antall av sentrumsopposisjonens deputerte ønsket regjeringskrise nu – mens over halvparten av lønsmottagerne er i streik, studentene i opprør og bøndene har innledet sin våroffensiv mot myndighetenes jordbrukspolitik."

⁴⁷ Aftenposten, "Det blir ikke som det var –", morgenutgave 24.05.1968:2.



(Teining av Papas i The Guardian.)

Innenriksproblemene river ned fransk utenrikspolitisk prestisje.⁴⁸

Mistillitsforslaget manglet likevel bare 11 stemmer i nasjonalforsamlingen på å bli vedtatt. Enkelte av gaullistene stemte for forslaget, fordi de hevdet at regjeringen hadde sviktet både nasjonen og president de Gaulle. De gjorde regjeringen ansvarlig for den katastrofale utviklingen, men var fremdeles lojale overfor presidenten. Hanssen hevdet at dette viste hvor sammensatt den franske gaullistiske bevegelsen var, og at den i første rekke måtte defineres som ubetinget lojalitet til personen Charles de Gaulle, og til hva presidenten til enhver tid måtte si eller gjøre. Det var selvsagt et paradoks at det var regjeringen som måtte stå til rette for resultatene av de Gaulles enerådige og personlige regime. Hanssen så dette paradokset: "General de Gaulle nyder fremdeles en slags politisk immunitet, til tross for at regjeringen får sin makt og politikk fra ham og ham alene."

Han så også at dette paradokset ga den franske presidenten mulighetene til å endre både regjeringens sammensetning og politikk uten et stort prestisjenederlag som ville skade ham politisk hvis han var villig og i stand til å lære av det som hadde skjedd. Hanssen pekte på at Pompidous tale i nasjonalforsamlingen kunne tyde på at regimet hadde forstått at regjeringsstilen måtte legges om. I talen hadde Pompidou understreket at det var en selvfølge at: "Intet vil være akkurat som det var etter en slik enorm protestbevegelse har feiet over landet."

Hanssen understreket imidlertid Pompidou' vilje til å forhandle med de demonstrerende studentene og de streikende arbeiderne for å få samfunnsmaskineriet tilbake til normalen igjen. Hanssen hadde imidlertid sine tvil om det ville være mulig for Pompidou å gjøre tilstrekkelige reformer og endringer til at de ulike gruppene i protestbevegelsen ville bli fornøyde, og at statsministeren samtidig beholdt presidentens støtte:

⁴⁸ Politisk karikaturtegning av tegneren Papas i The Guardian, brukt som illustrasjon til redaksjonell kommentar, Aftenposten morgenutgave 24.05.1968, s. 2.

”De store spørsmål er bare hvor langt de Gaulle vil følge ham på innrømmelseslinjen, og om den sittende regjering har tilstrekkelig tillit og autoritet til å komme i en reell dialog med fagforbundene, studentene og bøndene.”

Hanssen vurderte også svaret på disse spørsmålene. Han konstaterte at samtlige av de tre landsorganisasjonene var villige til å forhandle med regjeringen om sine krav. De krevde høyere lønninger, redusert arbeidstid, redusert pensjonsalder, bedre helsetrygd og langt sterkere faglige rettigheter. Han trodde imidlertid ikke at streikene ville bli avblåst før fagforeningene fikk langt sterkere signaler fra regjeringen enn det Pompidou var villig til eller i stand til å gi. Så lenge streiken varte ville presset på regjeringen øke, og landsorganisasjonene hadde råd til å vente på et svar de var fornøyde med før de ville gi opp streikene. Hanssen pekte på at enkelte avklaringer om regjeringens politiske linjevalg antakelig ville komme i forbindelse med president de Gaulles bebudede fjernsynstale som ville gå på lufta samme kveld. Han hevdet at i realiteten stod den franske presidenten overfor nærmest umulige politiske og økonomiske valg som innebar:

”....det virker i alle fall ytterst tvilsomt at Makten kan kjøpe seg ut av denne krisen uten at det vil utløse inflasjon, svekke landets konkurransevne innenfor og utenfor Fellesmarkedet, bringe underskudd på betalingsbalansen, angripe de enorme uproduktive gullreservene – kort sagt uten å undergrave fransen.”

Den eneste måten som Hanssen mente var mulig å kjøpe seg ut av den aktuelle krisen uten å havne i en ny framtidig økonomisk krise som ville ramme hele det franske folket, var gjennom omfattende kutt i det kostbare atomprogrammet og andre store prestisjeprosjekter. Han fant det imidlertid ikke spesielt sannsynlig at president de Gaulle ville gå med på å administrere løsninger som innebar tap av den internasjonale prestisjen som landets atomarsenal ga.

Også i den andre redaksjonelle artikkelen i den andre fasen av det franske opprøret dvelte ved regimets legitimitet og autoritet.⁴⁹ Artikkelen var en slags oppsummering av inntrykkene av den franske presidentens fjernsynstale den 24. mai. Mens Hanssen tidligere hadde rettet søkelyset mot det franske regimet, rettet han i denne artikkelen et direkte angrep på den aldrende Charles de Gaulle som en del av det franske problemet. Hanssen tegnet i artikkelen bildet av en fransk president som på tross av sin tidligere historiske innsats i den aktuelle situasjonen sto overfor sitt endelige Waterloo. Framhevingen av presidentens alder pekte i samme retning. Det var på tide å gi seg. Virkningen av talen framstilte han på følgende måte:

”Sist fredag forsøkte så igjen den 77 år gamle general å appellere til folkets ”elementære følelser” som han tidligere har spilt på med slikt mesterskap. Han ba, lovet og truet. Men det virket ikke lenger. Charles de Gaulle har oversittet sin historiske periode, og vi vil tro at han er klar over det selv. Hans problem er ikke om han skal trekke seg tilbake, men når og hvordan han skal gjøre det, uten at hans sorti kaster en altfor sterk skygge over hans historiske innsats.”

⁴⁹ Aftenposten, redaksjonell kommentar, ”*Generalens tragedie*”, morgenutgave, 28.05.1968:2.



Tegning av Behrendt. (Norsk enerett: Allensposten.)

Generalens tragedie.⁵⁰

President de Gaulles anvendte et demokratisk grep for å forsøke å komme ut av krisen ved å tillyse en folkeavstemning over et lovforslag som skulle imøtekomme de demonstrerende studentene og streikende arbeidernes krav. Han antydte at han ville trekke seg som president hvis ikke forslaget fikk flertall og overlate det franske folkets skjebne til seg selv. Utspillet ble tolket som han ville gjøre avstemningen til et spørsmål om det franske folket hadde tillit til ham personlig. Hanssen så det problematiske med en slik tilnærming og hevdet:

"Men om han så skulle få et "massivt" ja etter at de streikende og demonstrerende har tvunget regjering og arbeidsgivere i kne? Hva vil være tilbake av den autoritet som har gjort det mulig for generalen og hans regjering å vareta den franske glorie, hamstre gull, angripe dollaren, dominere Fellesmarkedet og føre en "stabil" vekstpolitikk?"

I artikkelen trakk Hanssen konsekvensen av egen logikk ved å hevde at uansett valgutfall ville den gaullistiske myten være ødelagt. Det ville dessuten være utenkelig at presidenten trakk seg før samfunnsmaskineriet var tilbake til det normale, og ro og orden var gjenopprettet. I dette lå også det grunnleggende paradokset at det ikke var mulig å gjennomføre noen folkeavstemning mens kaoset fremdeles hersket. Noe mindre paradoksalt var det neppe at president de Gaulle gjennom sin ti år lange presidentperiode til stadighet hadde stilt det franske folket over for valget mellom "meg eller kaos". I mai 1968 hadde man fått begge deler, og det så ut til å være mer enn Frankrike var i stand til å bære. Hanssen trakk til slutt sin prinsipielle konklusjonen og hevdet:

"Skal han (de Gaulle) ikke etterfølges av syndefloden, må han og hans administratorer først skaffe seg arbeidsro og derefter bruke all sin kløkt og sindighet for å sikre en fredelig overgang til et mindre autoritært og demokratisk regime."

⁵⁰ Politisk karikaturtegning av Behrendt, illustrasjon til redaksjonell kommentarartikkel, morgenutgave 28.05.1968, s. 2.

I den tredje fasen i perioden fra 30. mai til 30. juni hadde Aftenposten hele 4 redaksjonelle kommentarer om den franske krisen. Samtlige var illustrert med politiske karikaturtegninger hentet fra utenlandske aviser eller egenprodusert av avisens egne tegnere. Den første sto på trykk 1. juni og den siste 21. juni.

Den redaksjonelle artikkelen som sto på trykk den første juni, var i sin helhet viet president Charles de Gaulles overraskende radio- og fjernsynstale den 30. mai.⁵¹ Det overraskende i talen var at han hadde forlatt tanken om en folkeavstemning som kunne tolkes som tillit eller mistillit til ham selv. Den folkeavstemningen var opprinnelig planlagt avholdt den 16. juni. I stedet annonserte presidenten at han oppløste nasjonalforsamlingen og skrev ut nyvalg. I henhold til konstitusjonen skulle valget gjennomføres innen 40 dager. de Gaulle forhindret på den måten at regjeringen falt på grunn av et eventuelt mistillitsforslag i den sittende nasjonalforsamlingen, hvor gaullistene var i mindretall og var avhengig av støtte fra andre partier for å kunne bli sittende. Hanssen gjorde rede for det innfløkte spillet på den franske politiske høyresiden, og viste hvordan de ulike aktørene manøvrerte for å komme i posisjon for det som eventuelt måtte komme etter president de Gaulle. I det politiske spillet var selvsagt presidenten selv den viktigste aktøren. Ved siden av Pompidou var den frie republikaneren Giscard d'Estaing den fremste politikeren med presidentambisjoner på høyresiden i fransk politikk. Hans dilemma var at han ikke samtidig kunne stemme for mistillit og samtidig bli oppfattet som lojal overfor de Gaulle. Skulle han ha håp om senere å bli valgt som president, var han avhengig av et politisk fundament som også omfattet støtten fra den gaullistiske stemmebasis i borgerskapet. Hanssen beskrev problemet d'Estaing sto overfor:

”Dette har plassert ham i et meget vanskelig dilemma mellom hans påtvungne lojalitet overfor de Gaulle og det uunngåelige motsetningsforhold til generalens kronprins Georges Pompidou. Skulle han være med på å felle regjeringen ville det bli stemplet som forræderi mot generalen og dermed kunne han vel oppgi håpet om de gaullistiske stemmene.”



Politisk karikatur - Generalens provokasjon.⁵²

⁵¹ Aftenposten, redaksjonell kommentar, ”Generalens provokasjon”, morgenutgave 01.06.1968:2.

⁵² Politisk karikaturtegning av tegneren Erik Sturk i Aftenposten. Illustrasjon til redaksjonell kommentar i Aftenposten, morgenutgave 01.06.1968, s. 2.

Ved tidligere anledninger hadde president de Gaulle stilt det franske folket overfor valget mellom ham og kaoset. I den aktuelle situasjonen var det ikke en spesielt anvendelig retorikk som kunne bidra til et gaullistisk flertall i valget. I fjernsynstalen gjorde de Gaulle det klart hva valget sto om: *"Meg – eller et totalitært kommunistisk diktatur"*.

Hanssen var ikke spesielt overrasket over at de Gaulle på denne måten spilte det antikommunistiske kortet. Allerede i februar hadde statsminister Pompidou advart mot et kommunistisk diktatur hvis ikke demokrater og republikanere sluttet rekkene sammen med gaullistene. Uttalelsen kom i forbindelse med at venstreføderasjonen og kommunistpartiet la fram et politisk manifest 24. februar, hvor de klargjorde hva partiene var enige om. Hanssen pekte på at en slik antikommunistisk agitasjon derfor hadde ligget i kortene lenge. Strategien hadde flere innebygde farer, men hensikten var klar:

"Fra det tidspunkt var det klart at regimet ville slå inn på en entydig antikommunistisk agitasjon på hjemmebane, uten hensyn til hvilke følger det kunne få for det spesielle vennskapsforholdet til Moskva eller for det faktiske utenrikspolitiske fellesskapet med Waldeck Rochets parti. Hensikten er å vekke og stimulere borgerskapets redsel for folkefront og kommunisme som har vært i ferd med å slumre hen, takket være generalens utenrikspolitikk og kommunistpartiets egne anstrengelser for å slippe ut av den politiske ghetto."

Spørsmålet var, ifølge Hanssen, om det fantes et tilstrekkelig antall velgere som lot seg overbevise om at alternativet til gaullistene var en folkefrontregjering hvor kommunistene kunne få en så stor dominans at de kunne gjennomføre et tilsvarende kupp som kommunistene gjorde i Tsjekkoslovakia i 1948. Mye var avhengig av hvordan kommunistpartiet og landsorganisasjonene svarte politisk på presidentens provokasjon og forsøk på å komme på offensiven. Hanssen tegnet opp de alternativene og tilsvarende farer som han mente venstreopposisjonen sto overfor:

"Klarer de å holde massene under kontroll og fremfor alt å distansere seg fra de anarkistiske elementene på ytterste fløy, vil den gaullistiske analyse av krisens årsaker miste enda mer av sin troverdighet. Lar derimot PCF og CGT – hvilket det i den senere tid har vært tydelige tegn til – seg lede av den revolusjonære strøm, vil de diskvalifisere seg som eventuelle partnere i en venstre-sentrumsregjering og gi gaullistene vann på møllen."

Hanssen hadde ingen fasitsvar på hvordan situasjonen ville utvikle seg, og hvordan den utenomparlamentariske og parlamentariske opposisjonen ville reagere på presidentens politiske motoffensiv – samtidig med at streikene fortsatte og president de Gaulle samlet militære tropper rundt Paris. Mens Hanssen ga en grundig analyse av det gaullistiske regimet og den politiske høyresiden, ga han ikke noen tilsvarende oversikt over de politiske forholdene på venstresiden i fransk politikk – verken i eller utenfor nasjonalforsamlingen. Det interessante er der i mot at han betraktet den antikommunistiske retorikken som et taktisk element for å oppnå støtte i velgerkorpsset. Studentene nevnte han ikke med et ord. Hanssen flagget imidlertid avisen Aftenspostens prinsipielle holdninger til krisen i Frankrike da han avsluttet på følgende måte:

”Vi kan bare håpe at svaret vil bli gitt med stemmesedler, ikke med våpen. General de Gaulle spiller et høyt spill, og han gjør det sandelig ikke lett for de velgerne som han vil påtvinge et valg mellom et faktisk en-manns velde og et påstått kommunistisk diktatur, mens de ikke ønsker noen av delene, men et legalt, moderne demokratisk regime.”

Den neste redaksjonelle kommentaren ble trykket den 10. juni, og den var viet den offisielle innledningen til den franske valgkampen.⁵³ Selve valget til den franske nasjonalforsamlingen skulle gjennomføres i to valgomganger - den første ble avholdt den 23. juni og den andre omgangen fulgte syv dager senere. Også denne redaksjonelle kommentaren ble skrevet av Hanssen. Han viste til at selv om den offisielle valgkampen først nå var kommet i gang, ble den egentlig innledet med president de Gaulles radio- og fjernsynstale den 30. mai. I den talen bedyret den franske presidenten at verken han eller republikken ville abdisere. I kommentaren viste Hanssen til et nylig intervju med presidenten i franske medier. de Gaulle mente åpenbart at man etter en forholdsvis rolig uke allerede var over den verste krisen, og at det derfor ikke lå noen hindringer i veien for å få gjennomført et trygt valg. I kommentarartikkelen utdypet Hanssen enkelte av de Gaulles forestillinger om hva gaullismen innebar i den aktuelle situasjon – både i forhold til arbeiderne og studentene:

”Samtidig har han vendt tilbake til sin forestilling om et tredje, et gaullistisk alternativ til kommunismen. Nøkkelordet for dette systemet er ”participation” deltagelse eller medbestemmelsesrett”. Arbeiderne og funksjonærene må få større innflydelse over bedriftenes ledelse og fordeling av profitten, og studentene måtte ta del i omformingen og ledelsen av universitetene. På dette området er han for sin del rede til å gjennomføre en revolusjon.”



”Generalens revolusjon”.⁵⁴

⁵³ Aftenposten, redaksjonell kommentar, ”Generalens revolusjon”, morgenutgave 10.06.1968:2.

⁵⁴ Politisk karikaturtegning av tegneren Jaques Faizant i den franske avisen Le Figaro. Illustrasjon til redaksjonell kommentar, Aftenposten, morgenutgave, 10.06.1968, s. 2.

Presidenten lovet til og med at nasjonalforsamlingen ville få lov til å delta i beslutningsprosessene. Vel å merke hvis gaullistene fikk et klart flertall. At Hanssen var kritisk innstilt til den franske presidentens revolusjon var hevet over enhver tvil. Gjengivelsen av den politiske karikaturtegningen av tegneren *Jaques Faizant* i den franske avisen *La Figaro*, forsterket inntrykket av Aftenpostens antigaullistiske synspunkter.

Hanssen uttrykte i kommentaren sterk sympati overfor den nasjonalforsamlingen som aldri fikk anledning til å delta i utformingen av "*Maktens*" politikk. Han frikjente nasjonalforsamlingen som helhet for dens ansvar for resultatene av politikken, spesielt demokratene og republikanerne i sentrum.

"...som nu har fått kniven på strupen: Enten med Unionen for den femte republikk eller med den totalitære (kommunistiske) bevegelse. Det skal ikke være noe "om-og men", men ja! Eller nei!, og selv om dette på ingen måte betyr at enhver kandidat må stille under rent gaullistisk flagg for å få det regjerende partis støtte i annen valgomgang, har de sentrumskrefter, som frykter for en slik tvedeling av nasjonen vanskeligere enn noensinne for å forsvare seg mot presset fra gaullismen."

I artikkelen spådde Hanssen at utfallet av valget antakelig ville være at både kommunistene og gaullistene ville komme styrket ut av valgomgangene, men at både han og andre observatører var usikre på det endelige utfallet av velgernes dom.

Den redaksjonelle kommentaren i Aftenposten den 11. juni var i sin helhet viet de økonomiske konsekvensene av nesten en måned lange streiker som nesten hadde lammet hele landet fullstendig.⁵⁵ Selv om det ikke forelå noen økonomiske ekspertrapporter enda, verken franske eller fra Frankrikes viktigste handelspartnere innenfor EEC enda, kunne Hanssen likevel antyde noen viktige utviklingstrekk allerede. Bakerne i Paris hadde allerede satt opp prisene på brød med 10 prosent, og han mente denne prisutviklingen ville bli retningsgivende også for andre bransjer. Det så ikke ut som franske myndigheter var villige til å redusere statens utgifter på andre måter, for eksempel ved å kutte i utgiftene til det franske atomprogrammet. Det betydde i praksis at regningen for den franske krisen ville bli overlatt i sin helhet til det franske folket i form av økte priser og en dårligere handelsbalanse med utlandet. Det betydde i praksis at det de franske arbeiderne fikk i økt lønn i kjølvannet av streikene ble spist opp av den økende inflasjonen. Han siterte president Charles de Gaulle som hadde hevdet at den franske økonomien før krisen var så god at arbeiderne ville ha fått lønnsøkning basert på en sunn økonomi i vekst.

"Selvom svært mange nok har vanskelig for å tro at streikebølgen sprang ut av manglende kjennskap til regjeringens og arbeidsgivernes intensjoner eller av sviktende tillit til de lovende prognoser, er det et faktum at forholdene synes å ligge vel til rette for så vel indre som ytre ekspansjon da stormen brøt løs. Etter alle ortodokse kriterier var Frankrike et mønster på sunn velstand."

⁵⁵ Aftenposten, redaksjonell kommentar, "Frankrike efter stormen", morgenutgave 11.06.1968:2.



"Frankrike efter stormen".⁵⁶

Grunnlaget for Hanssens påstand bygde på det faktum at Frankrike hadde opplevd økende produksjon, og både produktivitet og eksport hadde vist økt vekst før krisen. I tillegg hadde landet bygget opp en gullreserve på over 6 milliarder dollar, noe som gjorde landets finansielle stilling svært sterk. Francen var like sterk som både den tyske marken og den sveitsiske francen. Både dollaren og spesielt pund sterling hadde en langt svakere stilling.

Frankrikes handelspartnere fryktet økt inflasjon, en mulig devaluering av francen, og en mulig smitteeffekt av den økonomiske krisen som de forventet ville følge i kjølvannet av opprøret. De så de med utgangspunkt i egne interesser likevel også visse positive sider ved at Frankrike ble svekket økonomisk og finansielt. De viktigste elementene Hanssen trakk fram, var at krisen ville tvinge Frankrike til mer forpliktende samarbeide internasjonalt:

"...innstilling av de Gaulles angrep på den privilegerte, men hårdt medtatte dollar, og et langt sterkere fransk behov for internasjonal solidaritet og samarbeide på det monetære og handelsmessige område."

Den redaksjonelle kommentaren den 21. juni var den siste artikkelen før den første valgomgangen i det franske valget til nasjonalforsamlingen, og var viet det franske valgsystemet og hvordan dette hadde virket under den ti år lange perioden med den femte republikk.⁵⁷ Gaullistene hadde åpenbart stort håp om stor framgang i valget ved å satse på en strategi som innebar at de malte det kommunistiske spøkelset på veggen, og stilte velgerne overfor valget kommunistisk diktatur eller oss. Gaullistenes mål var å erobre 300 av nasjonalforsamlingens 487 representanter. Det hadde aldri gaullistene tidligere oppnådd. De hadde siden den femte republikk ble opprettet aldri nådd opp i mer enn 50 prosent av stemmene. I den sittende nasjonalforsamlingen hadde gaullistene etter valget i 1967 199 representanter. Det var kun ved hjelp av de 43

⁵⁶ Politisk karikaturtegning av tegneren Jaques Faizant i den franske avisen Le Figaro. Illustrasjon til redaksjonell kommentar, Aftenposten, morgenutgave, 11.06.1968, s. 2.

⁵⁷ Aftenposten, redaksjonell kommentar, "Forventning og taktikk", morgenutgave 21.06.1968:2.

representantene som det republikanske partiet kontrollerte, at gaullistene hadde vært i stand til å danne en regjering med Pompidou som statsminister. Hanssen ga sine vurderinger av de siste meningsmålingene som var blitt foretatt før valget, og uttalte følgende:

”De siste meningsmålingene vekker imidlertid tvil om at gaullistene og deres mer eller mindre lojale allierte vil oppnå noen slik skred-seier. Tvert imot tyder disse undersøkelser på at den revolusjonære vår og forsommer vil bringe relativt små forskyvninger innen det politiske spektrum – som jo har vist en forbløffende stabilitet.”⁵⁸

Uten å ta noe for gitt før velgerne hadde sagt sitt, spådde Hanssen at gaullistene måtte ha ekstraordinært hell hvis de skulle sikre seg en sterk majoritet – enten alene eller sammen med det republikanske partiet og deres leder Giscard d’Estaing. Det som gjorde det franske valget så usikkert var selve valgordningen med flertallsvalg i enkeltmannskretser i to valgomganger. Valgordningen var en del av den konstitusjonen som ble innført med den femte republikk i 1958. Valgordningen hadde tidligere slått ut på forskjellige måter for gaullistene. Da de stilte til valget i 1958, var de mer å sammenligne med en bevegelse på tvers av de allerede eksisterende partiene. Selve partiapparatet var da svakt organisert. Selv om gaullistene da ikke fikk mer enn vel 17 prosent av stemmene i første valgomgang, trakk så mange av de andre partienes kandidater seg til fordel for gaullistene, at de fikk hele 189 representanter i nasjonalforsamlingen. Det faktum at kommunistene som fikk nesten 15 prosent av stemmene i første valgomgang bare fikk 11 representanter, viste at valgordningen åpnet opp for mange tilfeldigheter og ikke nødvendigvis gjenspeilet støtten i folket. Systemet hadde imidlertid virket til gaullistenes fordel helt fram til 1967. Da begynte kommunistene, venstre-sosialistene, og sosialistene å finne sammen – om enn ikke så mye politisk, så i hvert fall valgteknisk. Den fremste representanten for denne grupperingen var Francois Mitterand. På tross av at han hadde i scenesatt et falskt OAS-attentat mot seg selv tidlig på 1960-tallet, hadde han overlevd politisk og venstresiden i fransk politikk var fra 1967 i framgang. Det var denne faren mot det gaullistiske hegemoniet som de Gaulle og Pompidou forsøkte å motvirke ved å spille på kommunistfaren. Det var en prosess som startet allerede tidlig vinteren 1968, men som ble akselerert som en følge av Mai-opprøret.

⁵⁸ Se også kommentar om de franske meningsmålingen fra Aftenpostens korrespondent i Paris, Ingebrigt Løberg. Aftenposten, nyhetsartikkel, *”Fransk gallup tyder på liten gaullistisk fremgang. Kommunistene noe tilbake, men forandringene er små. Valgkampen tam.”*, morgenutgave 20.06.1968:6.



"La révolution? C'est moi" ("Revolusjonen? Det er meg!")⁵⁹

Hanssen hevdet at gaullistene bevisst forsøkte å spille på de samme mekanismene som hadde virket ved valget i 1958:

"Velgerne innprentes at Unionen til republikkens forsvar (inntil nylig var navnet Unionen til forsvar av den femte republikk) ikke er et parti, men en samling av partier og personer som har et felles mål: "Republikkens og legalitetens forsvar"."

Hanssen pekte på at gaullistene under valgkampen ikke bare rekte hånden ut til sentrumsdemokratene, men at de også strakte seg ut mot grupperinger langt ute på den politiske høyresiden. Fengslene ble tømt for offiserer som var blitt dømt til lange straffer for kuppforsøket under Algerie-krisen i 1962 og for deltakelse i terrororganisasjonen OAS. Organisasjonen hadde gjort gjentatte forsøk på å ta livet av president de Gaulle tidlig på 1960-tallet. Gaullistene hadde også tidlig på våren begynt å løslate de øverste lederne for OAS, bl.a. den sivile lederen for organisasjonen, den tidligere stats- og utenriksminister Georges Bidault. Like før valget ble til og med den tidligere generalen Raoul Salan løslatt. Han var både organisasjonens militære leder, og det fremste symbolet for kampen for å beholde det franske Algerie. Han ble i 1962 dømt til livsvarig fengsel.⁶⁰ Under andre omstendigheter kunne løslatelsene ha blitt oppfattet som en del av en nasjonal forsoningsprosess, men tidspunktet for løslatelsene var neppe politisk tilfeldig valgt. Løslatelsene kunne også ha vært en nødvendig pris å betale for å beholde de militæres støtte og lojalitet under Mai-opprørets mest kritiske fase. Uansett utgjorde det ekstreme høyre i fransk politikk om lag 5 prosent av velgerne. De kunne bli svært avgjørende i et valgsystem som overlot alt til vinneren, og hvor marginene mellom det å vinne eller å tape et mandat var svært liten. Ved valget i 1967 hadde over 50 mandater blitt avgjort med mindre ett tusen stemmer. Det

⁵⁹ Politisk karikaturtegning av tegneren Behrendt. Illustrasjon til redaksjonell kommentar, Aftenposten, morgenutgave, 21.06.1968, s. 2.

⁶⁰ Se også nyhetsartikkel og kommentar fra Aftenpostens korrespondent i Paris, Ingebrigt Løberg. Aftenposten, "President de Gaulle har benådet ledende OAS-folk. Tidligere general Salan satt på frifot – fikk livsvarig fengsel i 1962.", morgenutgave 17.06.1968:6.

kunne lett skje igjen. Hanssen oppsummerte situasjonen like før valget på følgende måte:

”Regner man med at det ekstreme høyre – som nu er politisk hjemløst – representerer fem prosent av velgerne, innser man lett at generalen og hans regime har et sterkt behov for å forsone seg med ikke bare dagens unge revolusjonære, men også de gamle revolusjonære fra det franske Algerie.”

Valget ble en knusende seier for de Gaulle og det gaullistiske partiet som sikret seg flertallet i Nasjonalforsamlingen. Den venstrekoalisjonen som utfordret de Gaulle under krisen, led et knusende nederlag. Valget av en ny fransk nasjonalforsamling gjenopprettet regimets legitimitet, og opprøret var dermed over. At seieren i valget var basert på gjenoppvekking av en sterk anti-kommunistisk retorikk var en annen side av saken. Resten av Frankrike viste seg på nytt, som så mange ganger før i fransk historie, å være mer konservative enn det opprørske Paris. Det var dette konservative Frankrike som de Gaulle appellerte til i juni 1968.

En utenriksjournalistisk presseprofil

Hvordan kaster så disse tekstene lys over Hans Lauritz Hanssens og hans utenriksjournalistiske profil og omvendt? Hans Lauritz Hanssen var en høyt utdannet journalist målt opp mot samtidens standarder. Det er flere aspekter som det er viktig å trekke fram. Hans Lauritz Hanssen bidro som kommentator gjennom flere tiår til å profesjonalisere utenrikskommentaren som genre – først i Morgenposten og senere i landet største avis, Aftenposten. Som kommentator framsto han som et reflektert og tenkende menneske som evnet å sette de utenrikspolitiske begivenhetene inn i en overordnet politisk ramme. Hans utenriksjournalistiske profil preget av en pragmatisk analytisk tilnærming uten en fastlåst ideologisk overbygning. Dekningen av det franske opprøret i 1968 dokumenterer at det var langt viktigere for ham at et politisk regime hadde en demokratisk forankring enn at det forfektet et konservativt grunnsyn. Når dette lot seg forene med Aftenpostens konservative profil hang det selvsagt også sammen med avisens tradisjonelle skepsis til president de Gaulles utenrikspolitikk, både med hensyn til NATO- og Europa-politikken. Samtidig stilte Hanssen seg skeptisk til de Gaulles regimet. Han uttrykte på mange måter forståelse for opprøret på grunnlag av det grunnleggende demokratiske prinsippet om at ett hvert politisk regime er avhengig av legitimitet i egen befolkning for å kunne styre. Opprøret ble derfor ikke framstilt som noe negativt i Aftenpostens kommentarer, men som en grunnleggende demokratisk konsekvens.

I 1969 overtok Hans Laurits Hanssen den prestisjefylt stillingen som Aftenpostens utenrikskorrespondent i Washington. Den tidligere korrespondenten i den amerikanske hovedstaden igjennom en årrekke, Bjørn Heimar, var blitt utnevnt til utenriksredaktør i avisen. Familien Hanssen overtok boligen etter Heimar i Fenway Road. Huset lå i Cardrock Springs, Bethesda, Maryland. Det var en ganske ny og attraktiv forstad til Washington, som lå noen kilometers kjøring langs elven Potomac. Avstanden til bysentrum var forholdsvis kort og området var regnet som et trygt sted å bo, i motsetning til strøk nærmere bykjernen. Washington toppet på denne tiden den amerikanske statistikken for vold og kriminalitet. Huset i Fenway Road ble bolig for

en rekke etterfølgende Aftenpostenkorrespondenter i Washington. I den samme gaten bodde også korrespondenten for NRK, Ottar Odland og hans familie. Det var Lilla Hanssen som fant huset som familien Odland flyttet inn i da de kom flyttende fra Paris i 1970. Ottar Odland og Hans Lauritz Hanssen pleide å kjøre sammen inn til arbeidet i Washington. Både Aftenposten og NRK hadde sine kontorer i National Press Building – rett i nærheten av Det hvite hus.



Aftenpostens utenrikskorrespondent i Washington 1969-1972.

Blant dem som familien Hanssen hadde mye kontakt med mot slutten av sin utenriksperiode, var ikke minst Odland-familien som bodde i det umiddelbare nabolaget. Det var derfor naturlig at de hadde en del omgang privat. Familiene Hanssen og Odland kjente forøvrig hverandre hjemmefra. Om sommeren pleide de å møtes i Tysvær, hvor begge familiene hadde sine sommerhus og hytte. I Washington-tiden hadde familien privat omgang med både nordmenn og vanlige amerikanere. Både Hans Lauritz Hanssen og hans kone var habile Brigde-spillere og de spilte ofte kort med folk i nabolaget. Som for mange av nordmennene i den amerikanske hovedstaden var staben ved den norske ambassaden naturlige kontaktpunkter. Hans Lauritz Hanssen utviklet spesielt et vennskapelig forhold til den norske ambassadøren, Arne Gunneng og politisk råd ved ambassaden, Knut Sverre og hans kone. I tillegg var samholdet med de øvrige nordiske korrespondentene nært. Danmarks Radio var representert ved Christian Winter og Sveriges Radio ved Göran Bytner. Da Hans Lauritz Hanssen hadde gjennomført sin periode som utenrikskorrespondent i

Washington i 1972, ble han avløst av Stein Savik. Savik kom da fra korrespondentstillingen i Bonn. Hans Lauritz Hanssen vendte tilbake til hovedredaksjonen i Akersgata, og fortsatte med sine utenrikskommentarer. Allerede mens Hanssen var i USA var det blitt klart at han var blitt alvorlig syk. Han kjempet mot kreftsykdommen helt til han døde i 1976.

Kilder og litteratur:

Bastiansen, H. G. (2005). ""Referenten må alltid være på vakt ..." Carl Just og norsk journalistutdanning 1943-1965." Norsk medietidsskrift (nr. 4): 309-325.

Eide, M. (2006). Saklighetens lidenskap : en biografi om Chr. A.R. Christensen. Oslo, Aschehoug.

Habermas, J. (1991). Borgerlig offentlighet : dens fremvekst og forfall : henimot en teori om det borgerlige samfunn. Oslo, Gyldendal.

Hanssen, H. L. (1957-1958). Redaksjonelle kommentarer i Aftenposten. Hans Lauritz Hanssens private utklippsbøker for egne redaksjonelle kommentarer i Aftenposten.

Hanssen, H. L. (1958). "En ny amerikaner." Internasjonal Politikk 4: 80-83.

Hanssen, H. L. (1959). "Håpefulle og brukbare president-aspiranter." Internasjonal Politikk 2: 43-46.

Hanssen, H. L. (1959). Redaksjonelle kommentarer i Aftenposten. Hans Lauritz Hanssens private utklippsbøker for egne redaksjonelle kommentarer i Aftenposten.

Hanssen, H. L. (1960). "Myter, valgkamp og utenrikspolitikk." Internasjonal Politikk 1: 7-10.

Holm, Y. (1999). Sværta : Morgenposten - en gang Norges største avis. [Oslo], Orion.

Johansen, J. O. (1999). I grenseland : erindringer fra en stor og en liten verden. Oslo, Aschehoug.

Jonhaugen, J. (2006). Morgenpostens dekning av 1968-opprøret i Vest-Tyskland. Emneoppgave i Internasjonal mediehistorie. Avdeling for mediefag. Volda, Høgskolen i Volda.

Oliver, P. E. a. J., Hank (2000). What a Good Idea! Frames and Ideologies in Social Movement Research. University of Wisconsin and San Diego State University.

Savik, S. (1952). Sovjetpressen og verdensbegivenhetene etter krigen. Bergen, Chr. Michelsens institutt for videnskap og åndsfrihet : i kommisjon hos Grieg.

Savik, S. (1961). Rapport om anvendelsen av Forskningsrådenes fellesutvalgs journaliststipend 1959/60. Oslo.

Savik, S. (1980). Iran : Islam med gevær. [Oslo], Cappelen.

Slapgard, S. (2002). Krigens penn : ein biografi om Lise Lindbæk. Oslo, Gyldendal.

Sletten, V. (1979). Pressestøtte og pressefridom ti år statsstøtte til norske aviser. Oslo, Institutt for journalistikk.

Tumber, H. (1999). News : a reader. Oxford, Oxford University Press.

Walton, S. J. (2006). Den teksta versjonen : amerikanisering og modernitetens intellektuelle. Oslo, Samlaget.

Weber, M. (1990). Makt og byråkrati : essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier. Oslo, Gyldendal.

Werenskjold, R. (2006a). "Anton Blom: Journalist og utenrikskorrespondent i dagspresse og kringkastning, 1948-1994." Pressehistoriske skrifter nr. 7.

Werenskjold, R. (2006b). "Utenriksjournalisten Ingebrigt Løberg." Pressehistoriske skrifter nr. 6: 121-140.

Østerud, Ø., P. Selle, et al. (2003). Makten og demokratiet : en sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen. Oslo, Gyldendal akademisk.

Pressehistoriske skrifter:

Nr. 1/2004:

Arnhild Skre:

"I dag må ingen sitte hjemme"- presse og partiloyalitet 1957 – 1973.

Nr. 2/2004:

Agitasjon og opplysning.

Nr. 3/2004:

Else-Beth Roalsø:

Å skrive i motvind – Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad 1934 – 1980.

Nr. 4/2005:

Norhild Joleik:

Albert Joleik – bladstyrar i brytningstid.

Nr. 5/2005:

1905 – Nu gjælder det at holde kjæft.

Nr. 6/2006:

De der ute – vi her hjemme.

Nr. 7/2006:

Tor Are Johansen:

"Trangen til Læsning stiger, selv oppe i ultima Thule" – aviser, ekspansjon og teknologisk endring ca. 1763 – 1880.



NORSK PRESSEHISTORISK FORENING

"Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender et kvinnfolk?" Denne replikken ble en kvinnelig journalist møtt med da hun skulle lage en reportasje fra en industribedrift i en tid da de fleste journalister var menn. Hovedfokus i Pressehistoriske skrifter skal denne gangen vere et kjønnsperspektiv på norsk presses historie. Den 1. november 2006 arrangerte prosjektet Norsk presses historie 1763-2010 og Norsk pressehistorisk forening i fellesskap seminaret "Opp fra fotnotene" – om kjønn og medier i historisk perspektiv.

Tittelen var med tillatelse fra Else-Beth Roalsø lånt fra hennes prosjekt som heter "Opp fra fotnotene" – om kvinnelige journalister i norske kystaviser 1920-1970. Roalsøs bidrag kan leses i denne utgaven av skriftet, sammen med de øvrige bidragene.

Guri Hjeltnes vurderer hvordan kjønnsperspektivet er blitt behandlet i pressehistorien. Rune Ottosen gir et historisk tilbakeblikk på pionerene, og Elisabeth Eide skriver om kvinnebildet i norsk dagspresse. Sigrun Slapgard og Elisabeth Sandberg Solheim gi et glimt inn i to kvinnelige utenrikspionerers karriere, mens Arnhild Skre undersøker hvilke forestillinger om kjønn som uttrykkes på lederplass i flere valgkamper. I en annen artikkel viser Skre hvordan journalistkvinner er omtalt i litteraturen. Herborg Handagards novelle Mellom barken og veden handler om arbeidssituasjonen til en mor og yrkesaktiv pressekvinne i perioden rett etter andre verdenskrig. Arbeidsvilkår var også viktig for den såkalte Engebret-bevegelsen på 1970- og 80-tallet, som Maria Utheim gir oss et innblikk i.

Journalisten Hans Lauritz Hanssen (1922 - 1976) er viet oppmerksomheten i Presseprofilen, skrevet av Rolf Werenskjold. Hanssen arbeidet som utenriksmedarbeider og kommentator i Morgenposten fra 1945 til 1957. Senere arbeidet han som utenriksmedarbeider i Aftenposten i en årrekke, blant annet som utenrikskorrespondent i Washington.